

**Міністерство освіти і науки України
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Факультет соціо-психологічної діяльності, реабілітації
та професійної освіти**

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ: ОСВІТА І НАУКА

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ТА ОСВІТНЬО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Журнал «Соціальна робота та психологія: освіта і наука» засновано в 2023 році.

Виходить 2 рази на рік.

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1183 від 11.04.2024 року.

Ідентифікатор медіа: R30-03947

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут» (вул. Годованця, буд. 13,

м. Кам'янець-Подільський Хмельницької обл., 32300, kr-peti@ukr.net, тел. (068) 176-96-17)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН № 1721 від 10.12.2024 р.

(Додаток 3) – спеціальність І10 Соціальна робота та консультування

Мова видання: українська, англійська, польська.

Рекомендовано Вченою радою НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»

(протокол № 4 від 29.12.2025 р.)

Редакційна колегія:

Головний редактор:

Федорчук В. М. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Заступник головного редактора:

Палилюк О. М. – кандидат історичних наук, в.о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Члени редакційної колегії:

Бриндіков Ю. Л. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки, Хмельницький національний університет

Василенко О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет

Гейко Є. В. – доктор психологічних наук, професор, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка

Коляденко С. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедрою соціальних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка

Кравчина Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Хмельницький національний університет

Кутішенко В. П. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології особистості та соціальних практик, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Кучеров Г. Г. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Музика О. О. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Палилюк О. М. – кандидат історичних наук, в.о. декана факультету соціо-психологічної діяльності, реабілітації та професійної освіти, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Платаш Л. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Попелюшко Р. П. – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри теоретичної та консультативної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Романовська Л. І. – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Савчин М. В. – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Сорока О. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Столяренко О. Б. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

Hanssen Natallia, PhD, Professor Special Needs Education, Nord University, Bodo, Norway

Редакція не завжди поділяє думку автора. Відповідальність за достовірність фактів, власних імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

Відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей та матеріалів цього випуску посилання на авторів і видання є обов'язковим.

Передрук і переклади дозволяються лише зі згоди автора та редакції.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення AntiPlagiarism.net.

ЗМІСТ

Бондар В. І. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ МОБІНГУ ТА БУЛІНГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	5
Гудзь Т. О. ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ТРЕНІНГОВОМУ ФОРМАТІ.....	10
Єнгаличева І. В., Бєляєв В. В. ТЕОРІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВЕТЕРАНАМИ ТА ВЕТЕРАНКАМИ ВІЙНИ: ГАРАНТІЇ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ПОСЛУГ.....	16
Коляда Н. М., Кравченко О. О., Левченко Н. В., Коляда Н. І. ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	22
Кучеров Г. Г. ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ТУРИСТІВ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ.....	27
Мартовицька Н. В., Гордєєва Т. Є. НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ ТА ЇЇ АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	35
Миколіук С. М. ПСИХОСОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	42
Палилюцько О. М., Завадська І. М. ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОКОЛІННЯ Z В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	47
Романовська Л. І., Новак М. В. ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРОЦЕСІ КОНСУЛЬТУВАННЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ.....	52
Росоха Н. М. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: КОРЕКЦІЙНІ МЕТОДИ ВПЛИВУ.....	57
Синюк Н. В., Кравчук О. А. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ПРОЄКТАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	63
Приймак О. М., Широбокова О. О. ОСВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ.....	72
Юрків Я. І., Товстуха О. М. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ.....	79
Коломієць О. Г., Демиденко Т. М. ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	85

CONTENTS

Bondar V. I. SOCIAL-PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE PREVENTION OF MOBING AND BULLYING: A COMPARATIVE ASPECT.....	5
Gudz T. O. PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN TRAINING FORMAT.....	10
Yengalycheva I. V., Belyaev V. V. THEORY OF JUSTICE AND HUMAN RIGHTS IN SOCIAL WORK WITH WAR VETERANS: GUARANTEES OF EQUAL ACCESS TO SERVICES.....	16
Koliada N. M., Kravchenko O. O., Levchenko N. V., Koliada N. I. SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP AS A MECHANISM OF SOCIAL REHABILITATION OF VETERANS: A THEORETICAL-METHODOLOGICAL APPROACH.....	22
Kuchеров G. G. FEATURES OF THE EMOTIONAL SPHERE OF TOURISTS WITH DISABILITIES.....	27
Martovytska N. V., Hordieieva T. Ye. GERMAN MODEL OF SOCIAL WORK WITH MIGRANTS AND ITS ADAPTIVE POTENTIAL FOR UKRAINE: INTEGRATION TOOLS, CHALLENGES AND PROSPECTS.....	35
Mykoliuk S. M. PSYCHOSOCIAL WORK WITH CHILDREN IN WAR CONDITIONS.....	42
Palylyulko O. M., Zavadska I. M. FORMATION OF GENERATION Z PERSONALITY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE.....	47
Romanovska L. I., Novak M. V. SOCIAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF STALINISM IN SOVIET UKRAINE: HISTORICAL ASPECT.....	52
Rosokha N. M. ROLE OF SOCIAL WORK IN FORMING AN INCLUSIVE ENVIRONMENT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: CORRECTIONAL METHODS OF INFLUENCE.....	57
Synyuk N. V., Kravchuk O. A. PECULIARITIES OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND INFORMATION TECHNOLOGY PROJECTS IN MODERN CONDITIONS.....	63
Pryimak O. M., Shirobokova O. O. EDUCATIONAL APPROACHES TO DEVELOPING SOCIAL PROJECT DESIGN SKILLS IN FUTURE SOCIAL WORKERS: FROM THEORY TO PRACTICE.....	72
Yurkiv Ya. I., Tovstukha O. M. PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR ORGANIZING VOLUNTEER ACTIVITIES WITH VULNERABLE POPULATIONS.....	79
Kolomiets O. H., Demydenko T. M. FORECASTING AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF SOCIAL WORK IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETY	85

УДК 37.013.42:316.624.3

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-1>**Бондар Валерія Ігорівна**

аспірантка,

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

v.bondar.asp@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0009-0002-0389-759X

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФІЛАКТИКИ МОБІНГУ ТА БУЛІНГУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Вступ. У сучасному суспільстві проблема міжособистісного насильства набуває особливої гостроти, зокрема в умовах воєнного стану, що підсилює стрес, невизначеність і соціальну вразливість населення. Одними з найбільш поширених форм деструктивної взаємодії виступають булінг в освітньому середовищі та мобінг у професійних колективах. Ці явища руйнують психологічне благополуччя, порушують атмосферу довіри, знижують мотивацію до навчання й праці, а також провокують розвиток тривожності та професійного вигорання. Наявність законодавчого врегулювання цих явищ в Україні (Закон № 2657-VIII, Закон № 2759-IX) свідчить про актуальність наукового аналізу їх сутності, причин і шляхів протидії.

Мета роботи. Дослідження спрямоване на теоретико-практичний аналіз соціально-педагогічних підходів до профілактики булінгу та мобінгу, виокремлення їхніх характерних ознак, чинників поширення та обґрунтування ефективних стратегій запобігання у вітчизняному й зарубіжному досвіді.

Мета роботи полягає у здійсненні теоретико-практичного аналізу соціально-педагогічних підходів до профілактики булінгу та мобінгу в освітньому середовищі, визначенні їхніх особливостей, чинників поширення та шляхів ефективного попередження.

Наукова новизна. Уперше здійснено порівняльний аналіз українських та зарубіжних моделей профілактики мобінгу й булінгу. Показано, що в зарубіжній практиці домінують комплексні політики «нульової толерантності», інтерактивні методи формування культури безпеки, системи наставництва та медіації. В Україні ж превентивні стратегії перебувають на етапі становлення: поступово впроваджуються відновні практики, освітні програми розвитку толерантності, медіація як інструмент ненасильницького розв'язання конфліктів. Обґрунтовано, що ефективна профілактика можлива лише за умов поєднання законодавчої регламентації, соціально-емоційного навчання, корпоративної етики та створення безпечного освітнього середовища.

Висновки. Протидія булінгу та мобінгу потребує комплексного підходу, що поєднує правові, педагогічні та соціально-психологічні інструменти. Важливими є: удосконалення механізмів імплементації законодавства; розвиток інституційної політики «нульової толерантності»; формування культури ненасильницької взаємодії; підвищення емоційної компетентності учасників освітнього процесу; впровадження прозорих механізмів реагування на конфлікти. Перспективним напрямом вбачається інтеграція міжнародних практик, що базуються на партнерстві школи, сім'ї та громади, у національний освітній простір. Це сприятиме створенню психологічно безпечного середовища, підвищенню рівня довіри й гармонізації міжособистісних відносин.

Ключові слова: булінг, мобінг, профілактика, освітнє середовище, відновні практики, соціально-педагогічний підхід, системний підхід.

Bondar Valeriia Igorivna

Postgraduate Student,

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

SOCIAL-PEDAGOGICAL APPROACHES TO THE PREVENTION OF MOBING AND BULLYING: A COMPARATIVE ASPECT

Introduction. In modern society, the problem of interpersonal violence is becoming particularly acute, especially in conditions of martial law, which increases stress, uncertainty, and social vulnerability among the population. Some of the most common forms of destructive interaction are bullying in educational settings and mobbing in professional teams. These phenomena destroy psychological well-being, undermine the atmosphere of trust, reduce motivation to study and work, and provoke the development of anxiety and professional burnout. The existence of legislative regulation of these phenomena in Ukraine (Law No. 2657-VIII, Law No. 2759-IX) indicates the relevance of scientific analysis of their essence, causes, and ways to counteract them.

Purpose of the work. The study is aimed at a theoretical and practical analysis of socio-pedagogical approaches to the prevention of bullying and mobbing, identifying their characteristic features, factors of spread, and justifying effective prevention strategies in domestic and foreign experience. The purpose of the work is to conduct a theoretical and practical analysis of socio-pedagogical approaches to the prevention of bullying and mobbing in the educational environment, to identify their characteristics, factors of spread, and ways of effective prevention.

Scientific novelty. For the first time, a comparative analysis of Ukrainian and foreign models of mobbing and bullying prevention has been carried out. It has been shown that foreign practice is dominated by comprehensive “zero tolerance” policies, interactive methods of forming a culture of safety, mentoring and mediation systems. In Ukraine, however, preventive strategies are still in their infancy: restorative practices, educational programs for the development of tolerance, and mediation as a tool for non-violent conflict resolution are gradually being introduced. It is argued that effective prevention is only possible through a combination of legislative regulation, social and emotional learning, corporate ethics, and the creation of a safe educational environment.

© Бондар В. І., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Conclusions. Countering bullying and mobbing requires a comprehensive approach that combines legal, pedagogical, and socio-psychological tools. The following are important: improving the mechanisms for implementing legislation; developing a “zero tolerance” institutional policy; forming a culture of non-violent interaction; increasing the emotional competence of participants in the educational process; introducing transparent mechanisms for responding to conflicts. A promising direction is the integration of international practices based on partnership between schools, families, and communities into the national educational space. This will contribute to the creation of a psychologically safe environment, increased trust, and harmonization of interpersonal relationships.

Key words: *bullying, mobbing, prevention, educational environment, restorative practices, socio-pedagogical approach, systemic approach.*

Вступ. У сучасному світі, що характеризується високим рівнем соціальних трансформацій, нестабільністю та зростанням агресивних форм поведінки, проблематика насильства у міжособистісних стосунках набуває особливої значущості. Особливої гостроти вона набуває в умовах воєнного стану, коли зростає рівень стресу, напруги, невизначеності та соціальної вразливості населення. Війна як суспільно-психологічний чинник сприяє підвищенню тривожності, фрустрації, внутрішніх конфліктів, що може провокувати агресивну поведінку як у дітей, так і в дорослих.

Одними з найпоширеніших проявів насильства в освітньому середовищі є булінг і мобінг. Вони створюють небезпеку для психічного здоров'я, порушують безпечний соціальний простір, перешкоджають розвитку довіри й взаємоповаги. Відтак системне вивчення, профілактика й реагування на ці явища набувають актуальності для освітнього та професійного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мобінг як наукова проблема представлений у працях зарубіжних та українських учених, зокрема Д. Лейна, Х. Леймана, К. Лоренца, Д. Ольвеуса, Б. Уілсона, А. Сковитина, Д. Сорокіної, Є. Догаєва, І. Кисельова, М. Галсанова, І. Лопушинського, Т. Тимофєєвої та ін [5, 10, 12]. Дослідники розглядають мобінг як форму систематичного психологічного та економічного насильства, що призводить до приниження людської гідності, погіршення психологічного клімату, професійного вигорання і навіть суїцидальних випадків. У 2022 році було ухвалено Закон України № 2759-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», що закріпив офіційне визначення поняття «мобінг» і став підґрунтям для формування нових наукових і практичних підходів [7].

Питання булінгу в освітньому середовищі активно досліджували Д. Ольвеус, І. Сидорук та інші вчені [10, 13]. У 2018 році поняття булінгу було законодавчо визначене в Україні (Закон № 2657-VIII). У дослідженнях наголошується на його систематичності, наявності сторін (булер, жертва, спостерігачі) та наслідках у вигляді психологічних травм, зниження успішності, формування ризикових моделей поведінки. Практичний досвід протидії булінгу в Україні представлений у моделі «Школа вільна від насильства», розробленій ГО «Ла Страда-Україна» у співпраці з ЮНІСЕФ і МОН, яка поєднує профілактику, реагування та впровадження відновних практик.

Мета дослідження. Метою статті є здійснення теоретико-практичного аналізу явищ булінгу та мобінгу в освітньому середовищі, з'ясування їхніх соціально-психологічних наслідків, виявлення основних чинників поширення та визначення ефективних шляхів профілактики і протидії. Основні завдання дослідження: розкрити сутність і характерні ознаки булінгу та мобінгу; дослідити сучасні наукові підходи й законодавче регулювання цих явищ; виокремити типові прояви та наслідки для учасників освітнього процесу; узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід профілактики; сформулювати пропозиції щодо впровадження системного підходу до протидії булінгу та мобінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавчо мобінг визначається як систематичні умисні дії або бездіяльність, спрямовані на приниження честі та гідності працівника, створення ворожої атмосфери, психологічного чи економічного тиску. Серед його форм: ізоляція працівника/ці, створення ворожої атмосфери, необґрунтоване позбавлення виплат, нерівний розподіл навантаження, обмеження кар'єрних можливостей. Наслідками стають погіршення психічного здоров'я, матеріальні втрати, професійне вигорання та звільнення [12].

У контексті мобінгу як систематичного психологічного насильства на робочому місці, виокремлюють низку форм психологічного та економічного тиску, які чинять деструктивний вплив на працівника, підриваючи його емоційний стан, професійне становище та соціальні зв'язки. Пропонуємо розглянути основні прояви таких форм:

- створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери (погрози, висміювання, наклепи, зневажливі зауваження, поведінка загрозливого, залякуючого, принизливого характеру та інші способи виведення працівника із психологічної рівноваги);
- безпідставне негативне виокремлення працівника з колективу або його ізоляція (не залученість на зустрічі і наради, в яких працівник, відповідно до локальних нормативних актів та організаційно-розпорядчих актів має брати участь, перешкоджання виконанню ним своєї трудової функції, недопущення працівника на робоче місце, перенесення робочого місця в непристосовані для цього виду роботи місця);
- нерівність можливостей для навчання та кар'єрного росту;
- нерівна оплата за працю рівної цінності, яка виконується працівниками однакової кваліфікації;

– безпідставне позбавлення працівника частини виплат (премій, бонусів та інших заохочень);

– необґрунтований нерівномірний розподіл роботодавцем навантаження і завдань між працівниками з однаковою кваліфікацією та продуктивністю праці, які виконують рівноцінну роботу [7].

І. Лопушинський виокремлює вузьке та широке розуміння мобінгу – від психологічного та економічного тиску до комплексного насильства з боку керівництва [5]. Водночас ігнорування мобінгу призводить до зниження ефективності організації, тому необхідне впровадження політики нульової толерантності, формування здорової організаційної культури, зворотного зв'язку та підтримки персоналу [12].

Як зазначає Тимофєєва, мобінг регулярно стає основною причиною значної кількості звільнень з роботи, серйозних матеріальних втрат, тривалих судових спорів у сфері трудового права, негативних змін у психічному й ментальному здоров'ї постраждалих, а в окремих випадках навіть призводить до суїцидальних дій. Усе це свідчить про глибоку деструктивну природу мобінгу як соціального явища, що завдає шкоди як окремим особам, так і всій організації [12].

Наступне поняття, яке ми пропонуємо розглянути, – це «булінг (цькування)» в освітньому середовищі. Особливої актуальності булінг набуває в умовах нестабільності та зниження рівня безпеки, коли зростає напруга в учнівських та студентських колективах, а також у взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Різні науковці підходять по-різному до трактування поняття «булінг (цькування)». Відомий дослідник булінгу Д. Ольвеус (Dan Olweus) визначає три важливих компоненти: 1) булінг – агресивна поведінка, що охоплює небажані, негативні дії; 2) булінг охоплює патерн поведінки (патерн (від англ. *patron*) прийняті в певній культурі зразки та стереотипи поведінки), що постійно повторюється; 3) булінг характеризується нерівністю влади або сили [13].

З огляду на те, що з 2018 року булінг отримав законодавче визначення, подальші наукові дослідження переважно спиралися на офіційне трактування цього явища, не пропонуючи авторських підходів чи критичного аналізу поняття. У зв'язку з цим вважаємо доцільним звернутися також до нормативно-правового регулювання булінгу. Отже, в визначення поняття «булінг» закріплено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII. У документі булінг (цькування) визначається як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які виражаються у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого

могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [8].

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого [2].

Дослідник І. Сидорук зазначав, що «Булінг – переважно латентний для інших осіб процес, але діти, які зазнали цькувань, отримують психологічну травму різного ступеня тяжкості, що призводить до важких наслідків, аж до самогубства (буліцид)» [10].

Тому найнебезпечніші в цьому явищі наслідки. Причому наслідки як і для жертв булінгу, так і для булерів, і для спостерігачів, а саме:

1. Діти – переслідувачі, більше, можуть бути схильними до участі в бійках, до крадіжок, уживання алкоголю і куріння. Вони мають низькі оцінки зі шкільних предметів, також, вони можуть носити з собою зброю.

2. Діти – спостерігачі, як і жертви, можуть відчувати себе в небезпеці.

Вони можуть відчувати страх, нездатність діяти, почуття провини за бездіяння, або ж навпаки, може виникнути бажання приєднатися до процесу, особливо якщо в них немає стійкого ставлення до ситуації.

3. Діти, що стали жертвами булінгу, мають зниження якості навчання, втрату інтересу до улюблених занять; зміни в поведінці і темпераменті; мовчазливість, небажання йти на розмову; стрімко падає самооцінка, прикидаються хворими, для того, щоб не піти до школи; часті прохання дати грошей, злодійство; постійні садна, синці та інші травми тощо [1].

Таким чином, наслідки булінгу можуть мати тривалий характер і проявлятися не лише в дитячому, а й у дорослому житті. Вони негативно впливають як на жертв, так і на кривдників, формуючи стійкі психологічні деформації та моделі деструктивної поведінки. Водночас негативного впливу зазнають і спостерігачі булінгу, що спричиняє загальне погіршення емоційного клімату, підвищення рівня тривожності та зниження якості взаємодії у навчальному середовищі.

Ефективним механізмом профілактики є системний підхід, що включає раннє виявлення випадків, реагування, розвиток навичок ненасильницького спілкування, впровадження відновних практик і створення служб порозуміння. Прикладом є модель, впроваджена Громадською організацією «Ла Страда-Україна» «Школа вільна від насильства», яка формує безпечне освітнє середовище та залучає дітей, педагогів і батьків до спільної роботи над політиками протидії насильству. Концепція «Школа вільна від насильства» ґрунтується на двох ключових підходах:

– по-перше, створення в закладах освіти ефективної системи протидії та реагування на випадки насильства щодо дітей, зокрема шляхом адаптації та впровадження досвіду Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), реалізованого в освітніх установах Хорватії;

– по-друге, впровадження відновного підходу та практик медіації в освітній процес як інструменту формування безпечного, підтримувального середовища, орієнтованого на діалог, відповідальності та ненасильницьке вирішення конфліктів [1].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мобінг і булінг є поширеними формами психологічного насильства, що справляють деструктивний вплив як на особистість, так і на колектив у цілому. Їхні наслідки охоплюють психічне здоров'я, соціальні зв'язки, успішність навчання й ефективність професійної діяльності. Протидія цим явищам потребує системного підходу, що поєднує правове регулювання, профілактичні

програми, розвиток комунікативних і соціально-емоційних навичок, а також впровадження відновних практик.

Доцільними є такі пропозиції: удосконалення механізмів реалізації законодавства щодо запобігання булінгу та мобінгу, впровадження політики нульової толерантності до будь-яких форм насильства, розвиток інституційних механізмів реагування та підтримки постраждалих, поширення програм формування безпечного освітнього середовища (зокрема моделі «Школа вільна від насильства»), а також посилення управлінських компетентностей керівників закладів освіти та створення дієвих механізмів зворотного зв'язку з учасниками освітнього процесу.

Таким чином, профілактика булінгу та мобінгу має здійснюватися на засадах комплексності, партнерства та відновного підходу, що сприятиме формуванню безпечного, підтримувального та гуманного освітнього середовища.

Список літератури:

1. Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. : метод. посіб. Київ : «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
2. Бондар В., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 3–11. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>.
3. Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. 1144 с.
4. Запобігання та протидія домашньому насильству: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб. / авт. кол.: Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О. К. та ін. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. 196 с.
5. Лопушинський І. П. Мобінг (цькування) в управлінні персоналом: механізми правового врегулювання в Україні та світі. Вісник Національного університету цивільного захисту України. 2021. № 1 (14). С. 102–116.
6. Попередження насильства в закладах освіти: методичний посібник для педагогічних працівників. Видання друге, доповнене та оновлене. – К.: Благодійний фонд «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/02/18/Posibnyk_POPEREDZHENNYA_NASYLSTVA.pdf
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню) : Закон України від 17.11.2021 р. № 5749. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 52. Ст. 147. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2759-20#Text> (дата звернення: 29.09.2025)
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 р. № 2657-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 5. Ст. 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19> (дата звернення: 05.03.2023)
9. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навчальн.-метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Вид-во ФО-П Буря О.Д., 2022. 144 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/361903322_PROFILAKTIKA_DESTRUKTIVNOI_POVEDINKI_PIDLITKIV
10. Сидорук І. Булінг як актуальна соціально-педагогічна проблема. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки*. 2015. № 1 (302). С. 171–172.
11. Стельмах С. Антигуманізм: вчитель як фасилітатор булінгу в дитячому середовищі. *Наукові записки Українського католицького університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2014. Ч. 4, вип. 1. С. 293–302.
12. Тимофєєва Л. Ю. Мобінг у контексті євроінтеграційної кримінально-правової політики. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 3 (65). С. 247–253.
13. Olweus D. *Bullying at school: What we know and what we can do*. Malden. 1993. 215 p.

References:

1. Andrieienkova, V. L., Melnychuk, V. O., & Kalashnyk, O. A. (2019). *Protidiia bulingu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid [Bullying Prevention in Educational Institutions: A Systemic Approach] : metod. posib. [Teaching Methodology Manual]*. Kyiv: «Ahentstvo «Ukraine» [in Ukrainian].
2. Bondar, V., Liakh, T., & Nokhrina, I. (2023). Systematic approach to the prevention of bullying in institutions of general secondary education [Systematic approach to the prevention of bullying in institutions of general secondary education]. *Humanitas*, (2), 3–11. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1> [in Ukrainian]
3. Kremin, V. (Ed.). (2021). *Entsyklopediia osvity* (2nd ed.). Kyiv : YuRIKOM Inter [in Ukrainian].
4. Andrieienkova, V. L., Baidyk, V. V., Voitsiakh, T. V., & Kalashnyk, O. K. (2020). *Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasyilstvu: diialnist zakladiv osvity : navch.-metod. posib. [Prevention and Counteraction of Domestic Violence: Educational Institution Activities: Teaching Methodology Manual]*. Kyiv: FOP Nichoha S. O. [in Ukrainian].

5. Lopushynskiy, I. P. Mobbing (bullying) in human resource management: mechanisms of legal regulation in Ukraine and worldwide // Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine. 2021. No. 1 (14). P. 102–116.
6. Poperedzhennia nasyistva v zakladakh osvity: metodychnyi posibnyk dlia pedahohichnykh pratsivnykiv [*Prevention of Violence in Educational Institutions: Methodological Handbook for Pedagogical Staff*]. (2020). Kyiv: Blahodiinyi fond “Zdorovia zhinky i planuvannia simi” [in Ukrainian]
7. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii mobingu (tskuvanniu) [Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the prevention and counteraction of mobbing (bullying)] Zakon Ukrainy vid 17.11.2021 r. № 5749 [Law of Ukraine dated November 17, 2021, No. 5749]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 52, P. 147 [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu) [Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Combating Bullying]: Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 r. № 2657-VIII [Law of Ukraine dated December 18, 2018, No. 2657-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 5, pp. 33 [in Ukrainian].
9. Zhuravel, T. V. (2013). Sotsialna profilaktyka yak napriam sotsialno-pedahohichnoi diialnosti) [Social prevention as a direction of socio-pedagogical activity]. *Sotsialna pedahohika*, (P. 85–101). Kyiv [in Ukrainian].
10. Sydoruk, I. (Bulinh yak aktual'na sotsial'no-pedahohichna problema) [Bullying as a pressing socio-pedagogical problem. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Pedagogical Sciences*. 2015. No. 1 (302). P. 171–172. [in Ukrainian].
11. Stelmakh, S. (Antyhumanizm: vchytel' yak fasyliator bulinhu v dytyachomu seredovyshchi) [Anti-humanism: the teacher as a facilitator of bullying in a children's environment]. *Scientific Notes of the Ukrainian Catholic University. Series: Pedagogy. Psychology*. 2014. Part 4, issue 1. P. 293–302. [in Ukrainian].
12. Tymofieieva L. (Mobinh u konteksti yevrointehratsiynoyi kryminal'no-pravovoyi polityky) [Mobbing in the context of European integration criminal law policy]. *State and Regions. Series: Law*. 2019. No. 3 (65). P. 247–253. [in Ukrainian].
13. Olweus D. Bullying at school: What we know and what we can do. Malden. 1993. 215 p.

Отримано: 09.09.2025

Рекомендовано: 26.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 159.942:159.925]-057.87

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-2>**Гудзь Тетяна Олександрівна**кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології, реабілітації та адаптації,

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

tatka.gydz@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6133-2891

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ТРЕНІНГОВОМУ ФОРМАТІ

Вступ. Емоційний інтелект розглядається як важливий чинник успішної взаємодії, професійної ефективності та психологічного благополуччя. Зростання його значимості за умов соціальних змін посилює інтерес до механізмів розвитку емоційної компетентності. Тренінгові програми відіграють ключову роль, оскільки забезпечують емоційний досвід, рефлексію та практичне формування навичок. Різні моделі емоційного інтелекту – когнітивна, змішана та особистісна – вимагають подальшого аналізу їх застосування у тренінговому форматі, що підкреслює актуальність дослідження цього процесу.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та проаналізувати психологічні механізми формування емоційного інтелекту в умовах тренінгового впливу, а також визначити ефективні умови та компоненти тренінгової програми, що сприяють розвитку емоційної компетентності.

Наукова новизна дослідження полягає у узагальненні підходів до розуміння емоційного інтелекту, обґрунтуванні ключових механізмів його розвитку у тренінгу, демонстрації їхнього комплексного впливу на формування емоційних навичок та уточнення ролі групової динаміки та фасилітації у підвищенні ефективності тренінгових програм.

Висновки. Здійснений теоретичний аналіз підтверджує, що емоційний інтелект є багатовимірною компетентністю, яка може цілеспрямовано розвиватися в умовах тренінгового впливу. В рамках різних моделей – когнітивної, змішаної та особистісної – акцентуються різні компоненти ЕІ, однак їх об'єднує визнання можливості набуття емоційних умінь через навчання та практику. Встановлено, що ключовими механізмами тренінгового розвитку емоційного інтелекту виступають емоційна саморефлексія, когнітивна переоцінка, соціальна фасилітація та поведінкова репетиція. Вони забезпечують глибоку переробку емоційного досвіду, формування нових стратегій регулювання та підвищення ефективності соціальної поведінки. Підкреслено значення мотивації учасників та професійної компетентності тренера як факторів, що визначають результативність навчального процесу. Отримані результати можуть використовуватися для вдосконалення тренінгових програм та подальших досліджень у галузі розвитку емоційної компетентності.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна компетентність, тренінг, саморефлексія, когнітивна переоцінка, соціальна взаємодія.

Gudz Tetyana Oleksandrivna

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Psychology, Rehabilitation and Adaptation,

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education

“Kamianets-Podilskyi State Institute”

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN TRAINING FORMAT

Introduction. Emotional intelligence is considered as an important factor in successful interaction, professional effectiveness and psychological well-being. The growth of its significance in the context of social changes increases interest in the mechanisms of emotional competence development. Training programs play a key role, as they provide emotional experience, reflection and practical formation of skills. Various models of emotional intelligence – cognitive, mixed and personal – require further analysis regarding their application in the training format, which emphasizes the relevance of studying this process.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and analyze the psychological mechanisms of emotional intelligence formation under training influence, as well as to identify effective conditions and components of the training program that contribute to the development of emotional competence.

The scientific novelty of the study lies in generalizing approaches to understanding emotional intelligence, substantiating the key mechanisms of its development in training, demonstrating their complex impact on the formation of emotional skills, and clarifying the role of group dynamics and facilitation in increasing the effectiveness of training programs.

Conclusions. The theoretical analysis conducted confirms that emotional intelligence is a multidimensional competence that can be purposefully developed under training influence. Within the framework of different models – cognitive, mixed, and personal – different components of EI are emphasized, but they are united by the recognition of the possibility of acquiring emotional skills through training and practice. It has been established that the key mechanisms of training development of emotional intelligence are emotional self-reflection, cognitive reappraisal, social facilitation, and behavioral rehearsal. They provide a deep processing of emotional experience, the formation of new regulation strategies, and increasing the effectiveness of social behavior. The importance of participants' motivation and trainer's professional competence as factors determining the effectiveness of the training process is emphasized. The results obtained can be used to improve training programs and further research in the field of emotional competence development.

Key words: emotional intelligence, emotional competence, training, self-reflection, cognitive reappraisal, social interaction.

© Гудзь Т. О., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Вступ. У сучасному суспільстві, що характеризується високою динамічністю, невизначеністю і зростанням психоемоційного навантаження, здатність ефективно розуміти і регулювати власні емоції, а також вибудовувати конструктивні міжособистісні відносини набуває особливої значущості. Емоційний інтелект розглядається як ключова компетентність XXI століття, що суттєво впливає на професійну успішність, психологічний добробут та адаптивність особистості [1, с. 281].

Незважаючи на велику кількість теоретичних досліджень, механізми формування емоційного інтелекту залишаються недостатньо вивченими, особливо у контексті практичних програм розвитку. Тренінговий формат сьогодні є одним із найефективніших інструментів формування соціально-емоційних навичок, оскільки забезпечує активну взаємодію, переживання емоційного досвіду «тут і зараз» і створює умови для розвитку саморефлексії. Однак психологічні механізми, що лежать в основі змін у процесі тренінгового впливу, потребують подальшого теоретичного обґрунтування та емпіричної перевірки.

Зростання запиту освітніх установ, бізнес-середовища та сфери психологічної допомоги на програми розвитку емоційної компетентності посилює необхідність розробки науково обґрунтованих тренінгових методик. Це актуалізує дослідження того, які саме психологічні механізми – когнітивні, мотиваційні, поведінкові чи інтеракційні – забезпечують ефективність формування емоційного інтелекту, та як їх можна цілеспрямовано активізувати у тренінговому процесі [1, с. 282].

Отже, вивчення психологічних механізмів формування емоційного інтелекту в тренінговому форматі є своєчасним і соціально значущим, адже воно сприяє підвищенню результативності освітніх та психокорекційних програм, а також розвитку емоційної компетентності як важливої умови успішної самореалізації людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі значна увага приділяється дослідженню емоційного інтелекту як комплексної психологічної характеристики, що включає здатність розпізнавати, розуміти та регулювати емоційні стани. Роботи Дж. Майєра, П. Саловея та Д. Карузо [2], К. Заранко [3] стали фундаментом для подальших досліджень, визначивши різні моделі емоційного інтелекту – як особистісну, так і модель здібностей. Останні публікації М. Тесленко, І. Тесленко [4], Л. Ніколаєва, Д. Чижми [5] підтверджують, що емоційний інтелект є важливою умовою професійної успішності, психологічного благополуччя та ефективної міжособистісної взаємодії, що посилює інтерес до його розвитку засобами тренінгових технологій.

Окремий пласт досліджень зосереджується на вивченні ефективності тренінгових програм з розвитку емоційного інтелекту [5]. Метааналізи останніх років свідчать, що навчальні інтервенції, побудовані на активних методах – групових дискусіях,

рольових іграх, емоційній рефлексії та зворотного зв'язку, – сприяють підвищенню рівня емоційної самосвідомості, емпатії та навичок емоційного регулювання [6]. Результати тренінгів суттєво залежать від їхньої структури, тривалості та якості фасилітації, що стимулює дослідників до пошуку оптимальних форматів та механізмів впливу.

Важливе місце в сучасних дослідженнях займає аналіз психологічних механізмів, які забезпечують ефективність тренінгових програм. І. Мазоха [7], Т. Децюк, Т. Шестаковська, К. Галкіна [8] виділяють ключові механізми: розвиток емоційної саморефлексії, формування навичок когнітивної переоцінки, підвищення здатності до емпатійного сприйняття, а також створення безпечного групового середовища, що активізує соціально-інтеракційні процеси навчання. Вчені відзначають, що саме поєднання когнітивних, поведінкових та емоційно-рефлексивних компонентів тренінгу створює умови для стійких особистісних змін.

Попри значну кількість досліджень, наукова література вказує на низку проблем, що залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, актуальною є потреба у виявленні медіаторів і модераторів тренінгового впливу, а також у вивченні довготривалих ефектів програм розвитку емоційного інтелекту. Частина робіт страждає на методологічні обмеження – невеликі вибірки, відсутність контрольних груп, короткі періоди спостереження, що ускладнює узагальнення результатів. Це підкреслює важливість подальших досліджень, спрямованих на уточнення психологічних механізмів формування емоційного інтелекту та удосконалення тренінгових моделей його розвитку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та проаналізувати психологічні механізми формування емоційного інтелекту в умовах тренінгового впливу, а також визначити ефективні умови та компоненти тренінгової програми, які сприяють розвитку емоційної компетентності.

Завданнями дослідження є: 1) дослідити сучасні теоретичні підходи до розуміння структури, функцій та моделей емоційного інтелекту; 2) вивчити наукові підходи до організації тренінгових програм та визначити основні психологічні механізми, що лежать в основі формування емоційної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційний інтелект є не тільки індивідуальною рисою або специфічною формою здібності, але і цілісною, багатовимірною особистісною компетентністю, що охоплює когнітивні, емоційні та соціально-поведінкові компоненти, що взаємодіють між собою та визначають здатність людини ефективно орієнтуватися в емоційних ситуаціях [3, с. 118]. Його формування можливе завдяки спеціально організованому навчальному впливу, які створюють умови для розвитку емоційної обізнаності, саморегуляції, емпатії та навичок соціальної взаємодії; особливо високий потенціал у цьому контексті мають тренінгові програми, що забезпечують

активне залучення, рефлексію, проживання емоційного досвіду та практичне відпрацювання нових моделей поведінки. У зв'язку з цим важливим є глибокий аналіз теоретичних підходів до розуміння ЕІ та визначення психологічних механізмів, що забезпечують його формування в умовах тренінгової роботи.

Одним із провідних є підхід Дж. Маєра, П. Саловея та Д. Карузо [2], які розглядають емоційний інтелект як сукупність когнітивних здібностей, пов'язаних із сприйняттям, розумінням та регуляцією емоцій. У цій моделі ЕІ має ієрархічну структуру: від базових навичок ідентифікації емоцій – до складніших умінь свідомої їх регуляції та використання у процесі мислення та прийняття рішень [9]. Такий підхід підкреслює важливість когнітивної переробки емоційної інформації та дозволяє розглядати ЕІ як форму інтелектуальної здатності, що піддається цілеспрямованому розвитку.

Іншу позицію представляють прихильники змішаних моделей, серед яких найбільш відомою є модель Д. Гоулмана [10]. У його концепції емоційний інтелект постає як інтеграція емоційних, соціальних та мотиваційних характеристик особистості. До структури ЕІ входять самосвідомість, саморегуляція, емпатія, соціальні навички та мотивація досягнення [11, с. 78]. Змішані моделі підкреслюють значущість особистісних якостей та стильових характеристик у формуванні емоційної компетентності та розглядають її як сукупність навичок, що важливі для ефективного функціонування у соціумі. Такий підхід є надзвичайно популярним у практичній психології та педагогіці, оскільки надає широкі можливості для розробки тренінгових програм розвитку емоційних та комунікативних умінь.

У науковій літературі також простежується інтерес до моделі емоційного інтелекту як риси особистості (trait EI), запропонованої К. Петрідесом, яка трактує ЕІ як стабільну сукупність емоційно-особистісних диспозицій, що визначають характер реагування на емоційні стимули [12, с. 56]. Хоча ЕІ як риса особистості вважається більш стійким, численні емпіричні дослідження [3]; [4]; [13] доводять, що навіть такі диспозиційні характеристики можуть зазнавати змін під впливом систематичного тренінгового навчання, особливо в умовах рефлексивної та емоційно насиченої взаємодії.

Порівняльний аналіз цих підходів дозволяє стверджувати, що жодна модель не є вичерпною, проте всі вони підкреслюють можливість розвитку емоційного інтелекту та важливість поєднання когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів у цьому процесі. Саме це створює методологічне підґрунтя для розроблення ефективних тренінгових програм, спрямованих на формування емоційної компетентності.

У контексті дослідження другого завдання – вивчення наукових підходів до організації тренінгових програм – важливо зазначити, що сучасні тренінгові моделі ґрунтуються на принципах активності, інтерактивності та досвіду «тут і зараз». Тренінг як форма психологічного впливу спрямований

на створення середовища, де учасник може одночасно отримувати знання, проживати емоційний досвід, експериментувати з поведінковими стратегіями та отримувати зворотний зв'язок [5, с. 35]. Саме багатокомпонентність тренінгу робить його оптимальним інструментом для розвитку емоційного інтелекту.

Сучасні дослідники виділяють кілька ключових психологічних механізмів, які забезпечують ефективність тренінгових програм розвитку ЕІ. Насамперед, це *механізм емоційної саморефлексії*, що включає усвідомлення власних емоційних реакцій, їх природи, інтенсивності та функцій [13, с. 355]. Через рефлексивні вправи, групові обговорення та ведення емоційних щоденників учасники тренінгу навчаються розпізнавати свої переживання і формувати більш точні емоційні уявлення про себе. Додатково такий підхід сприяє розвитку навички помічати ранні сигнали емоційного напруження та своєчасно реагувати на них. Регулярна практика самоспостереження допомагає учасникам краще розуміти динаміку власних емоцій та виявляти фактори, що їх посилюють або послаблюють. Унаслідок цього формується здатність більш усвідомлено обирати стратегії поведінки у складних ситуаціях. Зміцнення емоційної саморефлексії також підвищує рівень внутрішньої стабільності та загальну емоційну компетентність.

Другим важливим механізмом є *розвиток когнітивної переоцінки*, що дозволяє змінювати інтерпретацію ситуацій і цим регулювати власні емоційні стани [8, с. 277]. У тренінговому процесі це реалізується через когнітивно-поведінкові техніки, рольові ігри та моделювання соціальних сценаріїв. Учасники отримують можливість апробувати нові способи поведінки, що сприяють більш конструктивному емоційному реагуванню. Крім того, застосування переоцінки допомагає знижувати інтенсивність негативних переживань та формувати адаптивні інтерпретації подій. Практика аналізу альтернативних підходів до ситуації розширює когнітивний репертуар учасників та підсилює здатність приймати виважені рішення. Зміна фокусу уваги зі стресогенних аспектів на потенційні можливості сприяє підвищенню емоційної гнучкості. В результаті формується більш стійка здатність контролювати власні реакції та підтримувати емоційну рівновагу у складних взаємодіях [7].

Третій механізм – *фасилітована соціальна взаємодія*, у межах якої формується емпатія, навички активного слухання, прийняття перспективи іншого та конструктивне вирішення конфліктів. Групова динаміка, зворотний зв'язок і спільне обговорення ситуацій створюють безпечне середовище, де учасники можуть експериментувати з новими моделями емоційного та комунікативного реагування [12, с. 58]. Саме в умовах групи формуються більш стійкі соціально-емоційні навички, які пізніше переносяться в повсякденну взаємодію.

Третій механізм – *фасилітована соціальна взаємодія*, в рамках якої формується емпатія, навички

чки активного слухання, прийняття перспективи та конструктивне вирішення конфліктів. Групова динаміка, зворотний зв'язок та спільне обговорення ситуацій створюють безпечне середовище, де учасники можуть експериментувати з новими моделями емоційного та комунікативного реагування [12, с. 58]. Саме в умовах групи формуються більш стійкі соціально-емоційні навички, які пізніше переносяться у повсякденну взаємодію. Додатково взаємопідтримка в групі допомагає учасникам краще усвідомлювати власний внесок у комунікацію та коригувати неефективні поведінкові стратегії. Спільне опрацювання реальних ситуацій також сприяє глибшому розумінню емоційних реакцій інших та розвитку здатності до більш чутливого та відповідального міжособистісного спілкування.

Важливим механізмом також є *поведінкова репетиція та закріплення навичок*, які забезпечують перенесення результатів тренінгу у реальне життя [11, с. 85]. Регулярні вправи, домашні завдання, обговорення успіхів та утруднень, а також повторення ключових навичок у різних контекстах сприяють формуванню стійких емоційно-регулятивних стратегій. Саме практична орієнтованість тренінгу дозволяє учасникам не лише усвідомлювати, але й активно застосовувати нові моделі поведінки. Довготривала практика посилює автоматизацію корисних емоційних реакцій і робить їх більш природними у щоденній взаємодії. Завдяки цьому результати тренінгу зберігаються і після його завершення, підтримуючи подальший розвиток емоційної компетентності.

Аналіз наукових джерел [1]; [4]; [7] також показує, що ефективність тренінгу значною мірою залежить від особистісних та мотиваційних характеристик учасників. Висока мотивація до розвитку, відкритість до досвіду, здатність до самоспостереження та готовність до рефлексії підвищують ймовірність успішного формування емоційної компетентності. Водночас тренер відіграє важливу роль у створенні атмосфери довіри, психологічної безпеки та підтримки, яка необхідна для емоційної відкритості та експериментування.

Додатково слід звернути увагу на те, що тренінгові програми з розвитку емоційного інтелекту вимагають чіткої структурованості та поступового переходу від базових емоційних умінь до більш складних соціально-поведінкових навичок [5]. Ефективні програми включають модулі, спрямовані на розвиток емоційної чутливості, усвідомленості, навичок вербалізації почуттів, емпатійної комунікації та конструктивного способу вираження емоцій. Важливим компонентом є і створення умов метарефлексії – осмислення як власних емоційних реакцій, а й змін, що відбуваються в ході тренінгової роботи. Така метарефлексія сприяє закріпленню нових моделей поведінки лише на рівні життєвих стратегій.

Окремого значення набуває індивідуалізація тренінгових впливів. Дослідження [10]; [12]; [13] свідчать, що учасники з різними базовими рівнями

емоційної компетентності потребують різної інтенсивності та спрямованості методів. Наприклад, особам з низьким рівнем емоційної усвідомленості важливо пропонувати більше вправ на ідентифікацію та диференціацію емоційних станів, тоді як учасники з високою емоційною чутливістю можуть більше потребувати тренування навичок регуляції та когнітивної переоцінки. Такий індивідуальний підхід значно підвищує результативність тренінгових програм [10].

Не менш важливим аспектом є забезпечення довготривалої підтримки після завершення тренінгу. Досвід науковців [2] показує, що ефективність формування емоційної компетентності суттєво зростає, якщо учасники отримують можливість продовжувати практику у форматі супервізійних зустрічей, мікрогруп, онлайн-завдань чи щоденників спостережень. Саме посттренінговий супровід сприяє перенесенню набутих умінь у реальні життєві та професійні ситуації, що є ключовим критерієм успішності розвитку емоційного інтелекту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що емоційний інтелект є багатовимірним феноменом, що поєднує когнітивні, емоційні та соціально-поведінкові компоненти та забезпечує здатність людини розуміти та регулювати емоції у взаємодії з іншими. Незважаючи на різні підходи до його трактування – як когнітивної, змішаної та особистісної компетентності – вчені погоджуються, що ЕІ може розвиватися в умовах цілеспрямованого психологічного впливу. Аналіз моделей Дж. Майєра, П. Саловея та Д. Карузо [2], Д. Гулмана [10], та К. Петрідеса [12] свідчить про їхню спільну увагу до когнітивних та емоційно-особистісних процесів, тоді як відмінності між ними дозволяють цілісніше зрозуміти структуру ЕІ та обґрунтувати ефективні способи його розвитку.

Дослідження тренінгових підходів дало змогу визначити, що тренінг є оптимальним форматом розвитку емоційного інтелекту, оскільки поєднує активне навчання, емоційне переживання, соціальну взаємодію та практичне відпрацювання навичок. Ключовими психологічними механізмами формування ЕІ у тренінговому форматі виступають рефлексія емоційного досвіду, когнітивна переоцінка, фасилітована соціальна взаємодія та поведінкова репетиція. Саме ці механізми забезпечують глибоке усвідомлення власних емоцій, формування нових способів емоційного реагування та перенесення набутих навичок у повсякденну поведінку.

Окреме значення мають особистісні ресурси учасників та професійна компетентність тренера, які визначають інтенсивність і глибину змін. Висока мотивація, відкритість до нового досвіду та здатність до рефлексії значно підвищують ефективність тренінгового впливу, тоді як якісно організований тренінг забезпечує безпечний простір для емоційної взаємодії та навчання.

Отже, узагальнення отриманих результатів дозволяє стверджувати, що розвиток емоцій-

ного інтелекту у тренінговому форматі є науково обґрунтованим та психологічно ефективним процесом. Методологічна інтеграція різних теоретичних моделей, поєднання когнітивних та емоційно-поведінкових підходів, а також акцент на особистісній активності учасника створюють реальні передумови для формування стійкої емоційної компетентності.

Перспективами подальших досліджень є вивчення довготривалого впливу тренінгів ЕІ, визначення оптимальних структур та методів навчання, а також аналіз ефективності подібних програм у різних вікових та професійних групах. Особливо актуальним є дослідження потенціалу цифрових та змішаних форм тренінгової роботи, які можуть розширити можливості розвитку емоційного інтелекту.

Список літератури:

1. Петренко С. С. Емоційний інтелект як чинник психоемоційного стану особистості. *The 7 th International scientific and practical conference "Scientific research: modern challenges and future prospects" (February 17–19, 2025) MDPC Publishing, Munich, Germany*. 2025. С. 281–285.
2. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*. 2008. № 63(6). Р. 503–517.
3. Заранко К. С. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (20-21 вересня 2024р.), м. Одеса. Міжнародний гуманітарний університет*. 2024. С. 118–120.
4. Тесленко М. М., & Тесленко І. В. Емоційний інтелект у структурі саморегуляції студентів-психологів. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 1. С. 155–162.
5. Ніколаєв Л. О., Чижма Д. М. Тренінгові технології у розвитку емоційного інтелекту як компоненту особистісної зрілості здобувачів вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. №33(3). С. 34–40.
6. Борисенко Л., Корват Л. Зв'язок емоційного інтелекту та самоефективності особистості. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2023. № 2. С. 5–10.
7. Мазоха І. С. Психологічні стратегії інтегрованого управління конфліктами та стресовими станами. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 3. С. 63–67.
8. Дещук Т., Шестаковська Т., Галкіна К. Синергетика психотерапевтичних методів, тренінгових технологій і сімейної психології: міждисциплінарний підхід. *Psychology Travelogs*. 2025. № 2. С. 276–292.
9. Мамчур С. Емоційний інтелект у контексті професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих військових навчальних закладів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2024. №2. С. 50–55.
10. Al-Ajmi Z., Al-Ayasrah M. A. The Impact of an Educational Program based on the Components of Emotional Intelligence according to the Golman Model in the Development of Ethical Behavior in Islamic Education. *Journal of Educational and Psychological Studies*. 2019. № 13(2). Р. 275–299.
11. Гайдукевич К., Поліщук Л. Емоційний інтелект як важлива складова успіху в професійній діяльності івент-менеджера. *Питання культурології*. 2023. № 41. С. 78–88.
12. Abdel-Fattah H. M. M. Emotional intelligence and emotional stability in crises. *Journal of Psychiatry and Psychiatric Disorders*. 2020. №4 (2). Р. 56–62.
13. Harahap M. A. K., Sutrisno S., Mahendika D., Suherlan S., & Ausat A. M. A. The Role of Emotional Intelligence in Effective Leadership: A Review of Contemporary Research. *Al-Buhuts*. 2023. №19(1). Р. 354–369.

References:

1. Petrenko, S. S. (2025, February). Emotsiynyi intelekt yak chynnyk psykhoemotsiinoho stanu osobystosti [Emotional intelligence as a factor of the psycho-emotional state of the individual]. In *The 7 th International scientific and practical conference "Scientific research: modern challenges and future prospects" (February 17–19, 2025)* MDPC Publishing, Munich, Germany. 2025. P. 281–285. [in Ukrainian].
2. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2008). Emotional intelligence: New ability or eclectic traits? *American Psychologist*, 63(6), 503–517.
3. Zaranko, K. S. (2024). Emotsiynyi intelekt yak chynnyk dosiahnennia zhyttievoho uspikhu [Emotional intelligence as a factor in achieving life success]. *Psychology of the individual's life space in modern conditions of crisis, globalization and digital transformation of social life: Materials of the International Scientific and Practical Conference, (September 20–21, 2024)*, Odessa. International Humanitarian University. P. 118–120. [in Ukrainian].
4. Teslenko, M. M., & Teslenko, I. V. (2024). Emotsiynyi intelekt u strukturi samorehulatsii studentiv-psykholohiv [Emotional intelligence in the structure of self-regulation of psychology students]. *Scientific notes. Series: Psychology*, (1), 155–162. [in Ukrainian].
5. Nikolaiev, L. O., & Chyzhma, D. M. (2022). Treninhovi tekhnolohii u rozvytku emotsiinoho intelektu yak komponentu osobystisnoi zrilosti zdobuvachiv vyshchoi osvity [Training technologies in the development of emotional intelligence as a component of personal maturity of higher education students]. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 33(3), 34–40. [in Ukrainian].
6. Borysenko, L., & Korvat, L. (2023). Zviazok emotsiinoho intelektu ta samoefektyvnosti osobystosti [The relationship between emotional intelligence and individual self-efficacy]. *Journal of Social and Practical Psychology*, (2), 5–10. [in Ukrainian].

7. Mazokha I. S. Psykholohichni stratehii intehrovanoho upravlinnia konfliktamy ta stresovymy stanamy [Psychological strategies for integrated management of conflicts and stressful situations]. *Mental health*, (3), 63–67. [in Ukrainian].
8. Detsiuk, T., Shestakovska, T., Halkina, K. (2025) Synerhetyka psykhoterapevtychnykh metodiv, treninhovykh tekhnolohii i simeinoi psykholohii: mizhdystsyplinarnyi pidkhid [Synergetics of psychotherapeutic methods, training technologies and family psychology: an interdisciplinary approach]. *Psychology Travelogs*, (2), 276–292. [in Ukrainian].
9. Mamchur, S. (2024). Emotsiinyi intelekt u konteksti profesiinoi diialnosti naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Emotional intelligence in the context of professional activity of scientific and pedagogical workers of higher military educational institutions]. *Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy. Series "Pedagogical Sciences"*, 2, 50–55. [in Ukrainian].
10. Al-Ajmi, Z., & Al-Ayasrah, M. A. (2019). The Impact of an Educational Program based on the Components of Emotional Intelligence according to the Golman Model in the Development of Ethical Behavior in Islamic Education. *Journal of Educational and Psychological Studies*, 13(2), 275–299.
11. Haidukevych, K., & Polishchuk, L. (2023). Emotsiinyi intelekt yak vazhlyva skladova uspiikh v profesiinii diialnosti ivent-menedzhera [Emotional intelligence as an important component of success in the professional activity of an event manager]. *Issues of Cultural Studies*, (41), 78–88. [in Ukrainian].
12. Abdel-Fattah, H. M. M. (2020). Emotional intelligence and emotional stability in crises. *Journal of Psychiatry and Psychiatric Disorders*, 4(2), 56–62.
13. Harahap, M. A. K., Sutrisno, S., Mahendika, D., Suherlan, S., & Ausat, A. M. A. (2023). The Role of Emotional Intelligence in Effective Leadership: A Review of Contemporary Research. *Al-Buhuts*, 19(1), 354–369.

Отримано: 21.09.2025

Рекомендовано: 11.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 316.774-053.2:344.7

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-3>**Єнгаличева Ірина Віталіївна**

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ira2100@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6824-9548

Бєляєв Веніамін Веніамінович

соціальний педагог,
Черкаський ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою імені захисників України
bieliaiev.veniamin524@vu.edu.ua

ТЕОРІЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВЕТЕРАНАМИ ТА ВЕТЕРАНКАМИ ВІЙНИ: ГАРАНТІЇ РІВНОГО ДОСТУПУ ДО ПОСЛУГ

Вступ. У статті обґрунтовано, що тривалий воєнний конфлікт спричиняє зростання кількості захисників і захисниць, які потребують комплексної соціальної підтримки, що робить особливо важливим забезпечення рівного доступу до якісних соціальних послуг. **Мета роботи** – теоретично обґрунтувати застосування теорії справедливості й прав людини у соціальній роботі з ветеранами та ветеранками для забезпечення гарантій рівного доступу до соціальних послуг. **Наукова новизна:** проаналізовано основні положення теорії справедливості Дж. Ролза та концепції прав людини в контексті надання соціальних послуг ветеранам/ветеранкам війни; досліджено сучасний стан надання соціальних послуг ветеранам/ветеранкам в Україні та окреслено основні проблеми, пов'язані з рівністю доступу до соціальних послуг, враховуючи теорію справедливості Дж. Ролза; розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки ветеранів/ветеранок з урахуванням принципів справедливості та прав людини.

Висновки. На основі аналізу наукових праць Дж. Ролза та сучасних досліджень українських науковців охарактеризовано принципи справедливості, зокрема «завісу незнання», принцип рівних можливостей і принцип відмінностей, які мають безпосереднє значення для вдосконалення системи соціальної допомоги ветеранам. Показано, що сучасна практика надання соціальних послуг характеризується нерівномірністю та наявністю бар'єрів, що обмежують доступ до медичних, реабілітаційних і психологічних сервісів.

У статті доведено, що застосування теорії прав людини у соціальній роботі з ветеранами сприяє дотриманню принципів рівності, недискримінації, поваги до гідності та активної участі у суспільному житті. Запропоновано рекомендації щодо удосконалення системи соціальної підтримки ветеранів і ветеранок війни шляхом децентралізації надання послуг, підвищення їх адресності, впровадження гендерно чутливих підходів і посилення правозахисної орієнтації соціальної політики. Реалізація зазначених рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи та формуванню справедливої системи підтримки, орієнтованої на цінність людської гідності.

Ключові слова: теорія справедливості, концепція прав людини, ветерани та ветеранки війни, соціальні послуги.

Yengalycheva Iryna Vitaliivna

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Educational Management, Art Management and Social Work
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

Belyaev Veniamin Veniaminovich

Social Educator
Cherkasy Lyceum with Enhanced Military and Physical Training named after the Defenders of Ukraine

THEORY OF JUSTICE AND HUMAN RIGHTS IN SOCIAL WORK WITH WAR VETERANS: GUARANTEES OF EQUAL ACCESS TO SERVICES

Introduction. The article substantiates that the prolonged military conflict causes an increase in the number of defenders who need comprehensive social support, which makes it especially important to ensure equal access to quality social services. In view of this, the **goal** is to theoretically substantiate the application of the theory of justice and human rights in social work with veterans to ensure guarantees of equal access to social services. **Scientific novelty:** the main provisions of J. Rawls's theory of justice and the concept of human rights in the context of providing social services to war veterans were analyzed; the current state of the provision of social services to veterans in Ukraine was investigated and the main problems associated with equal access to social services were outlined, taking into account J. Rawls's theory of justice; recommendations were developed to improve the system of social support for veterans, taking into account the principles of justice and human rights.

Conclusions. Based on the analysis of J. Rawls' scholarly works and contemporary studies by Ukrainian researchers, the principles of justice are characterized, including the "veil of ignorance", the principle of equal opportunities, and the difference principle, which have direct significance for improving the system of social assistance to veterans. It is shown that the current practice of providing

social services is marked by unevenness and the presence of barriers that limit access to medical, rehabilitation, and psychological services.

The article demonstrates that the application of human rights theory in social work with veterans promotes adherence to the principles of equality, non-discrimination, respect for dignity, and active participation in social life. Recommendations are proposed to improve the system of social support for male and female veterans through the decentralization of service provision, enhancement of targeting, the implementation of gender-sensitive approaches, and the strengthening of the human rights orientation of social policy. The implementation of these recommendations will contribute to improving the effectiveness of social work and the development of a just support system focused on the value of human dignity.

Key words: *theory of justice, concept of human rights, war veterans, social services.*

Вступ. Тривалий воєнний конфлікт, спричинений агресією сусідньої держави, зумовлює постійне зростання кількості ветеранів та ветеранок в Україні, що актуалізує потребу у створенні цілісної та ефективної системи їх соціальної підтримки. Ветерани/ветеранки стикаються з комплексом проблем, серед яких – труднощі соціальної адаптації, психологічні наслідки бойових дій, потреба у медичному та реабілітаційному забезпеченні, а також доступу до якісних соціальних послуг. Проте існуюча практика соціальної роботи демонструє нерівність у наданні допомоги, що проявляється у територіальних відмінностях, різному рівні обізнаності спеціалістів та наявності різноманітних бар'єрів.

З огляду на це, особливого значення набуває застосування теорії справедливості та прав людини у соціальній роботі з ветеранами/ветеранками, адже саме вони визначають принципи рівності, недискримінації та соціальної інтеграції. Вивчення теорії справедливості та прав людини дають змогу сформулювати концептуальне підґрунтя для забезпечення гарантій рівного доступу до соціальних послуг. Таким чином, дослідження вказаної проблеми є важливим як у науковому, так і в практичному вимірі, оскільки воно сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з ветеранами/ветеранками та зміцненню соціальної справедливості в українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання теорії справедливості та прав людини є об'єктом дослідження науковців та практиків. Поняття справедливості досліджено у працях О. Житник, О. Басай [1], С. Прийми, Р. Станіславів, В. Новікова [11]. Принцип справедливості як соціокультурне явище та його роль у формуванні державотворенні розкрито у працях Р. Джабраїлова, В. Левкулича [8], М. Тур та ін.

Варто зазначити, що основоположником теорії справедливості вважається Джон Ролз, який розробив концепцію справедливості як чесності [2]. Про теорію справедливості Дж. Ролза викладено у наукових публікаціях Д. Кірюхіна, Т. Попович, О. Димової, Л. Ситніченко, Р. Шмата, Л. Ляпіної, О. Сердюк та І. Сердюк, С. Козярчука та ін.

Окремі дослідження науковців стосуються питань соціальної справедливості: В. Сокуренько, О. Комарова, Н. Федіна та ін. У своїх дослідженнях О. Мелікова зосереджує увагу на аналізі дієвих підходів до модернізації суспільства крізь призму концепції соціальної справедливості [9].

Дотримання прав людини як необхідної умови справедливості висвітлено у працях М. Корнієнко,

Т. Длугопольської [3], В. Крижної [7] та ін. А. Медвідь вказує на необхідність дотримання прав людини в контексті соціального забезпечення.

На сьогодні ветерани та ветеранки війни становлять одну з уразливих соціальних груп, щодо якої особливо актуальним є дотримання принципів справедливості та рівності у суспільних відносинах. Дослідження О. Харченко, О. Мраморної та ін. стосуються виділення проблем ветеранів/ветеранок війни. Питання реінтеграції ветеранів війни до суспільного життя розкрито у працях С. Єгоричевої, М. Лихажа та ін. Особливості здійснення політики держави щодо ветеранів та ветеранок війни розкрито у працях Г. Ковалю, Д. Мурашко тощо.

Активна публікаційна діяльність науковців підтверджує актуальність досліджуваної теми та вказує на необхідність подальшого вивчення застосування теорії справедливості щодо ветеранів та ветеранок війни в сучасних умовах надання соціальних послуг.

З огляду на це мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні застосування теорії справедливості й прав людини у соціальній роботі з ветеранами та ветеранками для забезпечення гарантій рівного доступу до соціальних послуг. Для досягнення мети необхідними постає розв'язання таких завдань: проаналізувати основні положення теорії справедливості Дж. Ролза та концепції прав людини в контексті надання соціальних послуг ветеранам/ветеранкам війни; дослідити сучасний стан надання соціальних послуг ветеранам/ветеранкам в Україні та окреслити основні проблеми, пов'язані з рівністю доступу до соціальних послуг, враховуючи теорію справедливості Дж. Ролза; розробити рекомендації щодо вдосконалення системи соціальної підтримки ветеранів/ветеранок з урахуванням принципів справедливості та прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна соціальна робота ґрунтується на положеннях теорії справедливості та концепції прав людини, які формують уявлення про рівність, свободу та гідність людини як про фундаментальні принципи суспільного розвитку. Досліджуючи категорію справедливості науковці спираються на погляди філософів Арістотеля, Платона, Сократа, Ф. Аквінського, І. Канта, Ф. Ніцше та пов'язують дану категорію з правовими нормами. У наукових дослідженнях О. Басай [1], В. Левкулич [8], О. Тарасишиної [14], Я. Ювсечко, В. Макартецької [16] та ін. справедливість розглядається як: інтеграція моральних приписів у правові норми, що закріплюються у цивільному праві

(О. Басай) [1, с. 88]; забезпечення однакових правових умов та рівних шансів для кожної особи (Я. Ювсечко, В. Макартецька) [16, с. 64] та ін. О. Мелікова вказує на те, що принцип справедливості є базовим для забезпечення стабільності і гармонійного розвитку суспільства [9, с. 62].

В юридичній енциклопедії справедливість визначено як «соціально-етична та морально-правова категорія, яка відображає існування правових основ у суспільному житті та засвідчує їхню обґрунтованість, обов'язковість і суспільну необхідність» [17, с. 604]. Іншими словами, справедливість розглядається як етична й правова категорія, що репрезентує наявність у суспільному середовищі правових принципів.

Для нашого дослідження цінність представляє термін «соціальна справедливість», як категорія, що регулює соціальні відносини у суспільстві. Нам імпонує думка В. Сокурєнка, який соціальну справедливість визначає як «загальнолюдську цінність, що виявляється у створенні для кожної людини рівних правових і суспільних умов доступу до соціальних благ і життєвих ресурсів, а також у справедливому розподілі й правовому використанні цих благ з урахуванням внеску індивіда у суспільне життя та необхідності збереження людської гідності» [13, с. 7].

Справедливість в отриманні соціальних послуг нерозривно пов'язана із забезпечення соціальних прав людини. Соціальні права науковцями інтерпретуються як: система прав, що виникають внаслідок взаємодії між людиною та державою, коли їхня співпраця орієнтована на встановлення та підтримку певного рівня соціальних гарантій (Т. Длугопольська) [3, с. 64]; міра свободи людини у соціальній сфері та забезпеченні законних потреб у праці, соціальному захисті й охороні здоров'я (В. Крижна) [7, с. 71]. Іншими словами соціальні права це гарантовані державою можливості особи задовольняти власні законні інтереси у різних сферах життя.

Таким чином, поняття справедливості та прав людини є основою для забезпечення індивідуальних потреб незахищених категорій населення (в нашому випадку ветеранів та ветеранок війни) відповідно до потреб соціуму загалом.

Історіографічний аналіз наукових публікацій вказує, що фундаментальним дослідженням теорії справедливості є праця Дж. Ролза [2], у якій автор розглядав справедливість як головну чесноту суспільних інституцій. Центральним положенням теорії справедливості Джона Ролза є принципи справедливості, що регулюють основні сфери життя суспільства, забезпечуючи рівні можливості та справедливий розподіл соціальних послуг. Перший принцип передбачає забезпечення кожній особі рівних основних прав і свобод, зокрема свобода слова, совісті, участі у політичному житті та недоторканості особистості. Другий принцип, відомий як принцип різниці, допускає соціально-економічну нерівність лише за умов, що вона

сприяє покращенню становища найменш захищених груп населення. Важливою основою концепції Дж. Ролза є модель «завіси незнання», яка передбачає, що суспільні правила повинні формуватися без урахування особистих інтересів та соціального статусу індивіда. Такий підхід забезпечує об'єктивність та неупередженість у прийнятті рішень [2].

Таким чином, теорія справедливості Дж. Ролза поєднує ідеї рівності та свободи, надаючи особливого значення інституційним механізмам, які гарантують справедливий розподіл ресурсів та рівний доступ громадян до суспільних потреб. Його положення становлять значну цінність для соціальної роботи, оскільки дозволяють розглядати практику надання допомоги як засіб утвердження соціальної справедливості та захисту прав людини.

Сьогодні серед членів громади, що потребують соціального захисту значне місце відводиться ветеранам війни, які в силу різних обставин відносяться до категорії незахищених верств населення. Станом на початок поточного року налічувалося 365 тис. 999 ветеранів війни [5]. Сучасний стан надання соціальних послуг ветеранам війни в Україні характеризується поступовим розширенням спектру підтримки, так і численними викликами в її реалізації. За даними Міністерства соціальної політики України в 2024 році 82 тисячі ветеранів, осіб з інвалідністю внаслідок війни та учасників бойових дій, отримали соціальні послуги, серед яких найбільш затребуваними є психологічна допомога, адаптація та супровід, догляд (денний та догляд вдома), транспортні та консультативні послуги тощо [12]. Зростання кількості звернень ветеранів за соціальною допомогою (від 7,6 тис. у 2022 році до понад 85 тис. у 2024 році) [4] свідчить про підвищення потреби у справедливому розподілі ресурсів та послуг.

Відтак, враховуючи потреби ветеранів війни в отриманні соціальних послуг та відповідно до принципів Дж. Ролза [2] першочерговим завданням у справедливому отриманні соціальних послуг ветеранами є абстрагування від соціального статусу, економічних ресурсів чи інших особистих характеристик ветеранів/ветеранок. За такого підходу справедливість у доступі до соціальних послуг повинна оцінюватися незалежно від позиції, яку займає ветеран війни в суспільстві.

Другою проблемою є нерівномірність забезпечення принципу рівних можливостей, що означає фактичну неможливість окремих ветеранів/ветеранок реалізувати свій потенціал на рівних умовах з іншими. Це проявляється у відмінностях у якості медичного обслуговування, освіти чи соціальної підтримки окремих ветеранів/ветеранок війни у різних регіонах.

Третьою суттєвою проблемою є неповна реалізація принципу відмінностей, згідно з якою соціально-економічна нерівність може вважатися справедливою лише за умови, якщо вона сприяє покращенню становища найбільш уразливих груп

населення. Однак на практиці простежується протилежна ситуація: найуразливіші групи ветеранів війни отримують обмежений доступ до якісних соціальних послуг, тоді як більш забезпечені мають можливість користуватися значно вищим рівнем соціального забезпечення.

Таким чином, основними проблемами в забезпеченні рівності доступу до соціальних послуг є відсутність універсального підходу, який відповідав би умовам «зависи незнання», реалізації принципу рівних можливостей та порушення принципу відмінностей. Це вказує на необхідність реформування соціальної політики з орієнтацією на справедливість отримання соціальних послуг ветеранами війни враховуючи теорію справедливості Дж. Ролза.

Якщо аналізувати систему соціальної підтримки ветеранів/ветеранок війни з урахуванням теорії прав людини, то варто вказати на визнання кожної людини як рівноправного суб'єкта, що володіє невід'ємними правами, незалежними від соціального статусу, матеріального становища чи інших обставин (А. Кучук, А. Пекарчук, Х. Дідух, В. Кононенко). У контексті надання соціальних послуг ветеранам війни ця концепція передбачає обов'язок держави гарантувати реалізацію права на соціальний захист, медичне обслуговування, житло, працю та освіту, а також право на участь у суспільному житті.

Спираючись на дослідження А. Кучук, Х. Дідух, Ю. Мороз, Я. Свічкарьова та ін. одним із ключових положень теорії права людини є принцип недискримінації, що означає забезпечення рівного доступу до соціальних послуг для всіх категорій ветеранів, включаючи жінок-військовослужбовців, осіб з інвалідністю, представників національних меншин та мешканців віддалених територій. Недискримінаційний підхід дозволяє уникати соціальної нерівності та сприяє створенню інклюзивного середовища для реінтеграції ветеранів у цивільне життя.

Іншим важливим положенням є принцип поваги до гідності людини (О. Орловський, М. Боднарук, Ю. Волкова та ін.). Соціальні послуги, які надаються ветерана, мають бути спрямовані не лише на задоволення їхніх матеріальних потреб, а й на підтримку їхньої психологічної стабільності, соціальної активності та почуття власної значущості. Повага до гідності передбачає запобігання надмірній опіці та перехід до партнерських відносин між соціальними працівниками і ветеранами, коли останні виступають активними учасниками процесу прийняття рішень.

Значне місце у теорії прав людини посідає принцип рівності можливостей, на що вказували ряд науковців (Г. Христокін, Т. Мілова, І.Кріцак та ін.). У сфері соціальної підтримки ветеранів/ветеранок війни це означає не лише формальне надання послуг, а й створення умов, за яких кожен ветеран має реальну можливість скористатися передбаченими державами гарантіями. Це потребує розвитку інфраструктури соціальних послуг, удосконалення механізмів інформування про їхні

права тощо. Окрім того, на думку А. Мігалуш [10], К. Фомічов [15] та ін. теорія прав людини передбачає дотримання принципу активної участі особи в суспільному житті та в процесах, що безпосередньо стосуються їх добробуту, що може проявлятися у залученні їх до розробки та оцінки програм соціальної підтримки тощо.

Таким чином, застосування теорії прав людини в наданні соціальних послуг ветеранам війни забезпечує орієнтацію соціальної політики на цінність людської гідності, рівність доступу, недискримінаційність і залученість. Такий підхід сприяє побудові більш справедливої та ефективної системи соціальної підтримки, що відповідає сучасним стандартам захисту прав людини та потребам ветеранів у процесі їхньої інтеграції до цивільного життя.

Вищевикладене засвідчує, що вдосконалення системи соціальної підтримки ветеранів/ветеранок потребує комплексного підходу, який ґрунтується на принципах соціальної справедливості та дотримання прав людини. Насамперед, доцільним є забезпечення рівного доступу всіх категорій ветеранів до соціальних послуг незалежно від місця проживання, соціально-економічного становища чи рівня поінформованості. Для цього важливо створити ефективні механізми децентралізації надання послуг, що дозволить уникнути територіальної нерівності та забезпечити належний рівень підтримки як у великих містах, так і в сільській місцевості [6].

Другим напрямом удосконалення є підвищення адресності соціальної підтримки шляхом врахування індивідуальних потреб ветеранів/ветеранок. Це передбачає розробку персоналізованих програм соціальної реабілітації та інтеграції, які враховуватимуть стан здоров'я, рівень фізичної та психологічної адаптації, професійні компетенції та життєві обставини ветеранів. Такий підхід дозволить реалізувати принцип фактичної рівності, коли соціальні послуги не лише надаються формально, але й відповідають конкретним потребам цільової групи.

Особливої уваги потребує впровадження механізмів захисту від дискримінації та стигматизації ветеранів. Необхідно розробити комплексні заходи з підвищення рівня обізнаності суспільства щодо проблем ветеранів, сприяти подоланню негативних стереотипів і формуванню позитивного образу захисника держави. Важливим завданням є також запровадження гендерно чутливих практик у соціальній роботі, які враховуватимуть особливості потреб жінок-ветеранок та інших вразливих категорій.

Окремої уваги заслуговує посилення правозахисного виміру у соціальній роботі. Соціальні працівники мають бути підготовлені до виконання ролі адвокатів інтересів ветеранів, сприяючи відстоюванню їхніх законних прав у відносинах з державними та недержавними інституціями. У цьому контексті важливо створювати міжвідомчі механізми координації, що об'єднуюватимуть державні органи,

громадські організації та міжнародні структури задля комплексної підтримки ветеранів.

Не менш важливим вважаємо доцільність розширення можливостей участі ветеранів/ветеранок у формуванні та реалізації соціальної політики України. Включення представників ветеранських організацій до органів управління та до процесів прийняття рішень сприятиме підвищенню ефективності програм підтримки, адже вони базуватимуться на реальних потребах і досвіді цільових груп та сприятимуть справедливому розподілу соціальних послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, удосконалення системи соціальної підтримки ветеранів із урахуванням принципів справедливості та прав людини передбачає комплексний підхід, що поєднує рівність доступу, адресність, недискримінаційність, правозахисну орієнтацію та участь ветеранів у прийнятті рішень. Реалізація цих рекомендацій сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, забезпеченню соціальної інтеграції та формуванню справедливої системи підтримки, орієнтованої на цінність людської гідності.

Список літератури:

1. Басай О. В. Справедливість як фундаментальна категорія цивільного права України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 4 (109). С. 87–98.
2. Джон Ролз. Теорія справедливості / Переклад з англ. О. Мокровольський. Київ «Основа», 2001. 822 с.
3. Длугопольська Т. Соціальні права в контексті забезпечення соціальної безпеки громадян. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 2 (10). С. 63–68.
4. За два роки вдесьтеро збільшилася кількість ветеранів, які звертаються по соціальні послуги. ZMINA: Media. URL: <https://zmina.info/news/za-dva-roky-vdesyatero-zbilshylas-kilkist-veteraniv-yaki-zvertayutsya-po-soczposlugu/> (дата звернення 29.09.2025).
5. Звіт про чисельність ветеранів війни та жертв нацистських переслідувань станом на 01.01.2025. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2170777-zvit-pro-chyselnist-veteraniv-vijny-ta-zhrtv-natsystskyh-peresliduvan-stanom-na-01-01-2025/> (дата звернення 29.09.2025).
6. Ільчанинова Н.І. Механізми надання адміністративних послуг в умовах реформування територіальної організації влади України. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління. Миколаїв. 2019. 220 с.
7. Крижна В. Соціальні права громадян: соціальний захист та соціальне забезпечення. Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ : 2020. 424 с. С. 70–73.
8. Левкулич В. В. Справедливість як імператив соціокультурної дійсності: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук: 09.00.03. Київ. 2018. 456 с.
9. Мелікова О. Умовність теорії справедливості. Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії: Збірник тез і доповідей (Частина 1). / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон : вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. 438 с. С. 60–62.
10. Мігалуш А. Активна участь громадян у суспільному житті: досвід Польщі та можливості впровадження в Україні. Вісник Львівського університету. 2018. Вип. 17. С. 218–223.
11. Новіков В. Етичний принцип справедливості у просовуванні концепції людського розвитку. *Demography and social economy*. 2023. № 1 (51). С. 3–22.
12. Понад 82 тисячі ветеранів війни отримали соціальні послуги у 2024 році. Урядовий портал. 2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-82-tysiachi-veteraniv-viiny-otrymaly-sotsialni-posluhy-u-2024-rotsi> (дата звернення 29.09.2025).
13. Сокурченко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові правової соціальної держави. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2002. 16 с.
14. Тарасишина О. М. Справедливість і толерантність. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Одеса. 2008. 21 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e2424ad2-88e4-46a9-b7d3-7e1e2eba10bd/content>.
15. Фомічов К. Система принципів державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2. С. 185–191.
16. Ювсечко Я., Макартецька В. Обґрунтування моральних принципів у сучасному українському суспільстві. Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії: Збірник тез і доповідей (Частина 1) / за ред. Г. Д. Берегової та ін. Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. 438 с.
17. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. Т. 5: П—С. 2003. 736 с. с. 604

References:

1. Basai, O. V. (2018) Spravedlyvist yak fundamentalna katehoriia tsyvilnoho prava Ukrainy [Justice as a fundamental category of civil law of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4 (109), 87–98. [in Ukrainian].
2. Dzhon Rolz (2001). Teoriia spravedlyvosti [Theory of justice] / *Per. z anhl. O. Mokrovolskyi. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy" – Translated from English by O. Mokrovolsky. K.: "Fundamentals"*. 822 s. [in Ukrainian].

3. Dluhopolska, T. (2017) Sotsialni prava v konteksti zabezpechennia sotsialnoi bezpeky hromadian [Social rights in the context of ensuring social security of citizens]. *Aktualni problemy pravoznnavstva – Current problems of jurisprudence*, 2 (10), 63–68. [in Ukrainian].
4. Za dva roky vdesiatero zbilshylasia kilkist veteraniv, yaki zvertaiutsia po sotsposluhy [The number of veterans seeking social services has increased tenfold in two years]. *ZMINA: Media*. – *ZMINA: Media*. Retrieved from: <https://zmina.info/news/za-dva-roky-vdesiatero-zbilshylas-kilkist-veteraniv-yaki-zvertayutsya-po-soczposlugu/>. [in Ukrainian].
5. Zvit pro chyselnist veteraniv viiny ta zhertv natsystykykh peresliduvan stanom na 01.01.2025 [Report on the number of war veterans and victims of Nazi persecution as of January 1, 2025]. *Pensiyni fond Ukrainy – Pension Fund of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.pfu.gov.ua/2170777-zvit-pro-chyselnist-veteraniv-viiny-ta-zhertv-natsystykykh-peresliduvan-stanom-na-01-01-2025/>. [in Ukrainian].
6. Ilchaninova, N. I. (2019) Mekhanizmy nadannia administratyvnykh posluh v umovakh reformuvannia terytorialnoi orhanizatsii vlady Ukrainy [Mechanisms for providing administrative services in the context of reforming the territorial organization of Ukrainian government]. *Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata nauk z derzhavnoho upravlinnya*. – *Dissertation for the degree of Candidate of Sciences in Public Administration*. Mykoliiv. 220 s. [in Ukrainian].
7. Kryzhna, V. (2020) Sotsialni prava hromadian: sotsialnyi zakhyst ta sotsialne zabezpechennia. Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom [Social rights of citizens: social protection and social security]. *Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 4 veresnia 2020 roku) – Social rights and their protection by the administrative court. Collection of materials of the III International scientific and practical conference*. Kyiv. 424 s. S. 70–73. [in Ukrainian].
8. Levkulych, V. V. (2018) Spravedlyvist yak imperatyv sotsiokulturnoi diisnosti [Justice as an imperative of socio-cultural reality]. *Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya doktora filosofskiykh nauk: 09.00.03*. – *Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy: 09.00.03*. Kyiv. 456 s. [in Ukrainian].
9. Melikova, O. (2024) Umovnist teorii spravedlyvosti [Conditionality of the theory of justice]. *Yevropeiske maibutnie: filosofsko-osvitni studii: Zbirnyk tez i dopovidei (Chastyna 1)*. / za red. H. D. Berehovoï ta in. Kherson: vyd-vo FOP Vyshemyrskyi V. S. – *European Future: Philosophical and Educational Studies: Collection of Theses and Reports (Part 1)*. / edited by G. D. Beregovaya et al. Kherson: Publishing House of Private Entrepreneur Vyshemirskyi V. S. 438 s. S. 60–62. [in Ukrainian].
10. Mihalush, A. (2018) Aktyvna uchast hromadian u suspilnomu zhytti: dosvid Polshchi ta mozhlyvosti vprovadzhennia v Ukraini [Active participation of citizens in public life: the experience of Poland and possibilities of implementation in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin*, 17, 218–223. [in Ukrainian].
11. Novikov, V. (2023) Etychnyi pryntsyyp spravedlyvosti u prosuvuvanni kontseptsii liudskoho rozvytku [The ethical principle of justice in promoting the concept of human development]. *Demography and social economy – Demography and social economy*, 1 (51), 3–22 [in Ukrainian].
12. Ponad 82 tysiachi veteraniv viiny otrymaly sotsialni posluhy u 2024 rotsi [Over 82 thousand war veterans received social services in 2024]. *Uriadovyi portal – Government portal*. 2025. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-82-tysiachi-veteraniv-viiny-otrymaly-sotsialni-posluhy-u-2024-rotsi> [in Ukrainian].
13. Sokurenko, V. V. (2002) Rol sotsialnoi spravedlyvosti v rozbudovi pravovoi sotsialnoi derzhavy [The role of social justice in building a legal welfare state]. *Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata yurydychnykh nauk – Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences*. Kyiv. 16 s. [in Ukrainian].
14. Tarasyshyna, O. M. (2008) Spravedlyvist i tolerantnist [Justice and tolerance]. *Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttya naukovooho stupenya kandydata yurydychnykh nauk – Author's abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences*. Odesa. 21 s. [in Ukrainian].
15. Fomichov, K. (2023) Systema pryntsyypiv derzhavnoi polityky formuvannia ta realizatsii sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu [System of principles of state policy for the formation and implementation of social protection of persons with disabilities]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 185–191. [in Ukrainian].
16. Yuvsechko, Ya., Makartetska, V. (2024) Obhruntuvannia moralnykh pryntsyypiv u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Justification of moral principles in modern Ukrainian society]. *Yevropeiske maibutnie: filosofsko-osvitni studii: Zbirnyk tez i dopovidei (Chastyna 1)* / za red. H. D. Berehovoï ta in. Kherson: vyd-vo FOP Vyshemyrskyi V. S. – *European Future: Philosophical and Educational Studies: Collection of Theses and Reports (Part 1)* / edited by G. D. Beregovaya et al. Kherson: Publishing House of the Individual Entrepreneur Vyshemirskyi V. S. 438 s. [in Ukrainian].
17. Yurydychna entsyklopediia [Legal Encyclopedia]: v 6 t. / Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv: Ukr. entsykl., 1998. T. 5: P–S. 2003. 736 s. s. 604 [in Ukrainian].

Отримано: 30.09.2025

Рекомендовано: 15.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК [159.972:159.944.4]-021.68:001.8](045)
DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-4>

Коляда Наталія Миколаївна

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
koliada_n@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-7743-7831

Кравченко Оксана Олексіївна

докторка педагогічних наук, професорка,
декан факультету соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
okskravchenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9732-6546

Левченко Наталія Володимирівна

докторка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
n.levchenkod@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5479-1907

Коляда Наталія Ігорівна

здобувачка вищої освіти,
Уманський державний педагогічний університет
nata_koliada25@ukr.net

ORCID ID: 0009-0001-6263-8814

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вступ. У статті узагальнено результати український та зарубіжних досліджень щодо посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та особливостей його прояву в учасників бойових дій. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості осіб, які зазнали психотравматичних подій унаслідок збройного конфлікту, а також потребою у формуванні ефективної системи допомоги ветеранам.

Мета роботи – узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій.

Наукова новизна – у дослідженні представлений аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів до трактування поняття ПТСР, систематизовано чинники його виникнення у військовослужбовців, а також окреслено роль інституційних та позаінституційних форм допомоги у процесі реабілітації. Особлива увага приділена необхідності підготовки кваліфікованих фахівців та розвитку державної ветеранської політики.

Висновки. ПТСР є складним психоемоційним явищем, що потребує комплексного підходу до виявлення, лікування та профілактики. Ефективна система соціально-психологічної реабілітації має базуватися на міждисциплінарній співпраці, включати участь державних і громадських інституцій, а також орієнтуватися на потреби як самих ветеранів, так і їхніх родин. Запорукою успішної реінтеграції учасників бойових дій є своєчасна підтримка, доступ до якісної психотерапевтичної допомоги та створення сприятливого соціального середовища. Формування цілісної ветеранської політики має ґрунтуватися на засадах гуманізму, поваги та державної відповідальності.

Ключові слова: *посттравматичний стресовий розлад, учасники бойових дій, соціально-психологічна реабілітація, реінтеграція, каністерапія, наукові дослідження.*

Koliada Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Kravchenko Oksana

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Levchenko Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Koliada Natalia

Higher Education Student,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

**POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER
AS A SUBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH**

Introduction. This article summarizes the results of Ukrainian and foreign studies on post-traumatic stress disorder (PTSD) and its manifestations in combatants. The relevance of the topic is due to the growing number of people who have experienced psychotraumatic events as a result of armed conflict, as well as the need to develop an effective system of assistance to veterans. The purpose of this article is to summarize the results of Ukrainian and foreign studies on post-traumatic stress disorder and its manifestations in combatants. Scientific novelty: the study presents an analysis of domestic and foreign approaches to the interpretation of the concept of PTSD, systematizes the factors of its occurrence in military personnel, and outlines the role of institutional and non-institutional forms of assistance in the rehabilitation process. Particular attention is paid to the need to train qualified specialists and develop state veteran policy.

Conclusions. PTSD is a complex psycho-emotional phenomenon that requires a comprehensive approach to detection, treatment, and prevention. An effective system of social and psychological rehabilitation should be based on interdisciplinary cooperation, include the participation of state and public institutions, and be oriented toward the needs of both veterans and their families. The key to successful reintegration of combatants is timely support, access to quality psychotherapeutic care, and the creation of a supportive social environment. The development of a comprehensive veteran policy should be based on the principles of humanism, respect, and state responsibility.

Key words: *post-traumatic stress disorder; combatants; socio-psychological rehabilitation; reintegration; canine therapy; scientific research.*

Вступ. Війна залишає глибокий слід на психічному та емоційному стані – і не лише для учасників бойових дій, але й усіх, хто є свідками обстрілів, руйнувань, повітряних тривог, насильства. Поширеним наслідком дії травматичних ситуацій, що характеризуються екстремальними критичними подіями, які несуть у собі надзвичайно негативний вплив, може стати посттравматичний стресовий розлад.

Тому, науковцями, міжнародними експертами, фахівцями-практиками, громадами здійснюється пошук ефективних технологій соціально-психологічного відновлення для військовослужбовців та членів їхніх родин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні проблеми посттравматичного стресового розладу стали предметом досліджень українських та зарубіжних науковців: Т. Волошенюк, М. Галич, А. Горват, О. Куліш, О. Орловська, К. Островська, І. Сірик та ін. [1–10]. Автори пропонують різні підходи до трактування поняття «посттравматичний стресовий розлад», аналізують причини, умови та чинники його розвитку.

Мета дослідження – узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою узагальнення результатів досліджень про посттравматичний стресовий розлад та особливості його прояву в учасників бойових дій у дослідженні проаналізовано праці українських та зарубіжних дослідників – представників різних галузей знань та практичної діяльності. Сучасні дослідники трактують посттравматичний стресовий розлад як «комп-

лексне порушення психічної діяльності, сукупність реакцій на травму, яка може змінити те, як людина думає, відчуває себе та поводить, і спричиняє значні негаразди або впливає на її здатність до нормального функціонування. Термін «травма» використовується для опису різних видів переживань, що спричиняють стрес, але не кожна стресова подія є травмою, здатною призвести до ПТСР. Для розвитку цього розладу травма має бути надзвичайно шокуючою та небезпечною подією, яка загрожує життю або безпеці людини» (А. Глушук, А. Кандибал, Н. Оданельчук) [3, с. 20].

З-поміж інших виокремлюємо дослідження, проведене Т. Волошенюк, з метою аналізу характеристик поширення захворюваності на посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців та ветеранів війни для пошуку нових методик діагностики та лікування. Дослідницею використано аналіз даних таємного анкетування лікарів (психіатрів, невропатологів) щодо зміни характеру, звернень з приводу тривоги після повернення із зони проведення бойових дій у військовослужбовців та ветеранів війни. За допомогою моніторингу іноземних джерел та літератури, які ширше висвітлюють проблеми військовослужбовців та ветеранів війни із досвідом роботи в таких жорстоких умовах, запропоновано результати дослідження поширеності захворюваності на посттравматичний стресовий розлад [1, с. 131].

У статті К. Орловської «Посттравматичний стресовий розлад учасника бойових дій та сімейна адаптація» посттравматичний стресовий розлад визначено як «відстрочену або затяжну реакцію на стресогенні події чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру» [8, с. 251].

Досліджуючи особливості прояву посттравматичного стресового розладу в соціальному просторі К. Островська наголошує, що єдиної теорії патогенезу посттравматичних стресових розладів немає: «Причина полягає не тільки у складності посттравматичного стресу, але і в тому, що під його багатогранністю відбуваються різні адаптивні й дезадаптивні процеси. Тому багато дослідників і клініцистів, ґрунтуючись на різних гіпотезах, запропонували різні психологічні й інші моделі: психодинамічну, когнітивну, психосоціальну, психобіологічну, умовно-рефлекторну і, розроблену в останні роки, мультифакторну модель посттравматичного стресового розладу» [9, с. 299].

На особливу увагу заслуговує підхід авторів статті «Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних» до трактування посттравматичного стресового розладу як психічного стану, який виникає як реакція на пережиту або свідому травматичну подію, що загрожувала життю чи безпеці у площині різниці означеного явища у військових і цивільних – «полягає в різному рівні інтенсивності й тривалості травмуючих подій, які мають суттєвий вплив на їхню психіку. Військові постійно перебувають у небезпечних умовах, де загроза життю – це не випадковість, а звичне середовище. Вони можуть неодноразово бути свідками загибелі побратимів, поранень, руйнувань, що з часом призводить до виснаження ресурсів психіки. Для цивільних такі події менш тривалі й часто відбуваються не систематично, а як одноразові травматичні випадки. Військові можуть бути змушені піддаватися повторюванню тригерів, тоді як цивільні, хоча і можуть отримати серйозні психологічні травми, мають більше шансів уникати регулярного контакту з травмуючими ситуаціями» [2, с. 22].

З-поміж чинників ризику виникнення посттравматичного стресового розладу дослідники називають такі: «попередні психотравмуючі події, особливо в молодому віці; переживання кимось із сім'ї ПТСР або депресії; ранні епізоди фізичного або сексуального насильства; зловживання психоактивними речовинами; якщо раніше в людини була депресія, тривога або інші психологічні та емоційні проблеми; інтенсивний щоденний стрес; недостатність підтримки після психотравмуючої події; відсутність/недостатність здібностей долати психологічні проблеми» (Глушук, А., Кандибал, А., & Оданельчук, Н.) [2, с. 22].

На думку дослідників, розвиток посттравматичного стресового розладу залежить від багатьох умов, а саме: «наскільки ситуація суб'єктивно сприймається як загрозлива, наскільки об'єктивно реальною була загроза життю, наскільки близько від трагічних подій перебував індивід, чи були задіяні в цій події його близькі, чи вони постраждали» (К. Островська) [9, с. 303].

На думку переважної більшості дослідників, посттравматичний стресовий розлад «виникає після дії травматичних ситуацій, що характеризу-

ються екстремальними критичними подіями, які несуть у собі надзвичайно негативний вплив, ситуацію загрози життю чи здоров'ю людини, потребує від неї екстраординарних зусиль з оволодіння наслідками цього впливу» [9, с. 303].

З-поміж симптомів посттравматичного стресового розладу автори виокремлюють такі:

- «причепливого, постійно повторюваного переживання травматичної події; симптомами уникнення, де травматичний досвід постійно витісняється зі свідомості (людина прагне позбутись думок і спогадів про пережите), що супроводжується високою емоційною напругою й енергетичним виснаженням» (К. Островська) [9, с. 303];

- «симптомами фізіологічної гіперактивації, що проявляються утрудненням засинання, підвищеною роздратованістю, спалахами гніву, невмотивованою гіперпильністю та постійною готовністю до загрози (небезпеки)» (К. Островська) [9, с. 303];

- «повторне переживання психотравмуючої події; прагнення уникнути стимулів, що нагадують про психологічну травму; підвищена вегетативна активація, у тому числі посилена реакція занепокоєння, тривога, емоційне збудження» (О. Куліш, І. Сірик) [7, с. 262];

- та ін.

Отже, дослідниками запропоновано різні підходи до трактування самого поняття «посттравматичний стресовий розлад», причин, умов та чинників його розвитку.

Окрема сторінка досліджень – питання ефективних методів роботи, з-поміж яких виокремлюють анімалотерапію та, зокрема, каністерапію. За словами дослідників, використання анімалотерапії «сприяє зняттю стресу, нормалізації роботи нервової системи та психіки, самореалізації, спілкуванню. Для хворих із ПТСР особливо важливими результатами використання анімалотерапії є отримання навичок, що сприяють гармонізації міжособистісних відносин із людьми, психічний і соціальний реабілітації» (К. Островська) [9, с. 303].

Теоретико-практичні аспекти соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій, зокрема засобами каністерапії, розкрито у працях зарубіжних дослідників: Beetz A, Schöfmann I, Girgensohn R, Braas R, Ernst C. (позитивний вплив короткострокового втручання за допомогою собаки для військових із посттравматичним стресовим розладом) [11], Gabriella & Ferrari, Giuseppe & Cortese, C.G. & Gianino, Mariola & Acquadro Maran, Daniela (втручання за допомогою тварин та посттравматичний стресовий розлад військовослужбовців та ветеранів) [12], Hall P.L., Malpus Z. (домашні тварини як терапія: вплив на соціальну взаємодію у психіатричних лікарнях тривалого перебування) [13], та ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи узагальнення результатів українських та зарубіжних досліджень зазначимо, що дослідники переважно трактують посттравма-

тичний стресовий розлад як комплексне порушення психічної діяльності, сукупність реакцій на травму. Щодо особливостей його прояву в учасників бойових дій усі одностайні в переконанні, що важливим чинником в означеному процесі є соціальна ізоляція, яка ускладнює процес реінтеграції ветеранів у суспільство: «Без підтримки з боку родини, друзів чи соціальних інститутів військові можуть відчувати себе безпорадними і нездатними відновити колишні зв'язки» [2, с. 22].

Тому, особливої актуальності в сучасних умовах набуває створення та ефективне функціонування системи соціально-психологічної реабілітації та реінтеграції учасників бойових дій та членів їхніх сімей через діяльність інституційних (центри ветеранського розвитку, та інші структури) та позаінституційних форм, а також підготовка висококваліфікованих кадрів для реалізації цілісної ветеранської державної політики. Ці та інші питання є предметом подальших науково-практичних досліджень.

Список літератури:

1. Волошенюк Т. В. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців та ветеранів війни. *Вісник фармації*. 2024. № 1. С. 131–135.
2. Галич М. Ю. Загальна характеристика посттравматичного стресового розладу в умовах воєнного часу: діагностика та профілактика. *Юридична психологія*. – 2022. № 1. С. 22–28.
3. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Посттравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 2(6). С. 19–25.
4. Горват А. М. Війна та посттравматичний стресовий розлад: механізми виникнення та підходи до лікування. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. №4(102). С. 132–138.
5. Коширець, В. В., Мельник, А. П., Шкарлатюк, К. І. Психологічні особливості прояву посттравматичних стресових розладів у цивільного населення під час війни. *Психологічні студії*. 2024. №2. С. 54–61.
6. Куліш О. В. Психотерапія та психокорекція особистості з посттравматичним стресовим розладом. *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 1. С. 46–52.
7. Куліш О. В., Сірик І. В. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу у підлітків із внутрішньо переміщених осіб. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 261–266.
8. Орловська О. А. Посттравматичний стресовий розлад учасника бойових дій та сімейна адаптація. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. 2020. Вип.15. С. 251–254.
9. Островська К. О. Особливості прояву посттравматичного стресового розладу в соціальному просторі. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 40. С. 295–306.
10. Салюк М., Меркулов М. Психологічні особливості прояву посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2024. №4 (128). С. 114–119.
11. Beetz A., Schofmann I., Girgensohn R., Braas R., Ernst C. Positive Effects of a Short-Term Dog-Assisted Intervention for Soldiers With Post-traumatic Stress Disorder-A Pilot Study. *Front Vet Sci*. 2019 Jun 7; 6. P. 170.
12. Chirico F., Capitanelli I., Nowrouzi-Kia B., Howe A., Batra K., Sharma M., Szarpak L., Pruc M., Nucera G., Ferrari G., Cortese C., Gianino M., Acquadro Maran D. Animal-assisted interventions and post-traumatic stress disorder of military workers and veterans: A systematic review. *Journal of Health and Social Sciences*. 2022. №7. P. 152–180.
13. Hall P.L., Malpus Z. Pets as therapy: effects on social interaction in longstay psychiat. *Br. J. Nurs*. 2000. № 9(21). P. 2220–2225.

References:

1. Volosheniuk, T. (2024). Posttraumatychnyi stresovyi rozlad u viiskovosluzhbovtziv ta veteraniv viiny [Post-traumatic stress disorder in military personnel and war veterans]. *Visnyk farmatsii – Pharmacy Bulletin*, 1, 131–135. [in Ukrainian].
2. Halych, M. (2022). Zahalna kharakterystyka posttraumatychnoho stresovoho rozladu v umovakh voiennoho chasu: diahnostryka ta profilaktyka [General characteristics of post-traumatic stress disorder in wartime: diagnosis and prevention]. *Yurydychna psykholohiia – Legal psychology*, 1, 22–28. [in Ukrainian].
3. Hlushchuk, A., Kandybal, A., & Odanelchuk, N. (2024). Postravatychnyi stresovyi rozlad, yak naslidok viiny u viiskovosluzhbovtziv ta tsyvilnykh [Post-traumatic stress disorder as a consequence of war among military personnel and civilians]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defence of Ukraine*, 2(6), 19–25. [in Ukrainian].
4. Horvat, A. (2024). Viina ta posttraumatychnyi stresovyi rozlad: mekhanizmy vynyknennia ta pidkhody do likuvannia [War and post-traumatic stress disorder: mechanisms of occurrence and approaches to treatment]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organisation of Ukraine*, 4(102), 132–138. [in Ukrainian].
5. Koshyrets, V., Melnyk, A., & Shkarlatiuk, K. Psykholohichni osoblyvosti proiavu posttraumatychnykh stresovykh rozladiv u tsyvilnoho naselennia pid chas viiny [Psychological characteristics of post-traumatic stress disorder in civilians during wartime]. *Psykhologichni studii – Psychological studies*, 2, 54–61. [in Ukrainian].
6. Kulish, V. (2022). Psykhoterapiia ta psykhokorektsiia osobystosti z posttraumatychnym stresovym rozladom [Psychotherapy and psychocorrection of personality with post-traumatic stress disorder]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 1, 46–52. [in Ukrainian].
7. Kulish, O., & Siryk, I. (2023). Osoblyvosti proiavu posttraumatychnoho stresovoho rozladu u pidlitkiv iz vnutrishno peremishchenykh osib [Features of post-traumatic stress disorder in adolescents who are internally displaced persons]. *Habitus – Habitus*, 46, 261–266. [in Ukrainian].

8. Orlovska, O. (2020) Posttravmatychnyi stresovy rozlad uchasnyka boiovykh dii ta simeina adaptatsiia. Sotsialna psykholohiia [Post-traumatic stress disorder in combatants and family adaptation]. *Yurydychna psykholohiia – Social psychology. Legal psychology*, 15, 251–254. [in Ukrainian].
9. Ostrovska, K. (2018). Osoblyvosti proiavu posttravmatychnoho stresovoho rozladu v sotsialnomu prostori [Features of post-traumatic stress disorder in the social sphere]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 40, 295–306. [in Ukrainian].
10. Saliuk, M., & Merkulov, M. (2024). Psykholohichni osoblyvosti proiavu posttravmatychnoho stresovoho rozladu u vii skovosluzhbovtziv [Psychological characteristics of post-traumatic stress disorder in military personnel]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 4 (128), 114–119. [in Ukrainian].
11. Beetz, A., Schofmann, I., Girgensohn, R., Braas, R., & Ernst, C. (2019). Positive Effects of a Short-Term Dog-Assisted Intervention for Soldiers With Post-traumatic Stress Disorder-A Pilot Study. *Front Vet Sci*, 6. 170.
12. Chirico, F., Capitanelli, I., Nowrouzi-Kia, B., Howe, A., Batra, K., Sharma, M., Szarpak, Ł., Pruc, M., Nucera, G., Ferrari, G., Cortese, C., Gianino, M., & Acquadro Maran, D. (2022) Animal-assisted interventions and post-traumatic stress disorder of military workers and veterans: A systematic review. *Journal of Health and Social Sciences*, 7, 152–180.
13. Hall P., & Malpus Z. (2000). Pets as therapy: effects on social interaction in longstay psychiat. *Br. J. Nurs*, 9(21), 2220–2225.

Отримано: 29.09.2025

Рекомендовано: 10.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364-787 : 796.5 : 159.942

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-5>

Кучеров Геннадій Геннадійович

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

«Кам'янець-Подільський державний інститут»

kucherovgennadij@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7979-0855

Scopus ID: 59353089300

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ТУРИСТІВ ІЗ ІНВАЛІДНІСТЮ

Вступ. Сучасний розвиток туризму дедалі більше орієнтований на принципи інклюзії, що зумовлює необхідність урахування потреб осіб із інвалідністю як повноправних учасників туристичного процесу. Одним із визначальних чинників якості їхнього туристичного досвіду є емоційна сфера, яка впливає на рівень задоволення подорожами, інтеграцію у соціальне середовище та формування позитивного образу дестинації. Попри зростання кількості наукових досліджень з проблеми інклюзивного туризму, аспект емоційних переживань цієї категорії туристів залишається недостатньо вивченим в українському науковому дискурсі.

Мета статті. Метою статті є визначення особливостей емоційної сфери туристів із інвалідністю та обґрунтування рекомендацій із розвитку інклюзивного туризму з урахуванням емоційних потреб цієї категорії осіб. Для досягнення мети поставлено завдання: проаналізувати наукові підходи до дослідження емоційної сфери туристів із інвалідністю; виокремити її ключові складові; визначити вплив емоцій на якість туристичного досвіду; запропонувати практичні кроки для підвищення емоційного комфорту осіб із інвалідністю в туристичному середовищі.

Висновки. У статті обґрунтовано, що емоційна сфера туристів із інвалідністю має такі основні компоненти: емоційну чутливість, тривожність, потребу у визнанні та самоповазі, радість відкриття та пізнання, а також емоційну підтримку. Показано, що саме ці чинники визначають рівень довіри до суспільства, готовність до соціальної взаємодії та повторної участі в туристичних подорожах. Акцентовано увагу на ролі інклюзивних практик, серед яких – аудит доступності, консультації з громадськими організаціями, підготовка персоналу на засадах емпатії та міжсекторальна співпраця з культурними й освітніми інституціями. Встановлено, що впровадження таких практик сприятиме не лише зниженню психологічних бар'єрів, а й формуванню позитивного емоційного середовища, яке стимулює розвиток інклюзивного туризму.

Ключові слова: інклюзивний туризм, туристи з інвалідністю, емоційна сфера, емоційна чутливість, тривожність, визнання, самоповага, емоційна підтримка.

Kucherov Gennady Gennadyovich

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Inclusive Lighting, Rehabilitation and Humanities

Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education

“Kamianets-Podilskyi State Institute”

FEATURES OF THE EMOTIONAL SPHERE OF TOURISTS WITH DISABILITIES

Introduction. The modern development of tourism is increasingly focused on the principles of inclusion, which necessitates the need to take into account the needs of persons with disabilities as full participants in the tourism process. One of the determining factors in the quality of their tourist experience is the emotional sphere, which affects the level of travel satisfaction, integration into the social environment, and the formation of a positive image of the destination. Despite the growing number of scientific studies on the problem of inclusive tourism, the aspect of the emotional experiences of this category of tourists remains insufficiently studied in Ukrainian scientific discourse.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to determine the features of the emotional sphere of tourists with disabilities and to substantiate recommendations for the development of inclusive tourism, taking into account the emotional needs of this category of people. To achieve the goal, the following tasks were set: to analyze scientific approaches to studying the emotional sphere of tourists with disabilities; to identify its key components; to determine the impact of emotions on the quality of the tourist experience; to propose practical steps to increase the emotional comfort of people with disabilities in the tourist environment.

Conclusions. The article substantiates that the emotional sphere of tourists with disabilities has the following main components: emotional sensitivity, anxiety, the need for recognition and self-esteem, the joy of discovery and knowledge, as well as emotional support. It has been shown that these factors determine the level of trust in society, willingness to engage in social interaction, and repeat participation in tourist trips. Attention is focused on the role of inclusive practices, including accessibility audits, consultations with civil society organizations, staff training based on empathy, and intersectoral cooperation with cultural and educational institutions. It has been established that the implementation of such practices will contribute not only to the reduction of psychological barriers, but also to the formation of a positive emotional environment that stimulates the development of inclusive tourism.

Key words: inclusive tourism, tourists with disabilities, emotional sphere, emotional sensitivity, anxiety, recognition, self-esteem, emotional support.

Вступ. Туризм для осіб із інвалідністю є не лише способом відпочинку, але й важливим чинником соціальної інтеграції, підвищення якості життя і психологічної адаптації. Особливу увагу необхідно приділяти емоційній сфері цих туристів, оскільки емоції визначають сприйняття досвіду подорожі, мотивацію до участі та загальне задоволення від туристичної діяльності. Сучасні дослідження свідчать, що інклюзивний туризм може суттєво покращити емоційний стан осіб із інвалідністю, допомогти подолати соціальні та психологічні бар'єри [19]. Проте недостатня увага до емоційної складової створює перепони для повноцінної участі в туризмі.

Актуальність проблеми зумовлена потребою розвитку інклюзивного туристичного середовища та створення умов, що дозволяють максимізувати позитивні емоції та мінімізувати стресові переживання. Розуміння особливостей емоційної сфери туристів із інвалідністю сприяє не лише підвищенню якості їхнього досвіду, а й розвитку більш ефективних стратегій організації туристичних послуг та адаптації інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій літературі проблема емоційної сфери в контексті інклюзивного туризму перебуває на початковому етапі розроблення. Окремі автори приділяли увагу ролі емоцій під час відпочинку, рекреації та соціально-психологічної реабілітації. Зокрема, І.Г.Резніченко розкрив значення емоцій у природотерапії як чинника реабілітації дітей і молоді з особливими освітніми потребами [11, с. 68–82]. Є. Є. Павленко, Г. С. Ільницька та В. О. Павленко дослідили роль відпочинку й рекреації в житті людини, акцентуючи на емоційному компоненті [6, с. 73–76]. А. П. Печенюк розглянула методи управління туристичними враженнями в умовах сільського туризму [9, с. 25–30], тоді як А.Д.Кобильченко та І.С.Зігунова проаналізували вплив різних видів туризму на психоемоційний стан людини, обґрунтувавши його позитивний ефект у зниженні стресу та підвищенні емоційного благополуччя [3, с. 164–166]. Група науковців – авторів посібника «Психологія туризму» – дослідила емоційно-вольову регуляцію і процеси ухвалення рішень споживачем туристичного продукту [10, с. 78–80].

Разом із тим, у працях О.О.Кравченко й А.І.Войтовської [4], М.Г.Сварника та Я.І.Грибальського [13], В.К.Федорченка, В.С.Пазенка та інших науковців [14], авторів колективної монографії [1], присвяченої становленню інклюзивного соціуму в Україні, питання емоційного досвіду туристів в умовах інклюзивного туризму висвітлюється фрагментарно. Зазначені дослідження формують наукове підґрунтя для подальших розвідок, проте не пропонують системного бачення специфіки емоційної сфери осіб із інвалідністю в туристичних практиках.

Таким чином, актуальність подальших наукових розвідок зумовлюється потребою в міждис-

циплінарному підході, що інтегрує психологічні, соціальні та туристичні перспективи. Такий підхід дозволить не лише поглибити розуміння ролі емоцій у формуванні якісного туристичного досвіду осіб із інвалідністю, але й розробити практичні рекомендації для удосконалення інклюзивного туристичного середовища в Україні.

Метою статті є аналіз емоційної сфери туристів із інвалідністю, визначення основних чинників, що впливають на їх емоційні реакції, та вироблення практичних рекомендацій щодо розвитку інклюзивного туризму з урахуванням психологічних особливостей цієї категорії мандрівників.

На основі мети дослідження ми визначили завдання статті:

1. Проаналізувати наукові підходи до вивчення емоційної сфери туристів із інвалідністю та визначити ключові чинники, що впливають на їхній емоційний стан у процесі подорожей.
2. Виокремити основні складові емоційної сфери та розкрити їхнє значення у формуванні туристичного досвіду осіб із інвалідністю.
3. Обґрунтувати необхідність урахування специфіки емоційної сфери туристів із інвалідністю під час розробки інклюзивних практик у туризмі.
4. Визначити рекомендації для покращення емоційного комфорту цієї категорії туристів через міжсекторальну співпрацю туристичних підприємств, громадських організацій і культурно-освітніх інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний туризм виступає не лише засобом відпочинку та самореалізації, але й потужним чинником соціальної інтеграції та підвищення якості життя різних груп населення. Особливо актуальним є питання забезпечення інклюзивного туризму для осіб із інвалідністю, оскільки їх участь у подорожах суттєво впливає на емоційний стан, рівень самоповаги та соціальну активність. Емоційна сфера туристів із інвалідністю характеризується підвищеною чутливістю до факторів середовища, які можуть як сприяти позитивному досвіду, так і створювати психологічні бар'єри.

Дослідження емоційних реакцій під час туристичного досвіду дозволяє глибше зрозуміти психологічні потреби цієї категорії мандрівників. Емоції, що виникають у процесі подорожі, впливають на формування мотивації до подальших поїздок, рівень задоволеності послугами та загальне ставлення до туристичних локацій. Водночас на емоційний стан осіб із інвалідністю значний вплив мають фізичні умови доступності, соціальна підтримка та сприйняття середовища іншими туристами.

Важливими складовими емоційної сфери туристів із інвалідністю є: емоційна чутливість і тривожність, потреба у визнанні та самоповазі, радість відкриття та пізнання, соціальна підтримка та почуття приналежності тощо.

1. Емоційна чутливість і тривожність. Емоційна чутливість осіб із інвалідністю є важливим фактором, що впливає на їхній туристичний досвід.

Вона проявляється як підвищена реактивність на різні стимули туристичного середовища. Подорожі часто супроводжуються новими враженнями та соціальними взаємодіями, що можуть викликати як позитивні, так і негативні емоції. Для осіб із інвалідністю особливо важливими є фактори доступності інфраструктури, якості обслуговування та відсутність дискримінаційних бар'єрів, оскільки будь-яке ускладнення може швидко спричинити стрес або тривожність. У цьому контексті емоційна чутливість виступає ключовим показником того, наскільки комфортно та безпечно людина почувається під час подорожі.

Особливістю емоційної чутливості туристів із інвалідністю є її тісний зв'язок із самоповагою та відчуттям соціальної підтримки. Коли турист стикається із позитивним ставленням персоналу та інших мандрівників до нього, його емоційний стан стабілізується, зростає відчуття впевненості та мотивація до подальших подорожей. Навпаки, недоступність об'єктів, ігнорування потреб або байдужість оточення можуть спричиняти емоційний дискомфорт, тривожність і навіть відчуття ізоляції [2, с. 52]. Таким чином, емоційна чутливість стає не лише психологічною характеристикою, а й індикатором ефективності інклюзивного туристичного середовища.

Водночас високий рівень емоційної чутливості відкриває потенціал для розвитку туризму як засобу емоційної підтримки та соціальної інтеграції осіб із інвалідністю. Продумане планування маршруту, адаптовані умови проживання та інтерактивні культурні програми можуть сприяти формуванню позитивних емоцій, підвищенню задоволеності туристичним досвідом та зміцненню психологічного благополуччя. Тому врахування емоційної чутливості у процесі організації подорожей є не лише етичним, а й практично важливим аспектом інклюзивного туризму.

Тривожність у туристів із інвалідністю є поширеним психологічним явищем, яке часто супроводжує процес подорожі. Вона може виникати ще на етапі планування через сумніви щодо доступності транспорту, житла, культурних об'єктів чи рівня підготовки персоналу. Очікування можливих труднощів формує внутрішню напругу та підвищує ризик відмови від участі у туристичних заходах, навіть якщо реальні умови є більш сприятливими. У процесі подорожі тривожність може посилюватися через непередбачувані ситуації – затримки, відсутність необхідних сервісів чи зіткнення з дискримінаційним ставленням. Для туристів із інвалідністю будь-які технічні чи організаційні перешкоди сприймаються емоційно гостріше, оскільки вони напряму зачіпають питання автономності, гідності та особистої безпеки. Такі фактори здатні не лише знижувати задоволеність подорожжю, а й впливати на психологічне здоров'я загалом.

Разом із тим, на нашу думку, тривожність не завжди має суто негативний характер. У певних випадках вона може стимулювати більш ретельне

планування та передбачення ризиків, що, у свою чергу, підвищує рівень контрольованості та безпеки. Якщо туристи із інвалідністю отримують чітку інформацію про доступність, мають можливість комунікувати з персоналом та отримують соціальну підтримку, рівень їхньої тривожності знижується, а відчуття впевненості зростає.

Отже, подолання надмірної тривожності у туристів із інвалідністю вимагає комплексного підходу: інформаційної прозорості, розвитку інклюзивної інфраструктури, психологічної підтримки. Забезпечення передбачуваності туристичного процесу та формування атмосфери доброзичливості є ключовими факторами зменшення емоційного напруження. У результаті це сприяє не лише підвищенню якості відпочинку для осіб із інвалідністю, а й формуванню позитивного іміджу туристичних дестинацій загалом.

2. Потреба у визнанні та самоповазі. Західні експерти в галузі інклюзивного туризму Д.Бухаліс і С.Дарсі, стверджують, що туристи з інвалідністю мають сильний мотив – «Своє Я» – прагнення бути визнаними і поважаними, що суттєво впливає на їхню мотивацію [17]. Потреба у визнанні та самоповазі є ключовим компонентом психологічного благополуччя туристів із інвалідністю. Подорожі для цієї категорії осіб мають не лише рекреаційне значення, а й виступають засобом соціальної інтеграції та самовираження. Можливість брати участь у туристичних заходах і відчувати себе рівноправним учасником соціального життя сприяє підвищенню самооцінки та формуванню позитивного образу себе.

Визнання потреб туристів із інвалідністю відображається у доступності туристичної інфраструктури, увазі персоналу та повазі з боку інших учасників подорожі. Коли людина помічає, що її потреби враховуються та поважаються, це сприяє зміцненню її самоповаги та зниженню відчуття соціальної ізоляції. Наявність інклюзивних умов під час подорожі формує у мандрівника відчуття цінності та значущості власного досвіду. Соціальні взаємодії під час подорожей також відіграють важливу роль у підтримці самоповаги. Позитивна комунікація з іншими туристами, участь у колективних заходах та можливість обмінюватися враженнями створюють атмосферу прийняття і взаємоповаги. Н. Паньків звертає увагу на поняття «психологічна доступність» осіб із інвалідністю, що дає можливість їм відчувати себе повноправним учасником туристичного процесу [7, с. 59]. Це, у свою чергу, безпосередньо впливає на їхній емоційний стан і задоволення від подорожі.

З іншого боку, недооцінка потреб або ігнорування специфіки туриста з інвалідністю може призводити до зниження самооцінки та виникнення психологічного дискомфорту. Відсутність адаптованих умов або прояви дискримінації під час подорожей негативно впливають на емоційну сферу, провокують тривожність і створюють бар'єри до подальшого туризму. Це підкреслює важливість

розробки комплексних стратегій інклюзивності та підготовки персоналу туристичної сфери до взаємодії з людьми з різними потребами.

Розвиток самоповаги у туристів із інвалідністю тісно пов'язаний із можливістю брати активну участь у виборі маршруту, плануванні активностей та самостійності в ухваленні рішень під час подорожі. Надання такої автономії не лише зміцнює відчуття власної компетентності, а й підтримує психологічну стійкість та зменшує рівень тривожності. Визнання особистого внеску та індивідуальних переваг туриста стимулює бажання до подальшого пізнання світу та активної соціальної взаємодії. Таким чином, потреба у визнанні та самоповазі туристів із інвалідністю є фундаментальним аспектом інклюзивного туризму. Забезпечення доступної інфраструктури, чутливе ставлення персоналу, соціальна підтримка та можливість самостійного вибору формують позитивний емоційний досвід і сприяють розвитку психологічного благополуччя. Урахування цих потреб дозволяє не лише підвищити якість туристичного обслуговування, а й створити середовище, у якому особи з інвалідністю відчують себе значущими та рівноправними учасниками туристичного процесу. Про те, щоб вони відчували себе комфортно, має потурбуватися суспільство – забезпечити такі умови, щоб людина не відчувала стосовно себе дискримінації [16, с. 80].

3. Радість відкриття та пізнання. Емоції радості, інтересу, захоплення новими місцями та враженнями стимулюють активність туристів із інвалідністю, сприяють покращенню їхнього психологічного стану та якості життя [20]. Радість відкриття та пізнання є одним із ключових емоційних вимірів туристичного досвіду, що має особливе значення для осіб із інвалідністю. Туризм створює простір для виходу за межі звичного середовища, стимулює пізнавальні процеси, сприяє формуванню нових вражень й особистісному розвитку. Участь у подорожах дозволяє людині з інвалідністю відчувати власну суб'єктність у соціальній взаємодії, подолати стереотипи щодо своїх можливостей та пережити позитивні емоції, які безпосередньо впливають на якість життя. Наприклад, відвідування Львова з його архітектурними пам'ятками та інклюзивними екскурсійними маршрутами надає можливість одночасно пізнавати культурну спадщину та відчувати задоволення від безбар'єрного доступу до історичного середовища.

Пізнання в туризмі для осіб з інвалідністю має не лише інформаційно-когнітивний, а й глибокий емоційний вимір. Досвід відвідування нових місць сприяє розширенню світогляду, розвитку креативності та відчуттю приналежності до глобальної культурної спільноти. Так, подорожі до Карпат із розробленими адаптованими маршрутами дозволяють не тільки милуватися красою гірських пейзажів, але й відчувати радість пізнання у взаємодії з природним середовищем. У науковій літературі підкреслюється, що радість пізнання стимулює позитивну

динаміку емоційного стану, знижує рівень стресу та тривожності, формує стійку мотивацію до соціальної інтеграції. Таким чином, туризм виступає своєрідним засобом емоційної терапії, який допомагає особам із інвалідністю зміцнити внутрішній ресурс і розширити можливості для самореалізації.

Особливу цінність радості відкриття та пізнання в інклюзивному туризмі можна розглядати у контексті соціокультурної інтеграції. Позитивні емоції, отримані від взаємодії з новим середовищем і культурними феноменами, сприяють формуванню відчуття рівності та повноцінної участі у суспільстві. Відвідування Києва з його сучасними музеями, частина з яких обладнана тактильними експозиціями та мультимедійними гідами для людей із порушеннями зору та слуху, створює умови для всебічного пізнання та радості відкриття. Особи з інвалідністю мають право на безоплатне відвідування комунальних театральних-видовищних закладів культури столиці. Як зазначила Уповноважена Київської міської ради з прав осіб із інвалідністю Леся Петрівська, відповідно до наказу Міністерства культури та інформаційної політики України міська влада запровадила можливість відвідування культурних установ для окремих категорій населення, зокрема для людей із інвалідністю. За її словами, такі заходи спрямовані на створення умов для повноцінної участі цієї категорії громадян у культурному житті, сприяння їхньому світоглядному розвитку та швидшій інтеграції у суспільство [5].

Емоційно насичені подорожі, безперечно, закріплюють у пам'яті яскраві враження, формують відчуття радості від життя та підсилюють соціальну активність людини. Таким чином, радість відкриття та пізнання у туризмі виступає важливим чинником не лише індивідуального емоційного благополуччя осіб із інвалідністю, а й загалом розвитку інклюзивного суспільства.

4. Соціальна підтримка та почуття приналежності. Дослідження С.Дарсі вказують на те, що емоційне прийняття в туристичному середовищі та підтримка з боку інших туристів і персоналу суттєво знижують почуття ізоляції і підвищують емоційну стабільність [18].

Соціальна підтримка є ключовим чинником, що визначає якість туристичного досвіду осіб із інвалідністю. Вона охоплює широкий спектр взаємодій – від організаційної допомоги під час планування подорожі до міжособистісної підтримки у процесі участі в туристичній діяльності. У сучасних дослідженнях наголошується, що наявність підтримуючого середовища сприяє зменшенню почуття відособлення та підвищує готовність осіб із інвалідністю долучатися до туристичних практик. Наприклад, у Львові реалізується проєкт «Гостинність без бар'єру», який забезпечує адаптовані екскурсійні маршрути та спеціалізовану допомогу туристам із особливими потребами [8].

Почуття приналежності в туризмі тісно пов'язане з можливістю інтеграції до соціальної групи. Для осіб із інвалідністю воно має подвійний

ефект: з одного боку, дозволяє відчувати себе рівноправними учасниками колективних подорожей, а з іншого – формує стійкі соціальні зв'язки, які виходять за межі конкретної поїздки. Туристичне середовище, побудоване на принципах інклюзії, дає змогу не лише пізнавати нові культурні й природні ландшафти, а й відчувати емоційну близькість до інших учасників подорожі. Так, у Карпатах активно впроваджуються інклюзивні програми, де волонтери допомагають туристам із інвалідністю здійснювати піші маршрути та брати участь у культурних заходах. Як справедливо зазначають О.Роговська і К.Царьок, «розвиток навичок для встановлення соціальних контактів, участі в громадському та культурному житті допомагає людині з інвалідністю відчувати свою цінність у суспільстві, що має безпосередній вплив на психологічне благополуччя і рівень самореалізації» [12, с. 400].

Роль соціальної підтримки проявляється також у процесі подолання психологічних бар'єрів. Участь у подорожах часто супроводжується певним рівнем тривожності чи невпевненості, особливо якщо турист стикається з новими умовами. У цьому контексті важливими є не тільки допомога родичів чи друзів, але й професійна підтримка гідів, волонтерів і туристичних організаторів. У Києві, наприклад, частина сучасних музеїв обладнана тактильними експозиціями та мультимедійними гідами для людей із порушеннями зору та слуху, що створює атмосферу безпеки й комфорту для повноцінного включення у туристичний процес. На думку О.Чубрея та інших науковців, «для кращого запровадження інклюзивних практик необхідно добре знати їх споживачів, консулюватися з ними, запрошувати до співпраці певні профільні організації, що представляють вразливі групи та їхні інтереси. Необхідно домовитися про аудит доступності з місцевою організацією людей з інвалідністю, провести їх анкетування та опитування, запросити на обговорення їх очікувань і побажань, запропонувати співпрацю з культурними центрами чи мовними курсами тощо» [15, с. 37].

Загалом зв'язок соціальної підтримки та емоційних вражень осіб із інвалідністю у туризмі можна простежити у таблиці 1. (розробка автора):

Ця таблиця наочно показує, що соціальна підтримка напряду впливає на емоційний стан туристів із інвалідністю, забезпечуючи їм не лише доступність, а й відчуття приналежності та радості від подорожей.

Слід відзначити, що почуття приналежності, сформоване під час туристичної діяльності, має довготривалий ефект. Воно підсилює соціальну інтеграцію, сприяє формуванню позитивного іміджу інклюзивного туризму та підвищує рівень довіри до суспільних інституцій. У перспективі це сприяє не лише емоційному благополуччю осіб із інвалідністю, але й розвитку стійких туристичних спільнот, що базуються на принципах взаємної підтримки й рівності. Туризм у цьому випадку постає не лише як інструмент пізнання світу, а й як соціокультурний простір, де реалізується право людини на повноцінне життя та відчуття себе частиною суспільства.

Для розвитку інклюзивного туризму урахування емоційних потреб туристів із інвалідністю має не лише теоретичне, а й практичне значення. Виявлення та розуміння специфіки емоційної чутливості, тривожності та потреби у визнанні дозволяє створювати середовище, яке сприяє позитивному туристичному досвіду та психологічному благополуччю мандрівників. Практично це проявляється у плануванні доступних маршрутів, адаптації туристичної інфраструктури, підготовці персоналу до взаємодії з особами з інвалідністю та організації соціально інтегрованих програм.

Забезпечення таких умов підвищує рівень задоволеності туристів, зміцнює їхню самоповагу та формує позитивне ставлення до подорожей у майбутньому. Крім того, врахування емоційних аспектів сприяє зниженню стресу та тривожності, що виникають під час туристичного досвіду, і дозволяє туристам із інвалідністю відчувати себе рівноправними учасниками соціального життя.

Отже, розвиток інклюзивного туризму неможливий без комплексного підходу до емоційної сфери мандрівників із інвалідністю. Вивчення їхніх психологічних особливостей і впровадження відповідних практик стає ключовим чинником підвищення якості туристичних послуг, формування соціальної

Таблиця 1

Зв'язок соціальної підтримки та емоційних ефектів осіб із інвалідністю

Вид соціальної підтримки	Основний зміст	Емоційний ефект для туриста з інвалідністю	Приклади реалізації в Україні
Волонтерська	Асистування під час подорожей, допомога в пересуванні та участі у заходах.	Відчуття безпеки, зменшення тривожності, емоційна довіра.	Волонтерські програми в Карпатах.
Інституційна	Державні та місцеві ініціативи з розвитку безбар'єрного туризму.	Почуття рівності, впевненість у суспільній підтримці.	Програма «Безбар'єрний туризм» у Львові.
Інфраструктурна	Безбар'єрний доступ (пандуси, ліфти, тактильні карти, мультимедійні гіди).	Комфорт, задоволення, відчуття турботи про потреби.	Музеї Києва з адаптованими експозиціями.
Міжособистісна	Підтримка родини, друзів та групи під час подорожі.	Почуття приналежності, соціальної значущості, щастя.	Сімейні інклюзивні поїздки в українських Карпатах.

інтеграції та забезпечення рівних можливостей для всіх категорій туристів. Таким чином, увага до емоційного стану осіб із інвалідністю є не лише етичним, а й стратегічним аспектом розвитку сучасного туризму.

Розвиток інклюзивного туризму потребує врахування специфіки емоційної сфери туристів із інвалідністю, адже саме емоційний комфорт визначає якість їхнього туристичного досвіду та рівень задоволення подорожжю. Ми рекомендуємо забезпечувати безбар'єрність фізичного та соціального середовища, створювати умови для відчуття безпеки й зниження тривожності, а також надавати можливості для позитивних емоційних переживань через культурні, природні та соціальні взаємодії. Важливою є професійна підготовка персоналу туристичної сфери з акцентом на емпатію, психологічну підтримку та комунікативну чутливість. Крім того, доцільно впроваджувати програми, що сприятимуть формуванню відчуття визнання, самоповаги та соціальної включеності осіб із інвалідністю, адже саме ці чинники зміцнюють позитивний емоційний стан і сприяють повторному вибору інклюзивних дестинацій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У дослідженні встановлено, що емоційна сфера туристів із інвалідністю є багатограним феноменом, який визначає якість їхнього туристичного досвіду та рівень задоволення від подорожей. Аналіз наукових джерел та практик показав, що ключовими складовими емоційної сфери виступають: емоційна чутливість, підвищена тривожність, потреба у визнанні та самоповазі, радість відкриття та пізнання, а також необхідність емоційної підтримки тощо. Ці чинники безпосередньо впливають на інтеграцію осіб із інвалідністю у туристичний простір, формування відчуття безпеки та соціальної включеності.

Виявлено, що туризм для осіб із інвалідністю виконує не лише рекреаційну, а й соціально-реабілітаційну та емоційно-ціннісну функцію. Він сприяє зниженню рівня соціальної ізоляції, зміцненню позитивної самооцінки, підвищенню довіри до суспільства та формуванню відчуття життєвої повноти. Водночас наявні бар'єри – фізичні, психологічні та комунікативні – залишаються істотними перешкодами для повноцінної реалізації емоційного потенціалу інклюзивного туризму.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що воно окреслює рекомендації для розвитку інклюзивних практик: проведення аудитів доступності, залучення до співпраці організацій осіб із інвалідністю, розвиток емпатичної підготовки персоналу, а також інтеграцію культурних та освітніх ініціатив у туристичну діяльність. Такі кроки здатні підвищити рівень емоційного комфорту туристів із інвалідністю та сприяти сталому розвитку інклюзивного туризму в Україні.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на емпіричне вивчення емоційних переживань туристів із інвалідністю під час подорожей у різних типах дестинацій – міських, сільських, природоорієнтованих. Важливо дослідити особливості впливу інклюзивних туристичних програм на рівень тривожності та самооцінки, а також визначити роль міжособистісної взаємодії у формуванні позитивного емоційного досвіду.

Окремої уваги потребують порівняльні дослідження українського та міжнародного досвіду розвитку інклюзивного туризму, що дозволить виробити ефективні стратегії адаптації найкращих світових практик до вітчизняних умов. Перспективним також є створення інструментарію для оцінювання емоційного стану туристів із інвалідністю, який може стати основою для подальшої оптимізації туристичних продуктів та послуг.

Список літератури:

1. Домінанти становлення інклюзивного соціуму в Україні: колективна монографія / За загальною редакцією М. Тріпака, С. Петрухи, А. Тимківа. Кам'янець-Подільський: ЗУНУ, 2022. 457 с.
2. Захаров Д.С., Купач Т.Г. Дослідження можливостей створення та підтримки інклюзивних туристичних сервісів. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2024. Вип. 5 (1). С.49–53.
3. Кобильченко А.Д., Зігунова І.С. Вплив туризму на психоемоційний стан людини. *Стан і перспективи сучасного туризму: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (м. Суми, 27–28 листоп. 2024 р.)*. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С.164–166.
4. Кравченко О.О., Войтовська А.І. Інклюзивний туризм: підручник. Умань: ЦП Компринт, 2022. 280 с.
5. Люди з інвалідністю та інші пільгові категорії населення можуть безоплатно відвідувати комунальні заклади культури міста. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/lyudy-z-invalidnistyu-ta-inshi-pilgovi-kategoriyi-naselennya-mozhut-bezoplatno-vidviduvaty>
6. Павленко Є.Є., Ільницька Г.С., Павленко В.О. Оздоровчий туризм: навч. посіб. для студентів денної форми навчання. Харків: НФаУ, 2021. 114 с.
7. Паньків Н. Розвиток туристичного бренду Східниці в умовах війни. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 3. С. 49–62.
8. «Проект «Гостинність без бар'єрів»: Львів змінюється, персонал вчиться», – Христина Лебедь. URL: <https://www.lvivpost.net/people/proyekt-gostynnist-bez-bar-yeriv-lviv-zminuyetsya-personal-vchytysya-hrystyna-lebed/>
9. Печенюк А.П. Методичні аспекти управління враженнями у сільському туризмі. *Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2019. Т. 30 (69), № 5 (2). С.25–30.
10. Психологія туризму : навч. посіб. для студентів ВНЗ / [уклад. О.П. Крупський та ін.]. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2015. 193 с.

11. Резніченко І.Г. Інклюзивний туризм: навч.-метод. посіб. Умань: Візаві, 2023. 204 с.
12. Роговська О., Царьок К. Інклюзивний туризм як засіб соціальної реабілітації осіб з інвалідністю. *Вісник ПДТУ*. 2024. № 1. С. 55–63.
13. Сварник М.Г., Грибальський Я.І. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних. Львів: Т-во «Зелений Хрест», 2015. 150 с.
14. Федорченко В.К., Пазенок В.С., Кручек О.А., Дьорова Т.А., Любіцева О.О. та ін. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2013. 368 с.
15. Чубрей О.С., Яворська В.В., Чубрей М.-А. Ю. Інклюзивність музейних просторів як можливість розвитку екскурсійної діяльності для осіб з обмеженими можливостями. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2024. № 4. С. 29–37.
16. Юсипович К., Боднар М. Безбар'єрність в Україні: подолання проблеми доступності. *Особливості трансформації сфери туризму в Україні в умовах війни: Збірник тез доповідей III Міжнародної студентської науково-практичної конференції*, 16 листопада 2023 р., Львів / Ред.кол.: І. Костюк (гол. ред.) та ін. Львів : вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2023. С. 78–81.
17. Buhalis, D. & Darcy, S. (2011). Chapter 2 – Conceptualising Disability: Medical, Social, WHO ICF, Dimensions and Levels of Support Needs. In D. Buhalis & S. Darcy (Eds.), *Accessible Tourism: Concepts and Issues* (P. 21–44). Bristol, UK: Channel View Publications.
18. Darcy S. (2010). Inherent complexity: Disability, accessible tourism and accommodation information preferences. *Tourism Management*. Volume 31. Issue 6. P. 816–826.
19. Dong Lu & Ye Tian. The Emotion of Awe and Perception of Destination to Influence Tourists' Satisfaction. *Open Journal of Business and Management*. Vol. 3 No. 4. October 16, 2015. DOI: 10.4236/ojbm.2015.34040
20. Richards G. & Wilson J. (2004). The international student travel market: travelstyle, motivations and activities. *Tourism Review International*. Volume 8, Number 2, P. 57–67.

References:

1. Tripak, M., Petrukh, A. S., & Tymkiv, A. (Eds.). (2022). *Dominantny stanovlennia inkluzyvnogo sotsiumu v Ukraini: kolektyvna monohrafiia* [Dominants of the formation of an inclusive society in Ukraine: a collective monograph]. Kamianets-Podilskyi: ZUNU [in Ukrainian].
2. Zakharov, D.S., & Kupach, T.H. (2024). Doslidzhennia mozhlyvostei stvorennia ta pidtrymky inkluzyvykh turystychnykh servisiv [Research into the possibilities of creating and supporting inclusive tourism services]. *Konstruktyvna heohrafiia ta ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv – Constructive geography and rational use of natural resources*, 5 (1), 49–53 [in Ukrainian].
3. Kobylchenko A.D., Zihunova I.S. Vplyv turyzmu na psykhoemotsiynnyi stan liudyny [The impact of tourism on the psycho-emotional state of a person.]. *Stan i perspektyvy suchasnoho turyzmu: materialy X Mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh* (m. Sumy, 27–28 lystop. 2024 r.), 164–166 [in Ukrainian].
4. Kravchenko, O. O., & Voitovska, A. I. (2022). *Inkluzyvnyi turyzm: Pidruchnyk* [Inclusive tourism: Textbook]. Uman: TsP Komprint. 280 s. [in Ukrainian].
5. Liudy z invalidnistiu ta inshi pilhovi katehorii naselennia mozhut bezoplatno vidviduvaty komunalni zaklady kultury mista. (2024). [People with disabilities and other privileged categories of the population can visit the city's municipal cultural institutions free of charge]. Retrieved from: <https://kmr.gov.ua/uk/content/lyudy-z-invalidnistyu-ta-inshi-pilgovi-kategoriyn-naselennya-mozhut-bezoplatno-vidviduvaty> [in Ukrainian].
6. Pavlenko, Ye. Ye., Ilnytska, H. S., & Pavlenko, V. O. (2021). *Ozdorovchyi turyzm: navchalnyi posibnyk dlia studentiv dennoi formy navchannia* [Health tourism: A textbook for full-time students]. Kharkiv: NFaU. 114 s. [in Ukrainian].
7. Pankiv, N. (2023). Rozvytok turystychnoho brendu Skhidnytsi v umovakh viiny [Development of the Skhidnytsia tourism brand in wartime]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 3, 49–62 [in Ukrainian].
8. “Projekt “Hostynnist bez bar’ieriv”: Lviv zminiuietsia, personal vchytsia”, – Khrystyna Lebed. (2024). [“The “Hospitality Without Barriers” project: Lviv is changing, the staff is learning,” – Khrystyna Lebed.]. Retrieved from: <https://www.lvivpost.net/peole/projekt-gostynnist-bez-bar-yeriv-lviv-zminyuyetsya-personal-vchytsya-hrystyna-lebed/> [in Ukrainian].
9. Pecheniuk, A. P. (2019). Metodychni aspekty upravlinnia vrazhenniamy u silskomu turyzmi [Methodological aspects of impression management in rural tourism]. *Scholarly Notes of V. I. Vernadsky Tavrida National University. Series: Economics and Management*, 30(69), 5(2), 25–30 [in Ukrainian].
10. Psykholohiia turyzmu : navch. posib. dlia studentiv VNZ / [uklad. O.P. Krupskyi ta in.] (2015). [Psychology of tourism: a textbook for university students / [compiled by O.P. Krupsky and others]. Dnipropetrovsk : Aktsent PP. 193 s. [in Ukrainian].
11. Reznichenko, I. H. (2023). *Inkluzyvnyi turyzm: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Inclusive tourism: Educational-methodical manual]. Uman: Vizavi. 204 s. [in Ukrainian].
12. Rohovska O., Tsarok K. (2024). Inkluzyvnyi turyzm yak zasib sotsialnoi reabilitatsii osib z invalidnistiu [Inclusive tourism as a means of social rehabilitation of people with disabilities]. *Visnyk PDTU*, 1, 55–63 [in Ukrainian].
13. Svarnyk, M. H., & Hrybalskyi, Ya. I. (2015). *Posibnyk z aktyvnogo vidpochynku ta turyzmu dlia nepovnospravnykh* [Manual on active recreation and tourism for persons with disabilities]. Lviv: Zelenyi Khrest. 150 s. [in Ukrainian].

14. Fedorchenko, V. K., Pazenok, V. S., Kruchek, O. A., D'orova, T. A., Liubyceva, O. O., et al. (2013). *Turyzmolohiia: Kontseptualni zasady teorii turyzmu* [Tourism studies: Conceptual foundations of tourism theory]. Kyiv: Akademiia. 368 s. [in Ukrainian].
15. Chubrei, O.S., Yavorska, V.V., Chubrei, M.-A. Yu. (2024). Inkliuzyvnist muzeinykh prostoriv yak mozhlyvist rozvytku ekskursiinoi diialnosti dlia osib z obmezhenyi mozhlyvostiamy [Inclusivity of museum spaces as an opportunity to develop excursion activities for people with disabilities]. *Konstruktyvna heohrafiia ta ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv*, 4, 29–37 [in Ukrainian].
16. Yuspovych, K., & Bodnar, M. (2023). Bezbariernist v Ukraini: podolannia problemy dostupnosti [Barrier-free in Ukraine: overcoming the problem of accessibility]. *Osoblyvosti transformatsii sfery turyzmu v Ukraini v umovakh viiny: Zbirnyk tez dopovidei III Mizhnarodnoi studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 16 lystopada 2023 r., Lviv / Red.kol.: I. Kostiuk (hol. red.) ta in.* Lviv : vyd-vo «HALYCh-PRES», vykorystannia pryrodnykh resursiv, 78–81 [in Ukrainian].
17. Buhalis, D., & Darcy, S. (2011). Chapter 2 – Conceptualising Disability: Medical, Social, WHO ICF, Dimensions and Levels of Support Needs. In D. Buhalis & S. Darcy (Eds.), *Accessible Tourism: Concepts and Issues* (P. 21–44). Bristol, UK: Channel View Publications.
18. Darcy, S. (2010). Inherent complexity: Disability, accessible tourism and accommodation information preferences. *Tourism Management*. Volume 31. Issue 6. P. 816–826.
19. Dong, Lu, & Ye Tian. (2015). The Emotion of Awe and Perception of Destination to Influence Tourists' Satisfaction. *Open Journal of Business and Management*. Vol. 3 No. 4. October 16. DOI: 10.4236/ojbm.2015.34040
20. Richards, G., & Wilson, J. (2004). The international student travel market: travelstyle, motivations and activities. *Tourism Review International*, 8, 2, P. 57–67.

Отримано: 16.09.2025

Рекомендовано: 03.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364-78:314.15(430:477)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-6>

Мартовицька Наталія Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
nv.martovytska@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7258-3458
Scopus ID: 59895924600
Web of Science Researcher ID: GYQ-8891-2022

Гордєєва Тетяна Євгеніївна

кандидат педагогічних наук,
старша викладачка кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту та соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
t_hordieieva@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-4586-4510

НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МІГРАНТАМИ ТА ЇЇ АДАПТАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ДЛЯ УКРАЇНИ: ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вступ. Глобальні міграційні процеси останніх десятиліть зумовили потребу у формуванні багаторівневих систем соціальної роботи в Федеративна Республіка Німеччина, які традиційно виступають ключовими центрами тяжіння міграційних потоків, виробили відмінні, але взаємодоповнювані моделі соціальної інтеграції. Їх досвід має як самостійну цінність у контексті забезпечення соціальної стабільності, так і потенціал до адаптації в інших країнах, зокрема в Україні.

Метою наукового пошуку був аналіз німецької моделі соціальної роботи з мігрантами та визначення можливостей адаптації її практичних інструментів для соціальної інтеграції осіб в Україні. Дослідження базується на аналізі статистичних даних Eurostat, BAMF, BMAS та інших джерел, а також на вивченні нормативних документів і практичних програм. Виявлено ключові інструменти німецької моделі соціальної інтеграції мігрантів, що охоплюють мовну та професійну підготовку, соціальний супровід, міжкультурне посередництво й раннє працевлаштування.

Наукова новизна полягає у дослідженні німецьких практик соціальної інтеграції мігрантів і можливостей їх адаптації в Україні, що сприяє підвищенню ефективності супроводу ВПО та формуванню стійкої системи реагування на міграційні кризи.

Висновки. У статті проаналізовано специфіку німецької моделі соціальної інтеграції мігрантів, яка поєднує державну політику, муніципальні практики та діяльність громадських організацій. Особливу увагу приділено мовній підготовці, трудовій інтеграції, соціальному супроводу та міжкультурному посередництву. Проаналізовано сильні та слабкі сторони німецької інтеграційної системи, що дозволяє визначити можливості її адаптації для потреб соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні. На основі цього досвіду запропоновано рекомендації для України щодо розвитку індивідуальних інтеграційних планів, субсидіарної співпраці державних і недержавних структур, удосконалення міжкультурного посередництва та створення адаптованих програм працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: глобальні міграційні процеси, німецька модель соціальної роботи, робота з мігрантами, соціальна інтеграція, соціальна адаптація, соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб, субсидіарна співпраця державних і недержавних структур.

Martovytska Nataliia Volodymyrivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Language,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Hordieieva Tetiana Yevheniivna

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Educational Management,
Artmenegmente and Social Work,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

GERMAN MODEL OF SOCIAL WORK WITH MIGRANTS AND ITS ADAPTIVE POTENTIAL FOR UKRAINE: INTEGRATION TOOLS, CHALLENGES AND PROSPECTS

Introduction. In recent decades, global migration processes have necessitated the formation of multi-tiered systems of social work in the Federal Republic of Germany, which has traditionally functioned as a major hub for migratory flows. Consequently, Germany

has elaborated distinct yet mutually complementary models of social integration. This experience possesses both intrinsic value in maintaining social stability and significant potential for adaptation in other national contexts, particularly in Ukraine.

Purpose and objectives of the article. The aim of the research was to analyze the German model of social work with migrants and to identify the possibilities of adapting its practical tools for the social integration of individuals in Ukraine. The study is based on the analysis of statistical data from Eurostat, BAMF, BMAS, and other sources, as well as the examination of regulatory documents and practical programs. The research identified the key instruments of the German model of migrant social integration, which include language and vocational training, social support, intercultural mediation, and early employment.

The scientific novelty. lies in exploring German practices of social integration of migrants and the possibilities of their adaptation in Ukraine, which contributes to enhancing the effectiveness of IDP support and developing a resilient system for responding to migration crises.

Conclusions. The article analyses the specifics of the German model of social integration of migrants, which combines state policy, municipal practices, and the activities of civil society organizations. Particular attention is given to language training, labor market integration, social support, and intercultural mediation. The strengths and weaknesses of the German integration system are examined, allowing for the identification of opportunities for its adaptation to the needs of social support for internally displaced persons in Ukraine. Based on this experience, recommendations are proposed for Ukraine regarding the development of individual integration plans, subsidiary cooperation between governmental and non-governmental structures, the improvement of intercultural mediation, and the creation of tailored employment programs for internally displaced persons.

Key words: *global migration processes, German model of social work, work with migrants, social integration, social adaptation, social support for internally displaced persons, subsidiary cooperation between governmental and non-governmental structures.*

Вступ. Глобальні міграційні процеси останніх десятиліть характеризуються зростанням переміщень населення через військові конфлікти, економічну нестабільність, політичні репресії та кліматичні катастрофи. Федеративна Республіка Німеччина розробила багаторівневу систему соціальної інтеграції мігрантів, що поєднує державну політику, муніципальні практики та діяльність недержавних організацій. Такий досвід стає особливо актуальним для України у зв'язку з масштабним переміщенням внутрішньо переміщених осіб (ВПО) через війну з Російською Федерацією, що триває з 2022 року. Згідно з даними порталу Statista станом на перше півріччя 2025 року кількість громадян України, які перебувають під тимчасовим захистом у Німеччині, перевищує 1,16 млн осіб, що підкреслює нагальну потребу у системній соціальній підтримці, доступі до освіти, працевлаштуванні та житлі [15]. Ці проблеми зумовлюють потребу у виробленні довгострокової стратегії інтеграції, що має поєднувати інституційні механізми державної політики з інноваційними практиками громадського сектору. Така стратегія повинна враховувати комплексний характер викликів – від забезпечення доступу до житла, освіти та ринку праці до розвитку програм психологічної підтримки й соціальної адаптації, спрямованих на підвищення спроможності переселенців повноцінно інтегруватися у приймаючі громади та робити внесок у їх соціально-економічний розвиток.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні практичних інструментів соціальної інтеграції мігрантів у Німеччині та оцінці можливостей їх адаптації в Україні. Застосування німецького досвіду дозволяє не лише підвищити ефективність соціального супроводу ВПО, а й створити передбачувану, масштабовану систему, здатну реагувати на кризові хвилі переміщення населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий інтерес складають висновки досліджень як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі. Проблематика інтеграції мігрантів у Німеччині висвітлюється як у нормативно-право-

вому, так і в практичному аспектах. Джерела, такі як BAMF (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge – Федеральне відомство з питань міграції та біженців), BMAS (Bundesministerium für Arbeit und Soziales – Федеральне міністерство праці та соціальних питань), BMI (Bundesministerium des Innern und für Heimat – Федеральне міністерство внутрішніх справ та питань батьківщини), статистичні бази Eurostat, а також аналітичні публікації Mediendienst Integration та ib-jmd.de, дозволяють відстежити динаміку мовної підготовки, трудової інтеграції та соціального супроводу мігрантів. Особливу увагу приділено роботі індивідуальних консультативних служб (MBE – Migrationsberatung für Erwachsene, міграційне консультування для дорослих) та молодіжних програм (JMD – Jugendmigrationsdienste, Молодіжні міграційні служби), а також ролі благодійних організацій сектора Wohlfahrt у забезпеченні комплексних соціальних послуг. Водночас виявлені слабкі ланки інтеграційної моделі, такі як дефіцит житла, адміністративні обмеження та психосоціальні потреби, підкреслюють актуальність дослідження можливостей адаптації німецького досвіду для українського контексту.

Зазначений вище аспект становив дослідницьке питання презентованого тематичного дослідження. **Метою** наукового пошуку був аналіз німецької моделі соціальної роботи з мігрантами та визначення можливостей адаптації її практичних інструментів для соціальної інтеграції осіб в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження базується на комплексному підході з використанням наступних методів: *аналіз вторинних даних* (статистики Eurostat, BAMF, BMAS та Destatis для оцінки масштабів інтеграційних потреб і ефективності існуючих програм); *контент-аналіз нормативних та методичних документів* (законів AufenthaltG, AsylG, Asylbewerberleistungsgesetz та програм BAMF, що регулюють мовну, соціальну та трудову інтеграцію); *порівняльний аналіз* (оцінка потенційної адаптації німецьких практик для українського контексту, зокрема у сфері роботи з внутрішньо переміщеними особами); *систематизація*

практичних інструментів (виділення ключових напрямів інтеграційної роботи (мовна інтеграція, консультування й соціальний супровід, інтеграція через працю, міжкультурне посередництво) на основі таблиці 1 та аналітичних матеріалів).

Після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році українські науковці активно досліджують проблематику внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та біженців, приділяючи увагу соціальним, економічним і правовим аспектам інтеграції. Вітчизняні публікації демонструють системний підхід до вивчення соціальної інтеграції ВПО та біженців, охоплюючи економічні, соціальні, правові та культурні аспекти. Вони підкреслюють необхідність запровадження комплексних механізмів соціальної підтримки та адаптаційних стратегій, що можуть бути адаптовані з досвіду країн ЄС, зокрема Німеччини, для покращення соціальної стабільності та ефективної інтеграції в Україні.

Так, автори Трубнік Т., Біленко О. та Горбань С. (2023) у своїй роботі показали, що міграційні потоки впливають на економіку України, зокрема через зміну структури ринку праці та соціальних виплат [3]. Аналогічно, Туча О., Співак І., Бондаренко О. та Похарська О. (2022) вивчають вплив українських мігрантів на економіку країн-реципієнтів, підкреслюючи взаємозв'язок між соціальною інтеграцією та економічною стабільністю [18]. Біль М. (2023) у своїй роботі досліджує адаптацію ВПО в умовах високої соціальної вразливості, виділяючи ключові фактори, що перешкоджають ефективній інтеграції, та пропонує рекомендації для покращення соціальної підтримки [1]. Дослідження Плюща В. (2024) розширює цей аспект, аналізуючи адаптаційні стратегії українських мігрантів за кордоном із урахуванням соціальної інклюзії та ціннісних орієнтацій [5].

Правові та політичні аспекти інтеграції розкрито Магдіч А. (2022), де зацентовано увагу на важливості правового регулювання та інтеграційної політики в країнах прийому, демонструючи необхідність комплексного підходу до адаптації ВПО та біженців [4].

Глобальні тенденції та війна як фактор міграції окреслено в працях Вишневської А. та Петренко К. (2022) та висвітлено у звіті CEDOS (2022), де підкреслено, що війна в Україні посилила глобальні міграційні процеси та створила нові виклики для систем соціальної підтримки. Вивчення цих тенденцій дозволяє адаптувати міжнародний досвід до українського контексту [2; 6].

Водночас, міжнародні джерела дозволяють поглибити розуміння інтеграційних практик у Німеччині. Так, дані BAMF (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge) та BMAS (Bundesministerium für Arbeit und Soziales) висвітлюють офіційні статистичні показники та нормативні рамки інтеграції, а BMI (Bundesministerium des Innern und für Heimat) надає інформацію про політичні ініціативи та курси інтеграції [8; 9; 12]. Статистичні дані Eurostat демонструють масштаби

тимчасового захисту, тоді як аналітичні публікації Mediendienst Integration та ib-jmd.de дають уявлення про мовну підготовку, трудову інтеграцію та соціальний супровід [11].

Особливу увагу приділено роботі індивідуальних консультаційних служб (МБЕ – *Migrationsberatung für Erwachsene*, Міграційне консультування для дорослих) та молодіжних програм (JMD – *Jugendmigrationsdienste*, Молодіжні міграційні служби), а також ролі благодійних організацій сектора Wohlfahrt у забезпеченні комплексних соціальних послуг [10; 14]. Водночас виявлені слабкі ланки інтеграційної моделі – дефіцит житла, адміністративні обмеження та психосоціальні потреби – підкреслюють актуальність адаптації німецького досвіду для українського контексту.

Усі ці дослідження підтверджують важливість комплексного підходу, що поєднує економічні, соціальні та правові заходи, і демонструють практичну цінність імплементації досвіду європейських країн, зокрема Німеччини, для підвищення ефективності соціальної роботи з ВПО в Україні. Публікації українських дослідників з 2022 року демонструють системний підхід до вивчення соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців, охоплюючи економічні, соціальні, правові та культурні аспекти. Дослідницький доробок вітчизняних науковців доводить, що міграційні потоки впливають на структуру ринку праці, соціальні виплати та економічну стабільність, одночасно формуючи високий рівень соціальної вразливості серед ВПО.

З огляду на вищезазначене виникає потреба у поєднанні нормативного, інституційного та емпіричного аналізу досвіду цих країн. Зазначимо, що Федеративна Республіка Німеччина упродовж трьох останніх десятиліть сформувала багаторівневу систему соціальної роботи з мігрантами, що поєднує державну політику інтеграції, муніципальне управління та потужний сектор недержавних провайдерів соціальних послуг (Wohlfahrtsverbände). Умови 2015–2016 рр., пандемії COVID-19 і масового прибуття осіб, які тікають від російської агресії проти України від 2022 року, стали стрес-тестом цієї моделі, виявивши і її сильні сторони (масштабованість, інституційна взаємодія), і обмеження (дефіцит житла, нерівномірність доступу до послуг, напруженість у громадах). Сьогодні Німеччина зберігає одну з найрозгалуженіших систем інтеграційної інфраструктури в Європі, що спирається на закон «Про перебування іноземців» (Aufenthaltsgesetz), закон «Про надання притулку» (Asylgesetz), спеціальні програми інтеграції через мову та працю, а також інструменти міжкультурного посередництва (Sprach-und Integrationsmittlung).

Німецька модель має координаційний центр у Федеральному відомстві з міграції та біженців (BAMF), яке одночасно здійснює процедури притулку та координує інтеграційні програми (зокрема мовні курси, консультаційні служби, проекти інтеграції в громаді). В частині трудової інтеграції

важливу роль відіграють Федеральне міністерство праці та соціальних питань (BMAS), Федеральне агентство з праці (BA) й мережа Jobcenter, які реалізують «Job-Turbo» – прискорення виходу біженців на ринок праці за трьохфазною логікою: раннє оволодіння мовою → вхід в зайнятість/навчання → подальше нарощення кваліфікації та мовних компетентностей у роботі. Було виявлено, що ключовою відмінністю моделі є інституційно закріплене партнерство держави з великими благодійними об'єднаннями (Caritas, Diakonie, AWO, Deutsches Rotes Kreuz, Paritätischer тощо), які виступають головними виконавцями індивідуальних і групових послуг – від міграційного консультування до соціальної підтримки сімей і молоді. Для дорослих діє Migrationsberatung für Erwachsene Zuwanderer (MBE), для молоді (12–27 років) – Jugendmigrationsdienste (JMD).

Щодо законодавчої та інституційної основи підтримки мігрантів у Німеччині варто виокремити наступні нормативно-правові документи:

Нормативний каркас включає:

– AufenthaltG і AsylG, що визначають підстави перебування, процедури притулку, доступ до послуг;

– Asylbewerberleistungsgesetz (закон про забезпечення шукачів притулку), який регулює базові соціальні виплати на ранніх етапах;

– Інтеграційне законодавство: комплекс підзаконних актів і програм BAMF (інтеграційні курси, курси професійної німецької – DeuFöV; визнання кваліфікацій; інфраструктура консультацій).

Зазначимо, що з 2023–2024 рр. оновлена рамка Fachkräfteeinwanderungsgesetz (закон про імміграцію кваліфікованих фахівців) спростила канали

для працевлаштування та взаємодії з інтеграційними інструментами – від визнання дипломів до мовної підготовки. Правила доступу біженців і шукачів притулку до ринку праці деталізовано в BMAS (строки доступу, дозволи, навчання). У 2023–2025 рр. BMAS і BA реалізують Job-Turbo, що закріпив пріоритет «швидкого входу в роботу» з подальшим підвищенням мовних рівнів через професійно орієнтовані курси [7; 13].

Важливим контекстом є тимчасовий захист громадян України в ЄС (Директива 2001/55/ЄС), дію якого Рада ЄС продовжила до 4 березня 2027 р., що безпосередньо визначає право на проживання, працевлаштування, освіти та соціальну підтримку в Німеччині.

На оперативному рівні діє багатоканальна мережа: BAMF, землі й муніципалітети (житло, школи, соціальні служби), Jobcenter/Agenturen für Arbeit (працевлаштування), школи/Volkshochschulen та приватні провайдери (курси), а також мережі MBE (≈1 500 консультаційних пунктів) і JMD (≈500 осередків) [16].

Згідно з окресленого вище, безперечно цінність для фахівців соціальної роботи становлять практичні інструменти, які використовуються Федеративною Республікою Німеччини у роботі з мігрантами. Вивчивши джерельну базу, авторами було виділено ключовий інструментарій інтеграції мігрантів у Німеччині, який систематизовано у таблиці 1. (див. табл. 1)

Німецька модель соціальної роботи з мігрантами вирізняється багаторівневим набором практичних інструментів інтеграції. *Мовні та громадянські курси (Integrationskurse, Berufssprachkurse)* забезпечують базову та професійну підготовку,

Таблиця 1

Інструменти соціальної роботи з мігрантами у Німеччині

Напрямок інтеграції	Опис	Ключові показники / статистика
Мовна інтеграція	Інтеграційні курси (Integrationskurse) складаються з мовного модуля (до рівня B1) та орієнтаційного курсу з права, історії та цінностей. Паралельно діють курси професійної німецької (Berufssprachkurse, DeuFöV) для випускників інтеграційних курсів з галузевою лексикою (догляд, логістика, виробництво, ІКТ).	У 2024 р. понад 320 000 осіб склали підсумковий Deutsch-Test für Zuwanderer (DTZ): 56 % – B1, 32 % – A2. Лише у 2022–2024 рр. ≈ 485 000 українців розпочали інтеграційні курси.
Консультування й соціальний супровід	MBE забезпечує індивідуальні маршрути інтеграції для дорослих: оцінка потреб, планування, скерування до курсів, допомога з житлом, документами, доступом до освіти, охорони здоров'я та ринку праці. JMD супроводжує молодь 12–27 років через індивідуальне консультування та групові/громадські ініціативи («JMD im Quartier»).	Послуги виконуються переважно через Wohlfahrtsverbände, фінансуються федерацією.
Інтеграція через працю	Програма Job-Turbo забезпечує раннє працевлаштування претендентів з базовими мовними компетенціями (A2–B1), подальший розвиток професійних навичок на робочому місці, супровід через Jobcenter, ярмарки вакансій, швидкий підбір («matching») з роботодавцями.	Система охоплює тисячі мігрантів щороку, прискорюючи їх інтеграцію на ринку праці.
Міжкультурне посередництво	Sprach- und Integrationsmittlung (SprInt) поєднує переклад, культурне тлумачення та навігацію сервісами: лікарні, Jobcenter, школи, Jugendamt, соціальні служби. Інституційні ініціативи «Interkulturelle Öffnung» адаптують адміністрації до різноманіття клієнтів.	Широко застосовується у всіх федеральних землях; забезпечує доступність сервісів для клієнтів різних культур і мов.

створюючи платформу для подальшого входу на ринок праці. *Консультування та соціальний супровід (MBE, JMD)* дозволяють формувати індивідуальні маршрути інтеграції, включно з житлом, документами, доступом до освіти і охорони здоров'я. Програма *Job-Turbo* функціонує як «міст» між навчанням і зайнятістю, забезпечуючи раннє працевлаштування та нарощування професійних компетентностей на робочому місці. *Міжкультурне посередництво (SprInt, Interkulturelle Öffnung)* усуває мовні та культурні бар'єри в адміністративних, освітніх і соціальних сервісах. Комплексне поєднання цих інструментів дозволяє системі бути масштабованою, адаптивною до кризових хвиль міграції та ефективною у забезпеченні соціальної інтеграції різних груп мігрантів.

Різнопланові інтеграційні інструменти, що охоплюють освітні, соціальні, трудові та міжкультурні сфери, свідчать про комплексний характер німецької моделі соціальної роботи, яка передбачає соціальне партнерство урядових структур, муніципальну практику та діяльність недержавних організацій. Така багаторівнева структура дозволяє не лише реагувати на поточні потреби мігрантів, а й прогнозувати потенційні виклики інтеграції, враховуючи демографічні, культурні та економічні фактори. У цьому контексті виділення ключових інструментів соціальної роботи стає необхідним для систематизації принципів, стратегій і пріоритетів, які забезпечують ефективну реалізацію інтеграційних програм та адаптацію мігрантів у різних соціальних середовищах. Ключові аспекти соціальної роботи в німецькій моделі інтеграції проявляються у поєднанні індивідуалізованих траєкторій, реалізованих через MBE та JMD для планування та координації життєвих, освітніх і трудових ресурсів мігрантів, із субсидіарною архітектурою, де провайдери сектора *Wohlfahrt* забезпечують доступ до соціальних послуг для найбільш вразливих груп, створюючи комплексну, масштабовану та адаптивну систему інтеграції. Аналіз цих елементів дозволяє оцінити, які компоненти моделі є найбільш реплікованими, а які потребують доопрацювання для застосування у інших країнах, зокрема в Україні.

Проте, не зважаючи на безперечну практичну цінність моделі соціальної роботи у Німеччині з мігрантами, існують виклики у її реалізації:

- житло і просторові нерівності. Дефіцит доступного житла у великих агломераціях посилює конкуренцію за ресурси й ускладнює соціальну роботу в громадах (*community work*), збільшуючи час до стабілізації сімей;

- визнання кваліфікацій і «перекваліфікація». Попит ринку праці на мовні рівні B2+ і формальні сертифікації повільніше зустрічається з реальними профілями новоприбулих; навіть за наявності каналів прискореного визнання дипломів (*Recognition in Germany*) виникають слабкі місця – тривалі строки процедур, необхідність донавчання та практик.

- баланс «швидкого входу» і якості інтеграції. Підхід *Job-Turbo*, орієнтований на раннє працевла-

штування з подальшим підвищенням компетентностей, потребує інтенсивного супроводу на робочому місці, інакше ризики «низькоплатної пастки» та нестійкої зайнятості зростають. На рівні практик соціальної роботи це означає розширення кейс-менеджменту, менторства і коучингу сімей [17];

- психосоціальні потреби та міжкультурна напруженість. Психосоціальні потреби та міжкультурна напруженість. Значна частина мігрантів має травматичний досвід, а на тлі суспільно-політичної поляризації підвищується ризик дискримінації та соціальної ізоляції. Для подолання цих викликів активно застосовуються міжкультурне посередництво (*SprInt*), ініціативи з формування «мікроспільнот», що сприяють розвитку довіри всередині локальних громад, а також молодіжні програми JMD у кварталах, які мають виражений превентивний ефект у соціальній інтеграції та підтримці вразливих груп. Ефективність цих підходів залежить від стабільного фінансування та належної підготовки кадрів.

- адміністративна спроможність. Зростання кількості отримувачів захисту ($\approx 3,3$ млн у 2024 р.) тисне на соціальні служби, школи, охорону здоров'я і систему мовного навчання; дефіцит викладачів і консультантів ускладнює дотримання «норми навантаження» MBE [13].

Отже, німецька модель підтверджує, що інституційна багаторівневність (федерація – землі – громади – неурядові мережі) та послідовність «мова → праця → підвищення кваліфікації» здатні забезпечити масштабовану інтеграційну відповідь на великі міграційні хвилі. Водночас для підвищення стійкості моделі необхідні: (1) розширення житлової політики та муніципальної інфраструктури; (2) подальша професіоналізація міжкультурного посередництва; (3) цільові програми швидкого визнання кваліфікацій з опорою на дуальну освіту; (4) інтегрований психосоціальний супровід сімей; (5) збалансування «швидкого входу» в працю з довгостроковою мовною та професійною траєкторією.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід Німеччини демонструє, що ефективна соціальна інтеграція мігрантів базується на поєднанні індивідуалізованих траєкторій, субсидіарної співпраці та практичних інструментів, що охоплюють освітню, соціальну, трудову та міжкультурну сфери. Для України цей досвід має практичне значення в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами, оскільки дозволяє виділити напрямки удосконалення існуючих сервісів і розширення можливостей соціальної роботи.

Із поданого вище зазначимо, що перш за все для України, важливо запровадити *індивідуальні інтеграційні плани*, які охоплюватимуть доступ до житла, освіти, психологічної підтримки та працевлаштування для ВПО. Такий підхід дозволить підвищити ефективність кейс-менеджменту та поліпшити координацію між державними службами, муніципальними органами та недержавними організаціями.

Другим невід'ємним аспектом виступає *субсидіарна модель співпраці*: активне залучення громадських та благодійних організацій забезпечує комплексну підтримку вразливих груп ВПО, зокрема жінок із дітьми, людей з інвалідністю та осіб із травматичним досвідом.

Також доцільно розвивати *механізми міжкультурного посередництва*, що допомагають подолати мовні та культурні бар'єри при наданні соціальних, освітніх і медичних послуг. У контексті України це може бути реалізовано через підготовку соціальних працівників із міжкультурною компетентністю та створення локальних консультаційних центрів.

Нагальним, також, є *раннє включення в ринок праці* через адаптовані програми навчання і працевлаштування може зменшити ризик економічної маргіналізації та сприяти стабілізації сімей ВПО. При цьому важливо поєднувати професійні курси з менторством і супроводом на робочому місці, що повторює принципи програми Job-Turbo у Німеччині.

Таким чином, адаптація окремих елементів німецької моделі в Україні дозволяє створити більш системний та передбачуваний підхід до соціальної інтеграції ВПО, підвищити ефективність соціальних послуг та зміцнити координацію між різними акторами соціальної роботи.

Список літератури:

1. Біль М. М. Вимушена міграція в умовах високої соціальної вразливості населення України. *Migration & Law*. 2023. № 2 (5–6). С. 31–43. DOI: <https://doi.org/10.32752/2786-5185-2022-2-5-6-31-43>.
2. Вишневецька А. М., Петренко К. В. Вплив глобалізації на міграційні процеси у світі та Європі. *Економічний вісник НТУУ КІП: збірник наукових праць*. 2022. № 23. С. 34–39. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/50662> (дата звернення 12.02.2025).
3. Горбань С. Ф., Біленко О. В., Трубнік Т. Є. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-26>.
4. Магдич А. С. Географія міграції населення України до країн Європи: аналіз політики інтеграції мігрантів у країнах призначення. Академічний огляд. 2022. № 1. URL: <http://acadrev.duan.edu.ua> (дата звернення 03.05.2025).
5. Плющ В. А. Динаміка адаптаційних стратегій сучасних мігрантів з України в Ізраїлі: дис. ... д-ра філос. наук. Інститут соціології Національної академії наук України. 2024. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0824U003333> (дата звернення 13.03.2025).
6. Філіпчук Л., Сирбу О. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). CEDOS. 2022. 27 червня. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznia-10-cherhvnya-2022/> (дата звернення 14.02.2025).
7. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (BAMF). Berufssprachkurse (DeuFöV): цілі, структура та провайдери. *Bundesamt für Migration und Flüchtlinge*. 2025. URL: <https://www.bamf.de/DE/Themen/Integration/TraegerLehrFachkraefte/TraegerBerufssprachkurse/Allgemeines/allgemeines-node.html> (дата звернення 01.05.2025).
8. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. Asylzahlen Gesamtjahr und Dezember 2024. BAMF. 2025. 9 Januar. URL: <https://www.bamf.de/SharedDocs/Meldungen/DE/2025/250109-asylzahlen-dezember-und-gesamtjahr-2024.html> (дата звернення 10.09.2025).
9. Bundesministerium für Arbeit und Soziales (BMAS). Job Turbo zur Arbeitsmarktintegration von Geflüchteten: концепт, фази, роль BA/Jobcenter. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. 2023–2025. URL: <https://www.bmas.de/DE/Arbeit/Migration-und-Arbeit/Flucht-und-Aysl/Turbo-zur-Arbeitsmarktintegration-von-Gefluechteten/turbo-zur-arbeitsmarktintegration-von-gefuechteten.html> (дата звернення 24.07.2025).
10. Bundesrechnungshof. Bericht zur Migrationsberatung für erwachsene Zuwanderer (MBE). Bundesrechnungshof. 2023. 10 листопада. URL: <https://www.bundesrechnungshof.de/SharedDocs/Downloads/DE/Berichte/2024/migrationsberatung-volltext.htm> (дата звернення 09.06.2025).
11. Eurostat. Temporary protection for 4.31 million people in June. Eurostat. 2025. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250811-1> (дата звернення 12.09.2025).
12. Federal Ministry of the Interior and Community (BMI). Integrationskurs – FAQs: legal framework of integration courses. BMI. 2024–2025. URL: <https://bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/integration/integrationskurse/integrationskurse.html> (дата звернення 10.09.2025).
13. Federal Statistical Office (Destatis). Protection seekers at the end of 2024: approximately 3.3 million in the Central Register of Foreign Nationals (AZR). Federal Statistical Office. 2025. 30 June. URL: https://www.destatis.de/EN/Press/Pressemitteilungen/2025/06/PD25_234_125.html (дата звернення 30.03.2025).
14. Jugendmigrationsdienste (JMD). Über uns / Bundesweite Struktur: моделі роботи з молоддю 12–27 років. Jugendmigrationsdienste. 2024. URL: <https://www.bmbfsfj.bund.de/bmbfsfj/themen/kinder-und-jugend/integration-und-chancen-fuer-junge-menschen/jugendmigrationsdienste> (дата звернення 17.07.2025).
15. Statista Research Department. Kriegsflüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland nach Status im Juli 2025. Statista. 2025. 15 September. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1395723/umfrage/kriegsfluechtlinge-aus-der-ukraine-in-deutschland-nach-status> (дата звернення 12.09.2025).
16. Mediendienst Integration. Multilingualism. Integration. Numbers and Facts: DTZ 2024 performance. Mediendienst Integration. 2025. URL: <https://mediendienst-integration.de/integration/mehrsprachigkeit.html> (дата звернення 24.08.2025).
17. SprInt organizations (Bikup, SprInt networks). Sprach- und Integrationsmittlung: professional standards and fields of application. Bikup, SprInt. 2019–2025. URL: <https://www.bikup.de/>.

18. Tucha O., Spivak I., Bondarenko O., Poharska O. The impact of Ukrainian migrants on recipient countries' economies. National Bank of Ukraine. 2022. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/vplyv-ukrayinskih-migrantiv-na-ekonomiki-krayin-retsipyentiv> (дата звернення 13.06.2025)

References:

1. Bil, M. M. (2023). Vymushena mihratsiya v umovakh vysokoi sotsialnoi vrazlyvosti naselennia Ukrainy [Forced migration under high social vulnerability of the population of Ukraine]. *Migration & Law*, 2(5–6), 31–43. [in Ukrainian].
2. Vyshnevskaya, A. M., & Petrenko, K. V. (2022). Vplyv hlobalizatsii na mihratsiini protsesy u sviti ta Yevropi [Impact of globalization on migration processes in the world and Europe]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI": zb. nauk. prats*, (23), 34–39. [in Ukrainian].
3. Horban, S. F., Bilenko, O. V., & Trubnik, T. Ye. (2023). Vplyv mihratsiinykh protsesiv na ekonomiku Ukrainy [Impact of migration processes on the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (49). [in Ukrainian].
4. Mahdich, A. S. (2022). Heohrafiya mihratsii naselennia Ukrainy do krain Yevropy: analiz polityky intehtatsii mihrantiv u krainakh pryznachennia [Geography of population migration from Ukraine to European countries: analysis of migrant integration policies in destination countries]. *Akademichnyi ohliad*, (1). [in Ukrainian].
5. Pliushch, V. A. (2024). Dynamika adaptatsiinykh stratehii suchasnykh mihrantiv z Ukrainy v Izraili [Dynamics of adaptation strategies of contemporary Ukrainian migrants in Israel] (Doctoral dissertation, Instytut sotsiologii NAN Ukrainy). [in Ukrainian].
6. Filipchuk, L., & Syrby, O. (2022). Vymushena mihratsiya i viina v Ukraini (24 bereznia – 10 chervnia 2022) [Forced migration and war in Ukraine, March 24 – June 10, 2022]. Kyiv: CEDOS. [in Ukrainian].
7. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. (2025). *Berufssprachkurse (DeuFöV): Ziele, Struktur und Anbieter* [Overview of integration and professional language courses]. Nürnberg: BAMF.
8. Bundesamt für Migration und Flüchtlinge. (2025, January 9). *Asylzahlen Gesamtjahr und Dezember 2024* [Official statistics on asylum applications 2024; BAMF competencies on asylum and integration]. Nürnberg: BAMF.
9. Bundesministerium für Arbeit und Soziales. (2023–2025). *Job Turbo zur Arbeitsmarktintegration von Geflüchteten: Konzept, Phasen, Rolle von BA/Jobcenter; Bedingungen des Arbeitsmarktzugangs* [Job Turbo for labor market integration of refugees: concept, phases, roles, labor market conditions]. Berlin: BMAS.
10. Bundesrechnungshof. (2023, November 10). *Bericht zur Migrationsberatung für erwachsene Zuwanderer (MBE): Struktur, Finanzierung, ca 1 500 Beratungsstellen* [Report to the Budget Committee of the German Bundestag]. Bonn: Bundesrechnungshof. <https://www.bundesrechnungshof.de/SharedDocs/Downloads/DE/Berichte/2024/migrationsberatung-volltext.htm>
11. Eurostat. (2025, August 11). *Temporary protection for 4.31 million people in June* [Official number of people under temporary protection in Germany]. Luxembourg: Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250811-1>
12. Federal Ministry of the Interior and Community. (2024–2025). Integrationskurs – FAQs: ca 485,000 Ukrainian citizens (2022–2024). Berlin: BMI. <https://bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/integration/integrationskurse/integrationskurse.html>
13. Federal Statistical Office. (2025, June 30). *Protection seekers at the end of 2024: approximately 3.3 million in AZR*. Wiesbaden: Destatis. https://www.destatis.de/EN/Press/Pressemitteilungen/2025/06/PD25_234_125.html
14. Jugendmigrationsdienste. (2024). *Über uns / Bundesweite Struktur: ca 500 JMD-Standorte* [About us / nationwide structure: ca 500 JMD locations]. Berlin: JMD. <https://www.bmbfsfj.bund.de/bmbfsfj/themen/kinder-und-jugend/integration-und-chancen-fuer-junge-menschen/jugendmigrationsdienste>
15. Statista Research Department. (2025, September 15). *Kriegsflüchtlinge aus der Ukraine in Deutschland nach Status im Juli 2025* [War refugees from Ukraine in Germany by status in July 2025]. Hamburg: Statista.
16. Mediendienst Integration. (2025). *Multilingualism | Integration | Numbers and Facts: DTZ 2024 performance*. Berlin: Mediendienst Integration. <https://mediendienst-integration.de/integration/mehrsprachigkeit.html>
17. SprInt organizations (Bikup, SprInt networks). (2019–2025). *Sprach- und Integrationsmittlung: professional standards and fields of application*. Köln: Bikup.
18. Tucha, O., Spivak, I., Bondarenko, O., & Poharska, O. (2022). *The impact of Ukrainian migrants on recipient countries' economies*. Kyiv: National Bank of Ukraine.

Отримано: 29.09.2025

Рекомендовано: 19.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364+364.4

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-7>**Миколук Світлана Миколаївна**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет
mukolyk_s@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-8447-6409

ПСИХОСОЦІАЛЬНА РОБОТА ІЗ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. Представлено науковий аналіз проблеми психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни як інтегрованого процесу, спрямованого на відновлення психічного здоров'я, стабілізацію емоційного стану та соціальну адаптацію дитячої особистості. **Метою дослідження** є наукове обґрунтування теоретичних засад і практичних підходів до здійснення психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни, спрямованої на збереження їхнього психічного здоров'я, формування адаптивних механізмів подолання стресу та відновлення соціально-психологічної рівноваги. Підкреслено, що повномасштабна війна в Україні зумовила глибокі зміни у соціально-гуманітарному просторі, актуалізуючи необхідність переосмислення підходів до надання психологічної та соціальної допомоги дітям, які зазнали травматичного досвіду. Визначено, що психосоціальна підтримка є комплексною системою, що об'єднує психологічні, соціальні, педагогічні та правові механізми впливу, орієнтовані на формування внутрішніх ресурсів, почуття безпеки та довіри до соціального середовища.

Розкрито міждисциплінарний характер досліджуваної проблеми, що поєднує положення сучасної психології розвитку, кризової психології, соціальної педагогіки та соціальної роботи. Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння феноменів дитячої резильєнтності, посттравматичного стресу та соціальної адаптації, узагальнено досвід українських і зарубіжних дослідників у сфері допомоги дітям, які постраждали від воєнних конфліктів.

Наукова новизна. Визначено, що ефективність психосоціальної допомоги залежить від комплексної взаємодії фахівців різних галузей – психологів, соціальних працівників, педагогів, медиків і правозахисників – на основі принципів гуманізму, мультидисциплінарності, індивідуалізації та доказової практики. Наголошено на необхідності створення сучасної системи психосоціальної підтримки, здатної забезпечити раннє виявлення ознак психологічної травми, організацію безпечного середовища, реабілітацію й формування адаптивних механізмів поведінки дітей. Уточнено, що психосоціальна робота повинна розглядатися не як разова інтервенція, а як процес тривалого супроводу, який інтегрує елементи консультування, соціальної підтримки та освітнього впливу. Підтверджено гіпотезу про те, що підвищення ефективності психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни можливе за умови реалізації інтегрованого підходу, що поєднує психологічні методи емоційної стабілізації з соціальними практиками підтримки та розвитку соціальних зв'язків. **Висновковано**, що психосоціальна робота є стратегічним напрямом державної соціально-гуманітарної політики, спрямованим на відновлення дитячого потенціалу, зміцнення психічного здоров'я та формування стійкості до життєвих викликів.

Ключові слова: психосоціальна робота, психосоціальні технології, діти, війна, взаємодія, адаптація, підтримка.

Mykoliuk Svitlana MykolaivnaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University

PSYCHOSOCIAL WORK WITH CHILDREN IN WAR CONDITIONS

Introduction. A scientific analysis of the problem of psychosocial work with children in wartime is presented as an integrated process aimed at restoring mental health, stabilizing the emotional state and social adaptation of the child's personality. **The purpose of the study** is to scientifically substantiate the theoretical foundations and practical approaches to implementing psychosocial work with children in wartime, aimed at preserving their mental health, forming adaptive mechanisms for overcoming stress and restoring socio-psychological balance. It is emphasized that the full-scale war in Ukraine has led to profound changes in the social and humanitarian space, actualizing the need to rethink approaches to providing psychological and social assistance to children who have experienced traumatic experiences. It is determined that psychosocial support is a complex system that combines psychological, social, pedagogical and legal mechanisms of influence, focused on the formation of internal resources, a sense of security and trust in the social environment.

The interdisciplinary nature of the problem under study is revealed, combining the provisions of modern developmental psychology, crisis psychology, social pedagogy and social work. Modern scientific approaches to understanding the phenomena of children's resilience, post-traumatic stress and social adaptation are analyzed, the experience of Ukrainian and foreign researchers in the field of helping children affected by military conflicts is summarized. **Scientific novelty.** It is determined that the effectiveness of psychosocial assistance depends on the complex interaction of specialists from different fields – psychologists, social workers, teachers, doctors and human rights activists – based on the principles of humanism, multidisciplinary, individualization and evidence-based practice. The need to create a modern system of psychosocial support that can ensure early detection of signs of psychological trauma, organization of a safe environment, rehabilitation and formation of adaptive mechanisms of children's behavior is emphasized. It is clarified that psychosocial work should not be considered as a one-time intervention, but as a process of long-term support that integrates elements of counseling, social support and educational influence. The hypothesis that increasing the effectiveness of psychosocial work with children in war conditions is possible under the condition of implementing an integrated approach that combines psychological methods of emotional stabilization with social practices of support and development of social ties is confirmed.

© Миколук С. М., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

It is concluded that psychosocial work is a strategic direction of state social and humanitarian policy aimed at restoring children's potential, strengthening mental health and building resilience to life's challenges.

Key words: *psychosocial work, psychosocial technologies, children, war, interaction, adaptation, support.*

Вступ. Повномасштабна війна в Україні спричинила глибокі трансформації у всіх сферах суспільного життя, зокрема у системі соціальної та психологічної підтримки дитячого населення. Діти, як найбільш уразлива соціально-демографічна група, зазнають комплексного впливу стресогенних чинників – втрати близьких, вимушеного переселення, розриву соціальних зв'язків, руйнування освітнього довкілля, а також травматичного досвіду, пов'язаного з бойовими діями. Такі обставини детермінують необхідність переосмислення підходів до організації психосоціальної допомоги, орієнтованої не лише на подолання наслідків травми, а й на відновлення базових почуттів безпеки, довіри та приналежності дитини до соціуму.

Проблема психосоціальної підтримки дітей у воєнних умовах має міждисциплінарний характер, охоплюючи психологічні, соціальні, педагогічні та правові аспекти. Її дослідження є актуальним у контексті реалізації державної політики у сфері охорони дитинства, забезпечення прав дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, а також у межах розвитку системи соціальних послуг в Україні. В умовах війни традиційні форми соціальної роботи потребують доповнення кризовими, реабілітаційними та превентивними стратегіями, спрямованими на формування у дитини ресурсів психологічного відновлення, стресостійкості, адаптивних механізмів поведінки.

На сучасному етапі особливого значення набуває інтеграція психологічної допомоги у соціальну практику. Вона передбачає комплексний підхід, коли фахівці соціальної сфери й психологи спільно формують індивідуальні плани супроводу, що враховують як соціальний контекст, так і психоемоційний стан дитини. Психосоціальна робота виступає ключовим інструментом гуманітарної підтримки дитячого населення, сприяє відновленню почуття контролю над власним життям, розвитку навичок емоційної саморегуляції та налагодженню конструктивних комунікативних зв'язків із оточенням.

Водночас аналіз практики показує, що в Україні все ще спостерігається дефіцит теоретично обґрунтованих моделей психосоціальної роботи в умовах війни, недостатня підготовка фахівців до роботи з наслідками психологічної травми, а також відсутність єдиних стандартів надання таких послуг дітям різних вікових груп. Це зумовлює потребу у розробленні сучасних методичних і технологічних підходів, заснованих на принципах доказової психології, гуманізму, індивідуалізації та мультидисциплінарної взаємодії.

Отже, у контексті сучасних викликів воєнного часу психосоціальна робота з дітьми стає стратегічним напрямом соціально-гуманітарної політики держави та наукового пошуку у сфері психології. Її дослідження спрямоване на розроблення ефек-

тивних моделей підтримки дитячого розвитку, відновлення почуття безпеки та формування психологічної стійкості, що є запорукою відновлення соціального потенціалу українського суспільства після війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика психосоціальної допомоги дітям у кризових і травматичних умовах, зокрема внаслідок воєнних конфліктів, привертає дедалі більшу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. У світовій психологічній і соціальній науці вже сформовано потужне теоретико-методологічне підґрунтя для осмислення феноменів психологічної травми, посттравматичного стресового розладу, дитячої резильєнтності, соціальної адаптації та реінтеграції. Дослідження Дж. Боулбі, Е. Еріксона, Б. ван дер Колка, М. Раттера та інших науковців засвідчують, що дитячий розвиток у ситуаціях війни зазнає глибоких порушень у сфері емоційного реагування, соціального навчання та формування базової довіри до світу [1; 11].

У працях Л. Бурлачук, Т. Дуткевич, Г. Костюка, В. Панка, Т. Титаренко та інших українських дослідників розглядаються питання впливу кризових подій на психічний розвиток особистості, становлення самосвідомості, а також роль соціального середовища у відновленні психологічної рівноваги [3; 4; 9; 10]. Особливої уваги заслуговують дослідження, присвячені соціально-психологічній реабілітації дітей, які пережили втрату, насильство, евакуацію чи вимушене переселення. У цих роботах підкреслюється необхідність системного підходу, який поєднує психотерапевтичні, педагогічні, соціальні та правозахисні складові допомоги.

Після початку війни в Україні 2014 року, а особливо після 2022 року, відбулося активне переосмислення ролі соціального працівника й психолога у процесі допомоги дітям, постраждалим від воєнних дій. У численних публікаціях українських фахівців (В. Брича, О. Кочубей, С. Максименка, Л. Найдюкової, Н. Побірченко, О. Хомич та юд.) наголошується на важливості створення мережі кризових центрів, центрів психологічної реабілітації та соціальних служб, здатних оперативно реагувати на потреби дитячої аудиторії [2; 5; 8]. Водночас дослідження підтверджують, що діти, які пережили досвід війни, потребують тривалої, поетапної психосоціальної підтримки, зорієнтованої не лише на терапію травми, а й на формування внутрішніх ресурсів відновлення.

У науковому полі також окреслюються концепти «психосоціального супроводу», «інтегрованої допомоги» та «ресурсно-орієнтованого підходу». Вони визначають сучасні тенденції у розвитку практики соціальної роботи й психологічного консультування. Наукові публікації останніх років підкреслюють значення мультидисциплінар-

ної взаємодії – коли в єдиній команді працюють соціальні працівники, психологи, педагоги, лікарі, волонтери, а також фахівці із захисту прав дитини. Такий формат співпраці розглядається як ключова умова забезпечення ефективності психосоціальної інтервенції.

Разом із тим, незважаючи на зростаючу кількість досліджень, проблема залишається недостатньо розробленою в теоретичному та практичному вимірах. Необхідною є чітка наукова дефініція поняття «психосоціальна робота з дітьми в умовах війни», систематизація її цілей, принципів, методів і технологій. У сучасних умовах особливої актуальності набуває створення науково обґрунтованої моделі взаємодії психологічних і соціальних інструментів підтримки дитини, яка перебуває у стані тривалої психологічної напруги.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що хоча у світовій практиці вже накопичено значний досвід психосоціальної допомоги дітям у кризових ситуаціях, українська наукова думка перебуває на етапі активного формування національної системи знань у цій сфері. Подальше дослідження даної проблематики є важливим для розроблення адаптованих до українського контексту моделей і технологій психосоціальної роботи, що відповідають потребам дітей, які пережили травматичний досвід війни.

Метою дослідження є наукове обґрунтування теоретичних засад і практичних підходів до здійснення психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни, спрямованої на збереження їхнього психічного здоров'я, формування адаптивних механізмів подолання стресу та відновлення соціально-психологічної рівноваги. Така мета передбачає висвітлення специфічних потреб дитячої аудиторії, аналіз ефективності існуючих моделей допомоги та розроблення комплексної системи психосоціальної підтримки, здатної забезпечити відновлення почуття безпеки, емоційної стабільності й довіри до соціального середовища.

У межах поставленої мети важливим є визначення психологічних чинників, які впливають на здатність дитини долати травматичний досвід, а також окреслення можливостей соціальної роботи як простору реалізації реабілітаційних і профілактичних функцій. Психосоціальна допомога розглядається не лише як система окремих інтервенцій, а як процес тривалого супроводу, що інтегрує елементи психологічного консультування, соціальної підтримки, педагогічної взаємодії та правового захисту дитини.

Досягнення мети дослідження вимагає комплексного аналізу теоретичних положень сучасної психології розвитку, кризової психології, соціальної педагогіки та соціальної роботи. Особливу увагу приділено питанням емоційного вигорання дітей унаслідок тривалого перебування в умовах війни, втрати звичних орієнтирів і почуття безпеки. У межах дослідження важливо виявити, які саме ресурси – особистісні, соціальні, сімейні чи інсти-

туційні – сприяють адаптації, стабілізації та гармонізації психоемоційного стану дитини.

Також мета передбачає випрацювання психосоціальних технологій, що відповідають реаліям сучасної України. Це стосується створення алгоритмів взаємодії між соціальними працівниками, психологами, педагогами та представниками місцевих громад; упровадження методів раннього виявлення ознак травматичного досвіду у дітей; організації психологічно безпечного простору в освітніх і соціальних закладах. Важливим напрямом реалізації мети є практична складова, що підсилює важливість розроблення механізмів моніторингу ефективності надання психосоціальної допомоги, які дозволяють не лише оцінити результати втручання, а й своєчасно коригувати індивідуальні плани супроводу.

Загалом дослідження покликане сприяти формуванню сучасної наукової концепції психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни – як інтегрованого, юдино центричного процесу, що ґрунтується на принципах гуманізму, поваги до гідності дитини, міжвідомчої взаємодії та доказової практики. Досягнення цієї мети дозволить підвищити якість надання соціально-психологічних послуг дітям, які постраждали від збройного конфлікту, та сприятиме відновленню їхнього психічного благополуччя, соціальної активності й довіри до світу дорослих.

Об'єкт дослідження – процес психосоціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок війни, як комплексна система взаємодії психологічних, соціальних та педагогічних механізмів підтримки особистості дитини.

Предмет дослідження – психологічна структура психосоціальної допомоги дітям у контексті війни, векторована на відновлення їхнього психічного здоров'я, розвиток резильєнтності, почуття безпеки та соціальної адаптації.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підвищення ефективності психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни можливе за умови реалізації інтегрованого підходу, який поєднує психологічні методи емоційної стабілізації з соціальними практиками підтримки та розвитку соціальних зв'язків. Передбачається, що комплексна взаємодія фахівців різних сфер – психологів, соціальних працівників, педагогів і представників місцевих громад – сприятиме формуванню у дітей почуття захищеності, довіри до дорослих і готовності до конструктивної поведінки в кризових ситуаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психосоціальна робота з дітьми в умовах війни становить багаторівневу систему заходів, спрямованих на подолання наслідків психотравмувальних подій, стабілізацію емоційного стану дитини, відновлення соціальних зв'язків і створення безпечного середовища для її подальшого розвитку. Основним завданням такої роботи є забезпечення цілісного підходу до підтримки дитини, який інтегрує психологічні, соціальні, педагогічні та правові аспекти допомоги.

На першому етапі психосоціальної інтервенції визначається рівень психологічного стресу та

потреби дитини у підтримці. Важливою складовою є **оцінка травматичного досвіду**, яка проводиться з урахуванням вікових, індивідуально-психологічних і соціокультурних особливостей [1]. Під час первинного контакту з дитиною фахівець створює атмосферу довіри, прийняття й емоційної безпеки, адже саме ці умови є базовими для подальшої ефективної взаємодії. На цьому етапі важливо врахувати і психологічні чинники, що впливають на дитину: біологічні передумови (генетика, спадковість), соціальне оточення (сім'я, друзі, школа), індивідуальні особливості (характер, самооцінка), а також методи виховання та навчання, які формують особистість дитини, емоційний стан та поведінку.

Наступним кроком є **реалізація програм психологічної підтримки**, спрямованих на подолання симптомів тривоги, страху, порушень сну, втрати мотивації чи соціальної активності [7; 10]. До таких програм належать індивідуальні консультації, групові заняття, арт- і казкотерапія, тілесно-орієнтовані методи, тренінги розвитку емоційної саморегуляції. Застосування методів творчої експресії допомагає дітям безпечно виражати емоції, знижувати рівень напруження й поступово відновлювати внутрішню рівновагу. На цьому етапі важливо об'єднати особистісні, соціальні, сімейні та інституційні ресурси для адаптації, стабілізації та гармонізації психоемоційного стану дитини.

Важливе місце у структурі психосоціальної роботи посідає **соціальний компонент** [2; 6]. Він охоплює заходи із забезпечення базових потреб дитини – житла, харчування, доступу до освіти, медичної допомоги, правового захисту, а також соціального супроводу сім'ї. Психосоціальний підхід передбачає, що відновлення емоційного стану дитини неможливе без стабілізації її соціального середовища, зокрема родини чи опікунської структури. Тому важливо спонукати до роботи не лише дитину, а й її близьких – через сімейне консультування, групи підтримки для батьків, навчальні програми з розвитку навичок позитивного виховання в умовах стресу.

Одним із ключових принципів психосоціальної роботи є **принцип гуманістичної орієнтації**, який передбачає визнання безумовної цінності дитини як особистості, її права на власний досвід і почуття [3; 8]. Не менш важливим є **принцип мультидисциплінарності**, що забезпечує взаємодію соціальних працівників, психологів, педагогів, медиків, юристів і волонтерів у межах єдиної стратегії допомоги [5; 6]. Така міжвідомча координація дозволяє уникнути фрагментарності в роботі, забезпечуючи послідовність і системність підтримки.

Суттєвого значення набуває **розвиток резильєнтності** – здатності дитини адаптуватися до стресових подій, зберігати психологічну цілісність і відновлюватися після травматичних ситуацій [10; 11]. Розвиток цієї якості можливий завдяки формуванню у дитини почуття компетентності, впевненості у власних силах, підтримки з боку значущих дорослих та участі у спільнотах, що сприяють позитивній соціалізації.

Практика психосоціальної роботи в Україні засвідчує, що ефективність допомоги суттєво зростає за умов: **інституційної підтримки** – функціонування кризових центрів, мобільних команд, освітніх хабів психологічного розвантаження та застосування дієвого механізму моніторингу [2; 9]. У цих просторах створюються безпечні умови для відновлення, спілкування, творчої самореалізації, що сприяє стабілізації психоемоційного стану дітей.

Необхідною умовою ефективності є також **підготовка фахівців**, які працюють із дітьми в умовах війни [4; 11]. Соціальні працівники й психологи мають володіти знаннями з кризової психології, методами психоемоційної саморегуляції, навичками емпатійного слухання та роботи з травмою. Важливо, щоб у процесі підготовки таких фахівців формувалася етична готовність до взаємодії з дітьми, які пережили втрату, насильство чи вимушене переселення.

Отже, соціальна робота з дітьми в умовах війни є інтегрованим, системним процесом взаємодії психосоціальних технологій що поєднують психологічну, соціальну та освітню підтримки, спрямовані на збереження внутрішніх ресурсів дитини, розвиток її стійкості та соціальної активності. Реалізація такого підходу забезпечує не лише подолання наслідків війни для дитячої психіки, а й сприяє формуванню покоління, здатного до конструктивного відновлення й гуманістичного переосмислення досвіду травми.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Психосоціальна робота з дітьми в умовах війни є важливим напрямом сучасної соціальної та психологічної практики, спрямованим на відновлення психічного здоров'я, стабілізацію емоційного стану та забезпечення соціальної адаптації дитини. Дослідження засвідчило, що ефективність такої допомоги значною мірою залежить від інтегрованого підходу, який поєднує психологічні методи підтримки, соціальні інтервенції та педагогічні технології, а також передбачає активну участь сім'ї та місцевої громади.

Науковий аналіз виявив, що діти, які пережили травматичний досвід війни, потребують багатоврівневої та тривалої підтримки. До ключових компонентів психосоціальної роботи належать: оцінка потреб дитини та рівня стресу, психотерапевтичні та превентивні заходи, розвиток навичок емоційної саморегуляції, відновлення соціальних зв'язків, формування резильєнтності. Комплексне поєднання цих елементів сприяє створенню безпечного середовища для розвитку дитини та забезпечує умови для стабілізації її психоемоційного стану.

Особливу увагу слід приділяти мультидисциплінарній взаємодії фахівців, що включає соціальних працівників, психологів, педагогів, медиків і правозахисників. Такий підхід дозволяє уникнути фрагментарності в роботі та забезпечує системність і послідовність допомоги. Водночас підготовка кваліфікованих фахівців, здатних працювати з дітьми, які пережили воєнні травми, є необхідною

умовою підвищення ефективності психосоціальної підтримки.

Дослідження акцентує, що формування резильєнтності у дітей, які постраждали внаслідок війни, є однією з ключових цілей психосоціальної роботи. Підтримка внутрішніх ресурсів дитини, розвиток почуття безпеки, компетентності та довіри до дорослих сприяє її соціальній адаптації і створює передумови для конструктивного подолання наслідків травми.

Таким чином, **гіпотеза дослідження підтвердилася**: підвищення ефективності психосоціальної роботи з дітьми в умовах війни можливе за умови реалізації інтегрованого підходу, який поєднує психологічні методи емоційної стабілізації з соціальними практиками підтримки та розвитку соціаль-

них зв'язків. Спільна робота психологів, соціальних працівників, педагогів та інших фахівців сприяє формуванню у дітей почуття захищеності, довіри до дорослих і готовності до конструктивної поведінки в кризових ситуаціях.

Відтак, психосоціальна робота з дітьми в умовах війни є не лише гуманітарною необхідністю, а й стратегічним напрямом соціально-гуманітарної політики держави та наукового пошуку у сфері психології. Розроблення та впровадження адаптованих до українського контексту технологій психосоціальної підтримки дозволяє підвищити якість соціально-психологічних послуг, забезпечити безпеку та психологічну стабільність дитячої аудиторії, а також сприяти відновленню соціального потенціалу українського суспільства після завершення воєнних дій.

Список літератури:

1. Б. Ван дер колк. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому. Харків : Віват (Vivat). 2022. 624 с.
2. Брич В., Миколіук С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 200 с.
3. Бурлачук Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 85–103
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2021. 272 с.
6. Миколіук С. М. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. №3. С. 61–68.
7. Миколіук С. М. Соціально-психологічна допомога дітям із прийомних сімей в умовах війни. *Габітус*. 2022. Вип.38. С. 152–155.
8. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2015. 244 с.
9. Панок В. Г. Прикладна психологія. Теоретичні проблеми: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2017. 188 с.
10. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомогі в умовах тривалої травматизації: монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
11. Erickson, E. *Childhood and society*. 1995. Random house. 397 с.

References:

1. Van der kolk, B. (2022). *Tilo vede lik. Yak lyshyty psykhotravmy v mynulomu* [The body is the healer. How to leave psychological trauma in the past]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].
2. Brych, V., Mykoliuk S. (2019). *Sotsialnyi zakhyst syrit v Ukrainii: monohrafiia* [Social protection of orphans in Ukraine: monograph]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
3. Burlachuk, L. (2014). *Psykhodiagnostyka osobystosti: poniatiynyi aparat ta metody doslidzhennia* [Psychodiagnostics of personality: conceptual apparatus and research methods]. *Psykhologhiia i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 85–103 [in Ukrainian].
4. Dutkevych, T. V. (2012). *Dytiacha psykhologhiia: navch. posib.* [Child psychology: textbook]. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Maksymenko, S. D. (2021). *Zahalna psykhologhiia: navch. posib.* [General psychology: textbook]. K.: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Mykoliuk, S. M. (2022). *Syrytstvo v Ukraini v umovakh viiny: sotsialna robota ta sotsialna dopomoha* [Orphanage in Ukraine during the war: social work and social assistance]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 3, 61–68 [in Ukrainian].
7. Mykoliuk, S. M. (2022). *Sotsialno-psykhologichna dopomoha ditiam iz pryiomnykh simei v umovakh viiny* [Socio-psychological assistance to children from foster families during the war]. *Habitus – Habitus*, 38, 152–155 [in Ukrainian].
8. Naidonova, L. A. (2015). *Mediapsykhologhiia: osnovy refleksyvnoho pidkhodu* [Media psychology: basics of a reflective approach]. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].
9. Panok, V. H. (2017). *Prykladna psykhologhiia. Teoretychni problemy: monohrafiia* [Applied psychology. Theoretical problems: monograph]. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
10. Tytarenko, T. M. (2018). *Psykhologichne zdorov'ia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii: monohrafiia* [Psychological health of the individual: means of self-help in conditions of prolonged traumatization: monograph]. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD [in Ukrainian].
11. Erickson, E. (1995). *Shildhood and society*. Random house.

Отримано: 12.09.2025

Рекомендовано: 04.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 316.6:316.64-053.6(477)“2022/2025”

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-8>

Палилюк Олександра Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
Palelulko1980@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

Завадська Ірина Михайлівна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та професійної освіти,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»

ORCID ID: 0000-0002-7680-9514

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПОКОЛІННЯ Z В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Вступ. Сучасна війна в Україні створила безпрецедентні умови для соціального, емоційного та психологічного життя громадян, особливо представників молодого покоління – покоління Z. Ця вікова група, що сформувалася у цифрову епоху, наразі переживає глибокі трансформації особистості під тиском воєнної реальності. Молодь, яка ще вчора будувала плани на майбутнє в умовах глобалізації та цифрового комфорту, сьогодні змушена адаптуватися до нових життєвих викликів – втрати, переміщення, порушення освітніх і професійних траєкторій. У цих умовах формування особистості відбувається з урахуванням не лише традиційних інститутів соціалізації, а й впливу воєнної травми, стресових переживань, патріотичного піднесення, нових форм солідарності та самоорганізації.

Мета. Метою дослідження є аналіз особливостей формування особистості покоління Z в умовах воєнного стану в Україні з акцентом на соціально-психологічні зміни, ціннісні переорієнтації та роль цифрового середовища у процесах адаптації, самоідентифікації та резильєнтності.

Наукова новизна. Уперше представлено міждисциплінарний погляд на процес становлення особистості молоді в екстремальних умовах сучасної війни. Обґрунтовано, що цифрове середовище відіграє амбівалентну роль – одночасно виступає інструментом підтримки та джерелом фрустрації. Визначено, що формування громадянської ідентичності, нових ціннісних орієнтирів, зростання суб'єктності та активізація молоді у волонтерських, інформаційних і культурних ініціативах є не лише реакцією на кризу, а й свідченням появи нових моделей соціальної адаптації покоління Z.

Висновки. Покоління Z в Україні демонструє високу адаптивність, креативність та здатність до мобілізації в умовах загрози. Війна прискорює формування психологічної стійкості, переосмислення базових життєвих цінностей і готовність до участі в соціальному житті. Для забезпечення здорового особистісного розвитку молоді потрібна системна підтримка – освітня, психологічна та соціальна – орієнтована на інклюзивність, цифрову грамотність і розвиток критичного мислення.

Ключові слова: покоління Z, воєнний стан, особистість, цифрове середовище, соціальна адаптація, психологічна стійкість, самоідентифікація, волонтерство, емоційне благополуччя, соціальні мережі.

Palyulko Oksana Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

Zavadska Iryna Mykhailivna

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Professional and Special Education,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

FORMATION OF GENERATION Z PERSONALITY UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Introduction. The ongoing war in Ukraine has created unprecedented conditions for the social, emotional, and psychological life of its citizens, especially for the younger generation – Generation Z. This age group, formed in the digital era, is currently undergoing profound personality transformations under the pressure of wartime realities. Youth who, until recently, were building their futures in a globalized and digitally comfortable environment, are now forced to adapt to new life challenges – loss, displacement, disruption of educational and professional trajectories. Under these conditions, personality formation occurs not only within the framework of traditional institutions of socialization but is also influenced by war-related trauma, emotional stress, patriotic uplift, and new forms of solidarity and self-organization.

Purpose. The purpose of this study is to analyze the characteristics of personality development among Generation Z in Ukraine under martial law, with a focus on socio-psychological changes, value reorientations, and the role of the digital environment in processes of adaptation, self-identification, and resilience.

© Палилюк О. М., Завадська І. М., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Scientific novelty. For the first time, an interdisciplinary perspective on youth personality development in the extreme conditions of modern warfare is presented. It is substantiated that the digital environment plays an ambivalent role – simultaneously serving as a tool of support and a source of frustration. It is determined that the formation of civic identity, new value orientations, increased subjectivity, and the activation of youth in volunteer, informational, and cultural initiatives are not only responses to crisis but also evidence of emerging new models of social adaptation for Generation Z.

Conclusions. Generation Z in Ukraine demonstrates high adaptability, creativity, and the capacity for mobilization under threat. War accelerates the development of psychological resilience, reevaluation of core life values, and readiness for social engagement. To ensure the healthy personal development of youth, systemic support – educational, psychological, and social – is needed, with a focus on inclusiveness, digital literacy, and the cultivation of critical thinking.

Key words: *Generation Z, martial law, personality, digital environment, social adaptation, psychological resilience, self-identification, volunteering, emotional well-being, social networks.*

Вступ. Сучасний воєнний конфлікт в Україні, що розгорнувся з лютого 2022 року, створив значні соціальні й психологічні виклики, особливо для покоління Z – цифрових аборигенів, народжених між 1997 та 2012 роками. Це покоління виросло в епоху мережевих медіа та глобалізованих комунікацій, але досі не було підготовлене до масштабного соціального потрясіння та прямої військової агресії (Generation Z, digital natives) [7].

Українські підлітки і молодь у віці 16–25 років зазнали суттєвих трансформацій під впливом війни. Соціологічне опитування «Клубу Добродіїв» під егідою Plan International виявило, що війна значно вплинула на цінності, емоційний екосвіт та плани цієї групи: вони стали тривожніші, але водночас – активніші, альтруїстичніші та більше піклуються про долю країни й її громадян.

Дослідження науковців Міжнародного дослідницького центру MDPI з Литви показало, що серед внутрішньо переміщених молодих українців покоління Z соціальні мережі – OSN (online social networks) – виступають важливим чинником інклюзії й інтеграції в приймаючі громади. Ці платформи допомагають їм підтримати контакт із соціумом, отримати психологічну підтримку, організовуватися в волонтерські рухи та мобілізаційні ініціативи [6].

Водночас міжнародні дослідження свідчать про амбівалентність участі молоді в конфлікті: з одного боку, вони висловлюють високу підтримку демократії, євроінтеграції та патріотизму (наприклад, ефект Zelensky), з іншого – обережні щодо безпосередньої участі у військовій мобілізації (наприклад, Gen Z у Німеччині чи Великій Британії неохоче йдуть до війська через страх, скепсис до інститутів, тенденції «worklife balance»).

Таким чином, формування особистості покоління Z в Україні в умовах війни потребує комплексного аналізу. Це передбачає включення соціально-психологічної динаміки, цифрової медіа-впливу та трансформації ціннісних орієнтирів під тиском воєнної реальності. Українська молодь не просто реагує на кризу – часто виникають нові моделі адаптації, громадянської активності й самоідентифікації, що формують нові соціальні практики в контексті національного спротиву та культурного самозбереження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах дослідження MDPI (Литва) вивчено, як українські біженці покоління Z використовують соціальні мережі (OSN) для підтримки процесу

соціальної інтеграції у Литві. З'ясовано, що цифрові платформи стають не лише засобом комунікації, а й ефективним інструментом самосприйняття, психологічної підтримки та формування нових соціальних ролей у вигнанні – із одночасним викликом «відображення травматичного контенту» як чинника стресу [1].

Наукові публікації Jinyi Ye та інших демонструють, що під час російсько-української війни в соціальних мережах відбувається масова **мобілізація та солідаризація**, а OSN слугують як майданчики збору коштів і організації спільнот, що підтримують молодіжну активність і самоідентифікацію в кризі [8].

Українські дослідження, наприклад у виданні «Економіка та суспільство», аналізують теорії покоління в контексті ринку праці і соціальних середовищ. Виокремлюються соціокультурні та політичні фактори, що трансформують моделі поведінки покоління Z: свобода вибору, цифровізація, прагнення до автономії, але також – віра в національну траєкторію й активне громадянство під тиском війни [2].

Також українське дослідження фокусується на емоційному благополуччі і політичній соціалізації молоді під час війни. Виявлено вплив травматичних досвідів на суб'єктивне щастя, формування ціннісних орієнтацій, підвищення уваги до національної солідарності й громадської діяльності.

Європейські матеріали від Friedrich Ebert Stiftung (Україна, 2017) дають фонову картину покоління Z в українському контексті: радить наявність ранніх (ще до війни) процесів цифрової та мовної самоідентифікації, що згодом радикально загострились після 2022 року, прискоривши перехід до національної мови, активізації соціальних позицій та громадянської суб'єктності.

Таким чином, останні дослідження українських і європейських науковців підтверджують глибоку трансформацію особистості покоління Z в умовах війни. Цей процес відбувається через взаємодію цифрових технологій, соціальної мобілізації, центральності ідентичності та емоційної стійкості, що разом формують нові моделі адаптивної громадської активності та внутрішньої самоідентифікації.

Мета дослідження. аналіз особливостей формування особистості представників покоління Z в Україні в умовах воєнного стану, визначення ключових соціально-психологічних факторів, які впливають на процес їхньої самоідентифікації,

ціннісних переорієнтацій і соціальної адаптації. Дослідження також спрямоване на з'ясування ролі цифрового середовища та нових комунікаційних практик у формуванні стійкості, соціальної активності та громадянської позиції молоді під час воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2025 році публікація в Українській дослідницькій мережі IReND під ознакою «Політична соціалізація та суб'єктивне щастя» стала однією з рідкісних спроб кількісно оцінити, як війна модифікує емоційне благополуччя покоління Z. Автори доводять: у молоді зростає потреба в інституціональній довірі та інформаційній впевненості, які відіграють роль регуляторів стійкості; молоді зумери, що активно долучаються до волонтерства або громадських ініціатив, демонструють вищий рівень суб'єктивного благополуччя, а відсутність інституційної підтримки корелює з виразнішим емоційним виснаженням та ПТСРсимптоматикою [3, С. 137–153].

У європейському дослідженні PalomoDomínguez et al. (2024) в рамках MDPI проаналізовано переживання молодих українців, змушених переселятися до Литви. З'ясовано, що онлайнресурси (Telegram, Instagram, Facebook) не лише компенсують соціальну ізоляцію, але й формують платформу для пошуку роботи, культурної адаптації та інтеграції – що певно впливає на здатність формувати новий індивідуальний наратив «я в новому місці». Сам акт участі в українських OSNгрупах асоціюється із посиленням ідентичності, яка є сильною мотиваційною опорою в кризі [6].

У статті, опублікованій у виданні SAGE Sociology of Volunteering (2024), представлено культурносоціологічний феномен «розповідей про волонтерство», що виконують не лише утилітарну, а й ідентико-психологічну функцію в поколінні Z. Здійснюючи участь у гуманітарних акціях

й інформаційному спротиві, молодь конструює нову модель соціального суб'єкта: їхній досвід презентується як епізод потрясіння і локального агентства одночасно, що суттєво впливає на самоідентифікацію та репрезентацію себе перед іншими [4].

Звіт UNDP (січень 2025) про молодь і війну висвітлює комплексну картину: хоча понад 50 % молодих людей готові до внутрішньої мобільності або еміграції, саме ключовим чинником залишаються не лише економічні, а й ціннісно-моральні позиції – представники покоління Z демонструють зростання доброчинності (донорство, волонтерство) після 2022 року, і ці зміни корелюють із посиленням соціальної ідентичності та підвищеним рівнем відповідальності за долю країни [5].

Таблиця ілюструє основні фактори, що визначають формування особистості покоління Z в умовах воєнного стану в Україні. Показано, що цифрове середовище, вимушене переміщення та соціальна активність є домінантними чинниками, які сприяють адаптивності та посиленню громадянської позиції молоді. Водночас підкреслюється роль психологічного стресу, що формує як позитивну резильєнтність, так і потенційні ризики для психічного здоров'я. Зміни освітнього середовища, викликані війною, формують автономність та самодисципліну, хоча можуть негативно позначитись на якості знань. Окремо зазначено переоцінку цінностей у молоді, серед яких безпека, патріотизм та соціальна відповідальність стали пріоритетними.

Рисунок 1 чітко демонструє співвідношення позитивного та негативного впливів різних факторів на формування особистості покоління Z в умовах воєнного стану. Візуалізація дозволяє побачити, що соціальна активність має найвищий позитивний вплив, тоді як психологічний стрес характеризується високим негативним впливом.

Таблиця 1

Ключові фактори впливу на формування особистості

Фактори впливу	Прояви у поведінці покоління Z	Наслідки для особистісного розвитку
Цифрове середовище	Зростання часу, проведеного онлайн; активне використання соцмереж для комунікації, підтримки та волонтерства.	Посилення цифрової грамотності, але ризики інформаційної перевтоми та емоційного вигорання.
Вимушене переміщення	Внутрішня мобільність, адаптація до нового культурного середовища, часткова втрата традиційних соціальних зв'язків.	Зростання адаптивності, самостійності, але ризики соціальної ізоляції й втрати ідентичності.
Психологічний стрес	Підвищена тривожність, прояви ПТСР, пошук психологічної підтримки онлайн та в оточенні.	Зростання психологічної стійкості (резильєнтності), проте є ризик розвитку хронічних психологічних розладів.
Соціальна активність	Волонтерство, участь у громадських ініціативах, благодійних акціях, допомога армії та постраждалим.	Посилення громадянської свідомості, солідарності, патріотизму, відповідальності за суспільство.
Зміни в освітньому середовищі	Перехід на дистанційне та змішане навчання, необхідність самостійної організації освітнього процесу.	Розвиток самодисципліни, автономності, відповідальності, однак і ризик зниження якості знань через відсутність безпосереднього контакту з викладачами.
Ціннісні переорієнтації	Посилення цінності безпеки, свободи, здоров'я, родини, патріотизму та соціальної відповідальності.	Формування нових ціннісних орієнтирів, перегляд пріоритетів у житті, підвищення моральної та громадянської свідомості.

Рисунок 2 підкреслює загальний вплив кожного фактора на процес формування особистості, що наочно показує домінуючу роль цифрового середовища, ціннісних переорієнтацій та соціальної активності в житті молодого покоління під час війни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Формування особистості покоління Z в умовах воєнного стану в Україні виявляє глибокі соціальні, психологічні та культурні трансформації.

Молодь демонструє високу здатність до адаптації, цифрової мобілізації та громадянської активності. Ключову роль у цьому процесі відіграють цифрове середовище, соціальні мережі, практики волонтерства та взаємодія з інституціями держави. Одночасно спостерігається зростання емоційного навантаження, тривожності, ризиків ізоляції та втрати стабільної ідентичності.

Особливу цінність становить тенденція до переосмислення життєвих цінностей: молодь

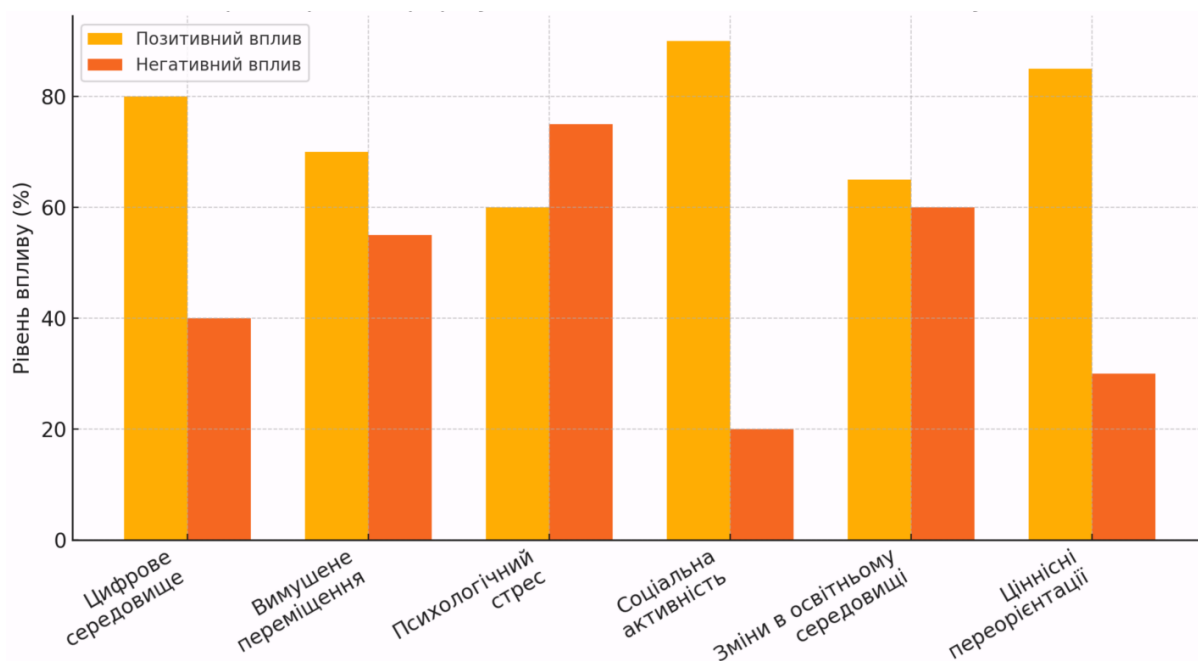

Рис. 1. Вплив факторів на формування особистості покоління Z в умовах війни

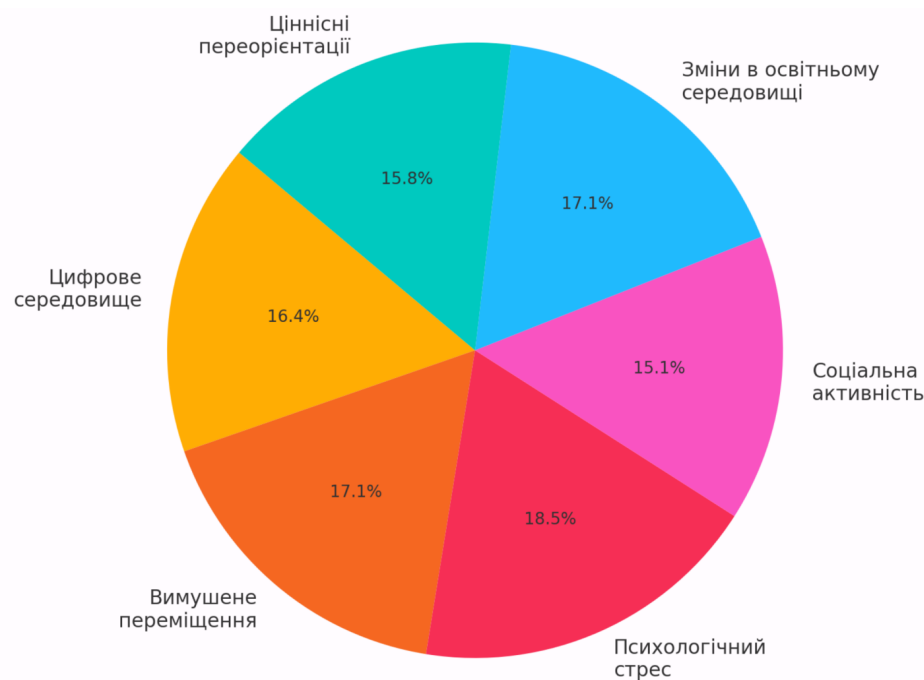

Рис. 2. Загальний вплив факторів на покоління Z

більше орієнтується на безпеку, свободу, гідність, відповідальність за спільноту. Також зростає запит на інституційну підтримку, ментальне здоров'я, критичне мислення та культурну безпеку.

Подальші дослідження варто зосередити на кількох напрямках:

Порівняльний аналіз змін ідентичності покоління Z в Україні та інших країнах Європи у контексті війни.

Роль цифрових платформ як засобу формування стійкості та посттравматичної адаптації.

Інституційні моделі підтримки молоді, зокрема в системах освіти, психологічної допомоги та громадянського виховання.

Динаміка трансформації молодіжної суб'єктності на рівні мікро- (сім'я, громада), мезо- (освітні заклади, місцеве самоврядування) та макросередовища (держава, міжнародна політика).

Ці перспективи дозволять не лише глибше зрозуміти процеси формування особистості в умовах кризи, а й сформувані ефективні інструменти для соціального згуртування та післявоєнного відновлення.

Список літератури:

1. Бурачек І.В., Ярмолюк Д.І., Верстова В.Я., Покоління Z на вітчизняному ринку праці. *Економіка та суспільство*. Вип. 26. 2021. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-2>
2. Хромушина Л.А. Виклики і перспективи управління персоналом у контексті теорії поколінь та в умовах невизначеності. *Економіка та суспільство*. Вип. 51. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-40> 2023
3. Цигвинцев І. Політична соціалізація та суб'єктивне щастя покоління Z в Україні: вплив війни, довіри до державних інституцій та інформаційного середовища. *Політичні дослідження*. № 1 (9)'. 2025. С. 137–153. URL: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-1-7>
4. Boichak O., McKernan B. Narratives of Volunteering and Social Change in Wartime Ukraine. Vol. 18, Iss. 1. URL: <https://doi.org/10.1177/17499755221127877>
5. Kostyuchenko T., Volosevych I., Sapiens I. Impact of war on youth in Ukraine. 2024. URL: http://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-impactofwaronyouthinukraineen_v05.pdf
6. Palomo-Domínguez I., Pivorienė J., Merfeldaitė O. Social Inclusion of Gen Z Ukrainian Refugees in Lithuania: The Role of Online Social Networks. *Journals Social Sciences*. Vol. 13. Iss. 7. 2024. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci13070361>
7. Prokop M., Hrehorowicz A. Social Media as an Information Source for Generation Z: Case Study of Russian Aggression in Ukraine in 2022. *Viae Educationis. Studies of Education and Didactics*. Vol. 3. № 1. 2024. URL: <http://doi.org/10.15804/ve.2024.01.02>
8. Ye J., Jindal N., Pierri F., Luceri L. Online Networks of Support in Distressed Environments: Solidarity and Mobilization during the Russian Invasion of Ukraine. *Computer Science. Social and Information Networks*. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.04327>

References:

1. Burachek, I.V., Jarmoljuk, D.I., & Verstova, V.Ja. (2021). Pokolinnja Z na vitchyznjanomu rynku praci. [Generation Z in the Domestic Labor Market]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 26. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-2> [in Ukrainian].
2. Hromushyna, L.A. (2023). Vyklyky i perspektyvy upravlinnja personalom u konteksti teorii' pokolin' ta v umovah nevyznachenosti. [Challenges and Prospects of Human Resource Management in the Context of Generational Theory and Under Conditions of Uncertainty]. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 51. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-40> [in Ukrainian].
3. Cygvincev, I. (2025). Politychna socializacija ta sub'jektyvne shhastja pokolinnja Z v Ukraї'ni: vplyv vijny, doviry do derzhavnyh instytucij ta informacijnogo seredovyshha. [Political Socialization and Subjective Well-Being of Generation Z in Ukraine: The Impact of War, Trust in State Institutions, and the Information Environment]. *Politychni doslidzhennja*, 1 (9)', 137–153. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2025-1-7> [in Ukrainian].
4. Boichak, O., & McKernan, B. Narratives of Volunteering and Social Change in Wartime Ukraine, 18, 1. <https://doi.org/10.1177/17499755221127877>
5. Kostyuchenko, T., Volosevych, I., & Sapiens, I. (2024). Impact of war on youth in Ukraine. Retrieved from: http://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-01/undp-impactofwaronyouthinukraineen_v05.pdf
6. Palomo-Domínguez, I., Pivorienė, J., & Merfeldaitė, O. (2024). Social Inclusion of Gen Z Ukrainian Refugees in Lithuania: The Role of Online Social Networks. *Journals Social Sciences*, 13, 7. <https://doi.org/10.3390/socsci13070361>
7. Prokop, M., & Hrehorowicz, A. (2024). Social Media as an Information Source for Generation Z: Case Study of Russian Aggression in Ukraine in 2022. *Viae Educationis. Studies of Education and Didactics*, 3, 1. <http://doi.org/10.15804/ve.2024.01.02>
8. Ye, J., Jindal, N., Pierri, F., & Luceri, L. Online Networks of Support in Distressed Environments: Solidarity and Mobilization during the Russian Invasion of Ukraine. *Computer Science. Social and Information Networks*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.04327>

Отримано: 12.09.2025

Рекомендовано: 29.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364-78:364.4

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-9>

Романовська Людмила Іванівна,

доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри соціальної роботи, психології
та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
liromanovska12@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7547-4575

Новак Микола Володимирович,

аспірант кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет
novakilinovak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0221-6342

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТУ В ПРОЦЕСІ КОНСУЛЬТУВАННЯ ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена зростанням потреби в комплексному та індивідуалізованому підході до консультування вразливих категорій населення, до яких належать особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, сім'ї у складних життєвих обставинах. Кейс-менеджмент є одним із таких інструментів, що поєднують оцінку потреб, індивідуальне планування, координацію послуг та моніторинг результатів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та аналіз практики використання кейс-менеджменту у процесі консультування вразливих категорій населення.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному порівнянні міжнародного та українського досвіду впровадження кейс-менеджменту, виділенні факторів успіху та перешкод у практичному застосуванні, а також формуванні рекомендацій щодо адаптації стандартів та методик до українського контексту. Вперше систематизовано переваги та труднощі реалізації кейс-менеджменту у процесі консультативної допомоги, визначено роль цифровізації, міжсекторальної координації та підготовки кадрів у підвищенні ефективності соціальних інтервенцій.

Висновки. Аналіз показує, що кейс-менеджмент забезпечує комплексний та індивідуалізований підхід до клієнтів, сприяє автономізації осіб, профілактиці кризових ситуацій та підвищує прозорість та підзвітність соціальних програм. Український досвід свідчить про значний прогрес: функціонують кейс-команди, запроваджуються цифрові інструменти супроводу, реалізуються проекти недержавних та міжнародних організацій. Водночас залишаються проблеми кадрового дефіциту, перевантаження працівників, нестачі уніфікованих стандартів, етичних та цифрових викликів, а також нестабільність фінансування. Подальші дослідження мають бути спрямовані на оцінку ефективності кейс-менеджменту у різних групах вразливого населення, удосконалення міжсекторальної координації та адаптацію методик та стандартів до українських умов, що забезпечить сталий розвиток та якість соціальних послуг.

Ключові слова: кейс-менеджмент, вразливі категорії населення, консультування, соціальні працівники, індивідуалізований підхід, міжсекторальна координація.

Romanovska Lyudmyla Ivanivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Department of Social Work, Psychology
and Sociocultural Activity named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”

Novak Mykola Volodymyrovych

Postgraduate Student at the Department of Psychology and Pedagogy,
Khmelnitskyi National University

USE OF CASE MANAGEMENT IN THE PROCESS OF COUNSELING VULNERABLE POPULATION CATEGORIES

Introduction. The relevance of the study is due to the growing need for a comprehensive and individualized approach to counseling vulnerable categories of the population, which include persons with disabilities, internally displaced persons, families in difficult life circumstances. Case management is one of such tools, combining needs assessment, individual planning, coordination of services and monitoring of results.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and analyze the practice of using case management in the process of consulting vulnerable categories of the population.

The scientific novelty of the study lies in a comprehensive comparison of international and Ukrainian experience in implementing case management, identifying success factors and obstacles in practical application, as well as formulating recommendations for adapting standards and methods to the Ukrainian context. For the first time, the advantages and difficulties of implementing case management in the process of providing advisory assistance have been systematized, the role of digitalization, intersectoral coordination and staff training in increasing the effectiveness of social interventions has been determined.

Conclusions. The analysis shows that case management provides a comprehensive and individualized approach to clients, contributes to the autonomy of individuals, the prevention of crisis situations and increases the transparency and accountability of social programs. The Ukrainian experience shows significant progress: case teams are functioning, digital support tools are being introduced, projects of non-governmental and international organizations are being implemented. At the same time, problems of staff shortage, overload of employees, lack of unified standards, ethical and digital challenges, as well as instability of financing remain. Further research should be aimed at assessing the effectiveness of case management in different groups of vulnerable population, improving intersectoral coordination and adapting methods and standards to Ukrainian conditions, which will ensure sustainable development and quality of social services.

Key words: case management, vulnerable population, counseling, social workers, individualized approach, intersectoral coordination.

Вступ. Сучасні соціально-економічні умови, зростання масштабів міграції, воєнні дії, втрата роботи, насильство, соціальна ізоляція та інші кризові явища призводять до збільшення кількості осіб, які належать до вразливих категорій населення. Такі групи – внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, діти-сироти, сім'ї у складних життєвих обставинах, люди похилого віку, безробітні, жертви насильства – потребують не лише матеріальної підтримки, а й комплексного психологічного, соціального та консультативного супроводу.

У цьому контексті особливий значущості набуває кейс-менеджмент (case management) – інноваційна технологія соціальної роботи, спрямована на індивідуальний підхід до клієнта, координацію послуг, оптимізацію взаємодії між різними установами та фахівцями. Його використання забезпечує послідовність допомоги, підвищує її ефективність і сприяє соціальній інтеграції осіб, що опинилися в кризі.

У процесі консультування вразливих категорій населення кейс-менеджмент постає як механізм персоналізованого супроводу клієнта: від оцінки потреб та розробки плану допомоги – до моніторингу результатів та підтримки на етапі самостійного подолання проблем. Такий підхід дозволяє не лише надати разову допомогу, а й сприяє розвитку внутрішніх ресурсів особистості, формуванню навичок самодопомоги та соціальної адаптації [1].

Впровадження кейс-менеджменту в практику консультування є актуальним і з урахуванням євроінтеграційних процесів в Україні, які передбачають модернізацію системи соціальних послуг, підвищення її ефективності та орієнтацію на потреби клієнта. У той же час існує потреба у підготовці фахівців, здатних якісно реалізовувати кейс-менеджмент у консультативній практиці, використовуючи міждисциплінарний підхід, етичні стандарти та сучасні технології соціальної роботи.

Отже, актуальність проблеми обумовлена необхідністю підвищення ефективності соціального консультування вразливих категорій населення шляхом впровадження кейс-менеджменту як системної, клієнтоорієнтованої та доказової технології соціальної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні публікації підкреслюють, що кейс-

менеджмент дедалі частіше розглядають як ключовий міждисциплінарний інструмент для роботи з особами з комплексними потребами: він систематизує виявлення потреб, індивідуальне планування, координацію послуг і моніторинг результатів [2, с. 5100]. Систематичні огляди та мета-аналізи показують позитивний вплив кейс-менеджменту на психічне здоров'я та соціальну адаптацію в осіб із хронічними захворюваннями та іншими складними випадками [3, с. 120], тоді як якісні дослідження висвітлюють механізми успіху – довіра між фахівцем і клієнтом, міжсекторна співпраця і контекстуальна адаптація практик [4, с. 391].

В українському контексті кейс-менеджмент активно використовують у гуманітарних і соціальних програмах для ВПО, сімей у складних життєвих обставинах і дітей з інвалідністю; звіти UNHCR документують застосування мобільних та стаціонарних кейс-команд у 2023–2024 роках і вказують на потребу в стандартизації підходів та довготривалому моніторингу ефективності [5]. Одночасно локальні дослідження та огляди ролі медсестер-кейс-менеджерів підкреслюють переваги інтеграції в первинну ланку та виклики цифровізації [6]: зростає потреба в підготовці кадрів, захисті даних та адаптації міжнародних практик до ресурсних реалій громад.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та проаналізувати практику використання кейс-менеджменту у процесі консультування вразливих категорій населення.

Завданнями дослідження є: 1) дослідити міжнародний та український досвід упровадження кейс-менеджменту в системі соціальної роботи; 2) виявити переваги та труднощі реалізації кейс-менеджменту у процесі надання консультативної допомоги вразливій категорії населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній соціальній роботі кейс-менеджмент (case management) розглядається як стратегічна технологія, що поєднує індивідуалізований підхід до клієнта із системною координацією послуг різних відомств та організацій. У міжнародній практиці цей підхід набув поширення наприкінці ХХ століття як відповідь на зростання кількості осіб з комплексними потребами – людей похилого віку, людей з психічними розладами, бездомних, біженців, дітей

з порушеннями розвитку [3, с. 121]. Основна ідея кейс-менеджменту полягає у побудові безперервного ланцюга підтримки – від початкового виявлення проблеми до її стабілізації, що досягається завдяки індивідуальному плануванню, координації послуг та регулярному моніторингу результатів.

У країнах Європейського Союзу кейс-менеджмент інтегровано у політику «інтегрованого догляду» (integrated care). Так, у Нідерландах, Великій Британії та Канаді активно розвиваються моделі спільної роботи медичних та соціальних працівників, де кейс-менеджер є ключовою ланкою в комунікації між службами. За даними М. Ламберта та інших вчених [2], систематичні дослідження підтверджують ефективність таких програм у покращенні психосоціального стану клієнтів, скороченні кількості повторних госпіталізацій та підвищенні задоволеності клієнтів якістю допомоги. У той же час важливою умовою є належна професійна підготовка фахівців та доступ до міжсекторальних ресурсів.

У країнах Північної Америки кейс-менеджмент є обов'язковим елементом соціальної підтримки ветеранів, бездомних та жертв домашнього насильства. Наприклад, у США Національна асоціація соціальних працівників (NASW) розробила стандарти ведення кейсу, що визначають етапи роботи: оцінку, планування, впровадження, моніторинг, переоцінку та завершення кейсу. Такі стандарти сприяють уніфікації консультативної практики та формуванню спільної мови між фахівцями різних профілів. Дослідження К. Худон та інших вчених [4] показують, що успішність кейс-менеджменту значною мірою залежить від довіри клієнта до фахівця, гнучкості системи соціального захисту та наявності чіткої етичної політики захисту персональних даних.

В Україні активне впровадження кейс-менеджменту почалося після 2014 року, коли соціальні служби зіткнулися з викликами, пов'язаними з внутрішнім переміщенням населення, травматичними наслідками війни та збільшенням кількості сімей, які потребують тривалого соціального супроводу. Практика впровадження цього підходу ґрунтувалася на досвіді міжнародних гуманітарних організацій – UNICEF, UNHCR, «Карітас Україна», «Горіховий дім» – та українських університетів, які здійснювали підготовку кадрів для соціальної сфери.

Відповідно до звіту UNHCR [5], у 2023–2024 рр. в Україні функціонувало понад 150 мобільних кейс-команд, які забезпечували консультування та супровід внутрішньо переміщених осіб, жінок, які постраждали від гендерно зумовленого насильства, та дітей у кризових сім'ях. Модель кейс-менеджменту тут виступає не лише як механізм допомоги, а й форма соціального захисту, що поєднує консультативну, кризову та реабілітаційну складові.

Наукові публікації українських дослідників О.Г. Коломієць та Т.М. Демиденко [7] засвідчують, що впровадження кейс-менеджменту супроводжується розвитком інноваційних форм соціальної роботи – соціального патронажу, індивідуальних

маршрутів допомоги, міжвідомчих платформ підтримки. У громадах, де кейс-менеджмент реалізується системно, спостерігається підвищення якості надання послуг, покращення комунікації між фахівцями та зменшення повторного звернення клієнтів за допомогою.

Водночас, український досвід виявляє низку структурних проблем: недостатнє кадрове забезпечення, відсутність єдиних стандартів ведення кейсу, обмежене фінансування та складність із цифровізацією процесів. Незважаючи на це, розвиток електронних систем керування кейсами (зокрема, у Києві, Львові, Харкові) дозволяє підвищити прозорість процесів, контролювати навантаження на фахівців та швидше реагувати на потреби клієнтів.

Однією з ключових переваг кейс-менеджменту є *індивідуалізований підхід та повнота допомоги*. Завдяки створенню персонального плану роботи з кожним клієнтом враховуються не лише матеріальні чи медичні потреби, а й психологічні, соціальні та правові аспекти. Це дозволяє забезпечити комплексність втручання та підвищити його ефективність, що позитивно впливає на якість життя клієнтів. Важливою складовою є покращення координації між установами, оскільки кейс-менеджер є центральною ланкою між соціальними службами, медичними установами, освітніми установами, неурядовими організаціями. Такий підхід мінімізує дублювання функцій, скорочує час реагування на запити клієнта та запобігає його соціальному виключенню через бюрократичні чи комунікаційні бар'єри [8].

Не менш важливою перевагою є *розвиток автономії клієнтів* – їхньої здатності самостійно долати труднощі, приймати рішення та відповідати за власне життя. Завдяки консультативному супроводу, що поєднує психосоціальну підтримку та мотиваційне консультування, клієнти переходять від пасивної позиції одержувачів допомоги до активної участі у власних змінах. Соціальний працівник при цьому виступає фасилітатором розвитку – допомагає усвідомити ресурси, сильні сторони та способи подолання криз. Кейс-менеджмент формує практичні навички самоорганізації, управління емоціями, спілкування та відстоювання своїх прав. Це підвищує самооцінку, зменшує залежність від соціальних служб та сприяє розвитку відповідальності. Для внутрішньо переміщених осіб така підтримка допомагає відновити почуття контролю над життям, адаптуватися до нових умов і повернути мотивацію до соціальної активності. Отже, розвиток автономії є не лише засобом вирішення поточних проблем, а й основою довготривалої самодостатності та стійкості клієнта.

Ще однією суттєвою перевагою кейс-менеджменту є *профілактика повторних криз*, яка забезпечується систематичним моніторингом стану клієнтів та постійного аналізу їхніх потреб. На відміну від традиційних підходів, де допомога надається лише у відповідь на проблему, кейс-менеджмент орієнтований на попередження ризиків і своєчасне втручання. Регулярні зустрічі, оцінка

динаміки стану, виявлення змін у поведінці чи соціальних обставин клієнта дозволяють фахівцям реагувати превентивно – ще до того, як ситуація призведе до кризи. Такий підхід є особливо ефективним у роботі з людьми, які пережили травматичний досвід, зокрема, внутрішньо переміщеними особами, ветеранами, сім'ями в кризових обставинах, особами з інвалідністю або з хронічними захворюваннями. Регулярний моніторинг допомагає виявляти ознаки соціальної ізоляції, виснаження, зниження психоемоційного стану або нестачі життєвих ресурсів, що дозволяє оперативно направити клієнта до необхідних фахівців – психолога, юриста, лікаря чи фінансового консультанта. Завдяки цьому запобігають повторному загостренню проблеми, знижують ризик маргіналізації клієнта та підтримують його інтеграцію у суспільство.

Крім того, кейс-менеджмент сприяє *підвищенню прозорості, підвітності та ефективності використання соціальних ресурсів*. Систематичне документування кожного етапу взаємодії з клієнтом, фіксація досягнутих результатів та оновлення планів роботи дозволяють не лише відслідковувати прогрес, а й аналіз ефективності окремих програм чи стратегій. Такий аналітичний підхід формує основу для обґрунтованого прийняття управлінських рішень, покращення міжвідомчої координації та підвищення якості соціальних послуг.

Використання електронних систем обліку та управління кейсами робить цей процес ще ефективнішим. Сучасні цифрові платформи дозволяють проводити інтегровані бази даних клієнтів, автоматизувати обмін інформацією між установами, формувати аналітичні звіти та візуалізувати результати діяльності. Це не лише спрощує роботу соціальних працівників, а й підвищує довіру до системи з боку клієнтів та партнерських організацій.

Таким чином, кейс-менеджмент забезпечує безперервність допомоги, її своєчасність та прозорість, перетворюючи соціальну роботу з реактивної системи реагування на кризу на активну систему підтримки, що запобігає її виникненню. Завдяки цьому він стає важливим інструментом сталого розвитку соціальних сервісів та якості життя людей, які перебувають у складних життєвих обставинах [9, с. 272].

Однією з головних проблем залишається *кадрове навантаження та дефіцит ресурсів*. В українських реаліях один кейс-менеджер може одночасно вести десятки клієнтів, що унеможливорює глибоку персоналізовану роботу. Постійна нестача фінансування, обмежений доступ до транспорту, техніки чи приміщень значно знижують ефективність системи. До цього додається недостатня підготовка фахівців: не всі соціальні працівники мають навички стратегічного планування, міжвідомчої взаємодії або морального поводження з даними клієнтів. У багатьох НУО проекти реалізуються за участю волонтерів, підготовка яких може бути нерівномірною [3, с. 125].

Ще однією проблемою є *відсутність уніфікованих стандартів та методик*. В Україні відсутня єдина система обліку клієнтів, уніфікованих про-

токолів передачі справ або моніторингу. Це призводить до дублювання дій, втрати інформації та непослідовності у наданні послуг. Водночас, розвиток цифрових технологій породжує етичні та юридичні виклики: впровадження електронних баз даних, онлайн-консультацій вимагає дотримання законів про захист персональних даних, забезпечення кібербезпеки та рівного доступу клієнтів до Інтернету. Особливо складною є ситуація у сільських регіонах, де технічні можливості обмежені [10].

Не можна оминати і *ризик професійного вигорання фахівців*. Робота з травматичними історіями клієнтів, високий рівень відповідальності та емоційного навантаження без належної супервізійної підтримки призводять до зниження ефективності консультативної діяльності. Нарешті, нестабільність фінансування істотно впливає на сталість кейс-проектів. Багато з них функціонують в рамках грантової підтримки, і після завершення фінансування допомога часто припиняється [9]. Для забезпечення сталості необхідне інтегрування кейс-менеджменту до державних та місцевих програм, формування міжсекторальних партнерств та узгодження стандартів на національному рівні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз міжнародного та українського досвіду використання кейс-менеджменту у консультуванні вразливих категорій населення свідчить про його високу ефективність як міждисциплінарного інструменту. Кейс-менеджмент забезпечує індивідуалізований та комплексний підхід до клієнтів, інтегрує соціальні, медичні, психологічні та правові аспекти допомоги, сприяє автономізації клієнтів та профілактиці криз. Міжнародний досвід підкреслює важливість чітких стандартів, міжсекторальної координації, належної підготовки фахівців, ресурсного забезпечення та захисту персональних даних [1; 2; 4].

В Україні кейс-менеджмент активно застосовується у громадах та містах: працюють кейс-команди, впроваджуються цифрові інструменти супроводу, з'являються методичні посібники, реалізуються проекти НУО та міжнародних організацій UNHCR, UNICEF [6]. Водночас зберігаються труднощі: кадровий дефіцит, перевантаження, нестача уніфікованих стандартів, етичні та цифрові виклики, ризик професійного вигорання.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності кейс-менеджменту у різних групах вразливого населення з використанням довгострокових та змішаних методологій, оцінці впливу на психосоціальні, економічні та медичні показники, а також удосконаленні міжсекторальної координації і цифрових практик. Розробка адаптованих стандартів і протоколів сприятиме сталості практик і захисту даних клієнтів.

Таким чином, кейс-менеджмент залишається перспективним і ефективним інструментом соціальної роботи, а подальші дослідження допоможуть підвищити якість, комплексність та сталий розвиток соціальних послуг в Україні.

Список літератури:

1. Спіріна Т., Бодня А. Кейс-менеджмент у роботі з вразливими групами населення. *Humanitas*. 2023. № 2. С. 145–150. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21>.
2. Lambert M., Doucet S., Luke A., Rubenstein D., Porter J., Hudon C., Ramsden V., Bisson M., Howse D., Chouinard M.C. Case management in primary care for people with complex care needs: a realist evaluation. *Annals of Family Medicine*. 2023. Vol. 21, Suppl. 3. P. 5100. DOI: <https://doi.org/10.1370/afm.22.s1.5100>. PMID: PMC10983457.
3. Bauman C.A., Fillingham J., Candidate E., Keely-Dyck E., Elrafih Y., Stevenson J., Boehm M., Haesler L., Kaufman S., Duck T., Kenney J., Henry S. An approach to interprofessional management of complex patients: a case report. *Journal of the Canadian Chiropractic Association*. 2019. Vol. 63, No. 2. P. 119–125. PMID: 31564750. PMID: PMC6743649
4. Hudon C., Bisson M., Chouinard M.C., Moullec G., Del Barrio L.R., Angrignon-Girouard É., Pratte M.M., Poirier M.D. Opportunities of integrated care to improve equity for adults with complex needs: a qualitative study of case management in primary care. *BMC Primary Care*. 2024. Vol. 25, No. 1. Article 391. DOI: 10.1186/s12875-024-02643-7. PMID: PMC11539299.
5. UNHCR. *Case management and protection response for internally displaced persons in Ukraine: Annual report 2023–2024*. United Nations High Commissioner for Refugees, 2024. URL: <https://www.unhcr.org/ua/>.
6. Karam M., Chouinard M.C., Couturier Y., Vedel I., Hudon C. Nursing care coordination in primary healthcare for patients with complex needs: a comparative case study. *International Journal of Integrated Care*. 2023. Vol. 23, No. 1. Article 5. DOI: 10.5334/ijic.6729.
7. Коломієць О. Г., Демиденко Т. М. Соціальні проекти як інструмент впровадження інновацій у соціальній роботі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. Вип. 2(53). С. 61–66.
8. Суровцева І., Брежнева Т. Національний досвід кейс-менеджменту в соціальній роботі. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024.
9. Klaehn A. K., Jaschke J., Freigang F., Arnold M. Cost-effectiveness of case management: a systematic review. *The American Journal of Managed Care*. 2022. Vol. 28, No. 7. P. e271–e279. DOI: 10.37765/ajmc.2022.89186.
10. Hudon C., Kessler R. Integrating case management for patients with complex needs in the ground practice: the importance of context in evaluative designs. *Health Research Policy and Systems*. 2023. Vol. 21, Article 9. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12961-023-00960-4>

References:

1. Spirina, T., & Bodnia, A. (2023). Keis-menedzhment u roboti z vrazlyvymy hrupamy naseleennia [Case management in working with vulnerable population groups]. *Humanitas*, (2), 145–150. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.21> [in Ukrainian].
2. Lambert, M., Doucet, S., Luke, A., Rubenstein, D., Porter, J., Hudon, C., Ramsden, V., Bisson, M., Howse, D., & Chouinard, M. C. (2023). Case management in primary care for people with complex care needs: a realist evaluation. *Annals of Family Medicine*, 21(Suppl 3), 5100. <https://doi.org/10.1370/afm.22.s1.5100>
3. Bauman, C. A., Fillingham, J., Candidate, E., Keely-Dyck, E., Elrafih, Y., Stevenson, J., Boehm, M., Haesler, L., Kaufman, S., Duck, T., Kenney, J., & Henry, S. (2019). An approach to interprofessional management of complex patients: a case report. *The Journal of the Canadian Chiropractic Association*, 63(2), 119–125.
4. Hudon, C., Bisson, M., Chouinard, M. C., Moullec, G., Del Barrio, L. R., Angrignon-Girouard, É., Pratte, M. M., & Poirier, M. D. (2024). Opportunities of integrated care to improve equity for adults with complex needs: a qualitative study of case management in primary care. *BMC primary care*, 25(1), AArticle 391. <https://doi.org/10.1186/s12875-024-02643-7>
5. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2024). *Case management and protection response for internally displaced persons in Ukraine: Annual report 2023–2024*. Retrieved from <https://www.unhcr.org/ua/>
6. Karam, M., Chouinard, M. C., Couturier, Y., Vedel, I., & Hudon, C. (2023). Nursing Care Coordination in Primary Healthcare for Patients with Complex Needs: A Comparative Case Study. *International journal of integrated care*, 23(1), Article 5. <https://doi.org/10.5334/ijic.6729>
7. Kolomiiets, O. H., & Demydenko, T. M. (2023). Sotsialni proiekti yak instrument vprovadzhennia innovatsii u sotsialnii roboti [Social projects as a tool for implementing innovations in social work]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 2(53), 61–66. [in Ukrainian].
8. Surovtseva, I., & Brieznieva, T. (2024). Natsionalnyi dosvid keis-menedzhmentu v sotsialnii roboti [National experience of case management in social work]. *Bulletin of the Azov State Technical University. Series: Social and Human Sciences and Public Administration*. [in Ukrainian].
9. Klaehn, A. K., Jaschke, J., Freigang, F., & Arnold, M. (2022). Cost-effectiveness of case management: a systematic review. *The American journal of managed care*, 28(7), e271–e279. <https://doi.org/10.37765/ajmc.2022.89186>
10. Hudon, C., & Kessler, R. (2023). Integrating case management for patients with complex needs in the ground practice: The importance of context in evaluative designs. *Health Research Policy and Systems*, 21(1), Article 9. <https://doi.org/10.1186/s12961-023-00960-4>

Отримано: 21.09.2025

Рекомендовано: 11.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364-43:376.1

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-10>

Росоха Наталія Михайлівна

викладачка кафедри соціальної роботи

Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти

«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Карпатський інститут підприємництва

kip_rosokha@uu.ua

ORCID ID: 0009-0005-2986-689X

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: КОРЕКЦІЙНІ МЕТОДИ ВПЛИВУ

Вступ. Принципи інклюзивного суспільства ґрунтуються на визнанні рівних прав і можливостей для всіх, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). В умовах сучасних соціальних змін зростає потреба у впровадженні гуманістично орієнтованих та індивідуалізованих методів соціальної підтримки в освітньому середовищі. Соціальна робота, як професійна діяльність, займає провідне місце в системі інклюзивної освіти, забезпечуючи супровід, захист прав і створення сприятливих умов для розвитку та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами.

Метою дослідження є обґрунтування ролі соціальної роботи у формуванні інклюзивного середовища для дітей з ООП через аналіз та узагальнення ефективних корекційних методів впливу. Завдання полягають у дослідженні сучасних практик корекційної роботи, визначенні специфіки діяльності соціального працівника в інклюзивному середовищі та окресленні профілактичних аспектів соціальної роботи.

Наукова новизна. Наукова значущість дослідження полягає у комплексному підході до аналізу ролі соціального працівника в інклюзивному освітньому середовищі. У роботі систематизовано корекційні методи, серед яких арт-терапія та ігрова терапія, що довели свою результативність у розвитку емоційної стійкості, комунікативних навичок та позитивної самооцінки у дітей з ООП. Новизна також полягає в окресленні функцій соціального працівника як фасилітатора та координатора між дитиною, сім'єю, педагогами та медичними фахівцями, що сприяє зменшенню соціальної ізоляції, формуванню толерантного середовища та розвитку інклюзивної культури.

Висновки. Соціальна робота в інклюзивному середовищі – це багатогранний процес, який включає в себе діагностику, корекцію, профілактику та просвіту. Ефективність залежить від професійної підготовки фахівців, міжвідомчої співпраці, підтримки держави та розвитку інклюзивної культури в суспільстві. Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку мультидисциплінарних програм підготовки кадрів і вивчення довгострокових результатів корекційної роботи.

Ключові слова: соціальна робота, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, арт-терапія, ігрова терапія, корекційні методи, соціалізація.

Rosokha Nataliia Mykhailivna

Lecturer at the Department of Social Work,

Separate Structural Subdivision of Higher Education Institution

“Open International University of Human Development “Ukraine”

Carpathian Institute of Entrepreneurship

ROLE OF SOCIAL WORK IN FORMING AN INCLUSIVE ENVIRONMENT FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS: CORRECTIONAL METHODS OF INFLUENCE

Introduction. The principles of an inclusive society are based on the recognition of equal rights and opportunities for all, particularly for children with special educational needs (SEN). In the context of contemporary social changes, the need for the implementation of humanistically oriented and individualized methods of social support within the educational environment is increasing. Social work, as a professional activity, plays a leading role in the system of inclusive education by providing support, protection of rights, and the creation of favorable conditions for the development and socialization of children with SEN. Inclusive practices emphasize not only educational adaptation but also comprehensive assistance aimed at overcoming social isolation, developing communication skills, and fostering tolerance among peers.

Purpose and objectives of the article. The purpose of the study is to substantiate the role of social work in shaping an inclusive environment for children with SEN through the analysis and generalization of effective corrective methods of influence. The objectives are to investigate current practices of corrective work, determine the specificity of the social worker's professional activities in an inclusive environment, and outline the preventive and educational aspects of social work.

Scientific novelty. The scientific significance of the study lies in a comprehensive approach to analyzing the role of a social worker within the inclusive educational environment. The paper systematizes corrective methods, among which art therapy and play therapy occupy a significant place. These approaches have proven effective in strengthening emotional resilience, developing communication skills, and fostering a positive self-concept in children with SEN. The novelty also consists in identifying the social worker's functions as a facilitator and coordinator between the child, the family, teachers, and medical professionals, which contributes to reducing social isolation, fostering tolerance, and developing an inclusive culture in society. The study emphasizes the integrative and interdisciplinary nature of social work, which requires combining diagnostic, corrective, preventive, and educational practices to achieve sustainable outcomes.

Conclusions. Social work in an inclusive environment is a multifaceted process that encompasses diagnostics, corrective interventions, prevention, and awareness-raising. Its effectiveness depends on the professional training of specialists, interagency cooperation, state support, and the development of an inclusive culture within society. The application of corrective methods, particularly art therapy and play therapy, not only expands the individual capabilities of the child but also creates favorable conditions for integration into the peer group and wider community. Future research should focus on the development of multidisciplinary training programs for professionals in social work and pedagogy and on the study of long-term results of corrective practices in inclusive education. The article highlights that the social worker's mediating and facilitating role remains crucial in bridging the gap between educational institutions, families, and healthcare systems, ensuring that inclusion becomes a sustainable component of modern educational policy and practice.

Key words: social work, inclusive education, children with special educational needs, art therapy, play therapy, correctional methods, socialization.

Вступ. Принципи інклюзивного суспільства передбачає рівні права та можливості для всіх, включно з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Формування інклюзивного освітнього середовища, у якому діти з особливими освітніми потребами мають рівний доступ до навчання, є одним із провідних напрямів соціальної політики держави. Інклюзивна освіта як складова цього процесу потребує адаптації навчального середовища й глибокої психолого-соціальної підтримки.

В Україні триває активне впровадження інклюзивної моделі освіти, що передбачає міжвідомчу співпрацю та інтеграцію професійних ресурсів. Соціальні працівники, які працюють у навчальних закладах, виконують функції посередників між дитиною, сім'єю, педагогами та фасилітаторами процесів адаптації, включення та корекції. У зв'язку з сучасними трансформаціями суспільства та новими потрясіннями (війна, міграція, соціальна нестабільність) зростає значущість застосування саме гуманістичних та індивідуалізованих методів соціального супроводу дітей з ООП. Соціальна робота, як фахова діяльність, відіграє основну роль у цьому процесі, адже вона спрямована на створення умов для всебічного розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних потреб та соціального контексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. В численних наукових доробках висвітлено механізми соціального супроводу, роль мультидисциплінарної команди, діагностичні й корекційні підходи у відношенні щодо дітей з особливими освітніми потребами.

Принципи успішної інклюзивної освіти, зокрема повноцінну участь дітей з порушеннями розвитку у звичайному класі, необхідність їхньої адаптації, організації простору та взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу описують міжнародні науковці Loreman, T., Deppele, J. M., & Harvey, D. H [18]. Дослідниці в сфері інклюзії Florian M. [17], Slee R. [20] підкреслюють, що інклюзія не обмежується інтеграцією дитини з порушеннями в освітній простір, а передбачає трансформацію самого середовища в напрямку доброзичливості, гнучкості, підтримки.

Теоретико-практичні засади інклюзивної освіти розглядалися і в працях вітчизняних дослідників. Зокрема, у дослідженнях Колупаєва А., Софій Н., Найда Ю. М. [5] розкрито концептуальні засади

інклюзивного навчання. Наукові розвідки Давидюк М. [4] присвячені проблемі недостатньої підготовки освітян до роботи в інклюзивному навчальному просторі. Практичні аспекти корекційної роботи висвітлено в роботах Гаяш О. [3], Штефан А. [13], Рібцун Ю. [9]. Питання реорганізації навчального процесу для дітей з ООП та особливості формування освітнього середовища розкрито в працях таких вчених: Ярмола Л., Топор К. [15], Колупаєва А., Таранченко О. [6], Компанець Н., Луценко І., Коваль Л. [7], Кульбіда С. [8].

У галузі соціальної роботи з дітьми з ООП важливий внесок зроблено у дослідженнях Потішук О. і Руденко Т. [19], які акцентують свою увагу на тому, що розвиток інклюзивної освіти є важливою складовою соціальної роботи як фаху, який реалізує соціальну політику держави. Особливості реалізації функцій соціальної роботи в системі інклюзивної освіти детально описані в дослідженнях Чайки І. [12].

Однак проблема інтеграції корекційних стратегій у діяльність соціального працівника в умовах інклюзивної освіти потребує подальшого осмислення. Також необхідно дослідити сучасні методи корекційного впливу соціального працівника в інклюзивному середовищі з урахуванням психосоціальних чинників розвитку дитини та цифровізації суспільства в цілому.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування значущості соціальної роботи в процесі створення інклюзивного простору для дітей з ООП через аналіз та узагальнення ефективних корекційних методів соціального впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна робота в інклюзивному освітньому середовищі набуває значущості як інструмент підтримки, захисту прав і розвитку потенціалу дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вона відіграє провідну роль у формуванні соціально безпечного простору, де дитина має вільний доступ до знань, а також отримує психологічну підтримку, корекційну допомогу та сприяння у процесі соціалізації. У дітей з особливими освітніми потребами процес соціалізації та соціально-психологічної адаптації зазвичай має більш складний характер порівняно з їхніми ровесниками з нормотиповим розвитком. Наявні порушення та обмеження мобільності нерідко зумовлюють труднощі у формуванні навіть вузького кола друзів і перешкоджають повноцінному включенню в соціальне життя. Взаємодія

з оточенням для таких дітей є ускладненою, а можливості адекватного реагування на соціальні стимули – обмеженими [14].

Соціальний працівник у системі інклюзивної освіти діє на перетині соціальної, освітньої та медичної сфер, виконуючи функції посередника між дитиною, родиною, закладом освіти, медичними працівниками, представниками громадських організацій і органів державної влади. Особливості розвитку соціальної сфери дитини з ООП є основним предметом роботи фахівця соціальної сфери в інклюзивному просторі. Такий міждисциплінарний підхід дозволяє створювати комплексні програми підтримки, що враховують індивідуальні потреби дитини та контекст її соціального середовища.

Про гостру необхідність якісної інклюзивної освіти говорять останні статистичні дані по Україні, які представлені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України (див. Табл. 1). Так, за останні роки кількість учнів з особливими освітніми потребами і кількість інклюзивних класів збільшилася майже в два рази. Якщо на 2020–2021 рік кількість таких учнів становила 25078, то на 2024–2025 навчальний рік ці показники збільшилися до 47610 [10]. Разом з тим майже подвоїлася кількість інклюзивних класів: з 18681 (2020–2021 навчальний рік) до 33397 (2024–2025 навчальний рік).

Практика впровадження інклюзивної освіти в Україні активно здійснюється відповідно до світових традицій, що базується на висновках численних досліджень, які свідчать про позитивну динаміку в розвитку дітей з ООП, які перебувають в інклюзивному середовищі. Інклюзивна освіта забезпечує дітям з порушеннями розвитку такі ж умови та якість навчального процесу, як і їхнім одноліткам без порушень. Це передбачає повноцінну участь у спільному освітньому середовищі звичайного класу, із застосуванням необхідних адаптацій або модифікацій у навчальній програмі, підходах до викладання та організації простору. У зв'язку з цим загальноосвітні заклади трансформують відповідно до принципу універсального дизайну в освіті, тоді як спеціальні навчальні установи виконують функції ресурсних центрів, надаючи підтримку інклюзивним практикам [18].

Суттєве значення має формування ефективної міждисциплінарної взаємодії фахівців. Реаліза-

ція інклюзивної моделі навчання можлива лише за умови командної роботи соціального працівника, вчителя, психолога, логопеда, дефектолога, медичного персоналу та адміністрації навчального закладу. Такий підхід дозволяє гармонізувати вплив на дитину, синхронізувати освітні, корекційні та соціальні заходи. Успішність інклюзії прямо залежить від якості комунікації між цими суб'єктами та рівня їхньої підготовленості до взаємодії [14]. Ця модель починає реалізовуватися ще на діагностичному етапі, коли разом з соціальною сферою проводиться оцінка когнітивної, емоційно-вольової, фізичної, мовленнєвої сфер, а також освітнього рівня розвитку дитини з ООП. На основі комплексного висновку фахівців і складається індивідуальна програма розвитку, що так само включає в себе комплексні корекційні методи роботи.

Однією з основних функцій соціального працівника є здійснення діагностичної роботи з метою виявлення труднощів у поведінці, адаптації та емоційно-психологічному стані дитини. Це вимагає володіння інструментами соціальної діагностики, зокрема спостереження, анкетування, інтерв'ювання, аналізу середовища. Діагностичні висновки використовуються як основа для розробки індивідуальних планів супроводу дитини, що включають в себе як освітній, так і соціально-психологічний компоненти. Така робота проводиться комплексно з фахівцями Інклюзивно-ресурсного центру, на який покладена, на сьогоднішній день, комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини. Завдання соціального працівника в такому випадку є продіагностувати соціальну сферу дитини, а саме здатність до соціальної адаптації та соціальної взаємодії.

Так, корекційна робота набуває особливого значення в контексті інклюзивного підходу, що реалізується через використання спеціальних методик і технік, спрямованих на розвиток емоційної регуляції, комунікативних навичок, позитивної самооцінки та соціальної компетентності. У сучасній практиці соціальної роботи активно використовуються арт-терапевтичні підходи як гнучкий засіб емоційної стабілізації. Арт-терапія, як метод корекційного впливу, реалізується шляхом візуального мистецтва, музики, танцю і драми, створює умови для невербального самовираження, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню позитивної ідентичності дитини. Дослідження Arriaga P. та

Таблиця 1

**Кількість учнів з особливими освітніми потребами в Україні
в період з 2020-2021 по 2024-2025 навчальні роки**

Навчальний рік	Кількість учнів з особливими освітніми потребами	Кількість інклюзивних класів
2020/2021	25078	18681
2021/2022	32686	23216
2022/2023	33861	24995
2023/2024	40354	29321
2024/2025	47610	33397

Джерело: [10]

цілої команди науковців. підтверджують, що участь у групових заняттях з креативної арт-терапії покращує емоційне самопочуття, знижує відчуття ізоляції та посилює самоусвідомлення учасників [16].

В Україні арт-терапія, що виникла на межі медицини, психології та культури, набула поширення переважно завдяки педагогам і практичним психологам, інтегрувавшись в освітню та соціальну сфери. На сьогоднішній день, арт-терапевтична діяльність заявляє про себе як про окремий напрям корекційної роботи. Її використання в освітньому середовищі сприяє покращенню психічного здоров'я, розвитку особистісних і комунікативних навичок. У форматі тренінгів із застосуванням арт-технологій метод спрямований на оптимізацію між-особистісних стосунків, формування сприятливого клімату, командної взаємодії та вирішення гендерних і соціальних питань [2].

Окрім арт-терапії, значною мірою ефективними є й інші корекційно-розвивальні методи, зокрема ігрова терапія, в тому числі, і з елементами психодрами та тренінгової роботи. Ігрові технології дають змогу в безпечному та природному для дитини форматі моделювати складні соціальні ситуації, вчитися вирішувати конфлікти, налагоджувати спілкування. У процесі гри дитина символічно відтворює конфліктні ситуації у родинних стосунках, усвідомлює та проживає почуття образи, гніву, ненависті. Така діяльність не лише сприяє емоційному переживанню ситуації, а й допомагає вербалізувати внутрішні стани, виконуючи фасилітативну функцію та навчаючи адекватному вираженню власних емоцій і почуттів [1].

Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу сформулювати такі узагальнюючі висновки щодо особливостей психо-соціального розвитку дітей з ООП:

- труднощі у здійсненні комунікативної діяльності;
- занижена або нестійка самооцінка;
- труднощі у засвоєнні навчального матеріалу;
- особливості емоційного розвитку, що можуть проявлятися у його недостатній сформованості;
- підвищена потреба в увазі та підтримці з боку дорослих.

Такі характеристики слід враховувати при розробленні індивідуальних освітніх програм та доборі корекційно-розвивальних методів роботи з дітьми цієї групи.

Профілактичний вектор соціальної роботи в інклюзії включає заходи, спрямовані на запобігання соціальній ізоляції, стигматизації, дискримінації й булінгу дітей з ООП. Інклюзивне навчання у шкільних класах сприяє формуванню в учнів усвідомлення прав людини, що, у свою чергу, знижує рівень дискримінаційних проявів у середовищі однолітків. Діти отримують змогу вчитися ефективній комунікації, відкритому сприйняттю різноманітності людських проявів, а також навичкам співіснування у соціально різноманітному середовищі. Однією з вагомих переваг інклюзивного підходу є форму-

вання у школярів гуманістичних якостей – емпатії, толерантності, доброзичливості, співчуття – через їх вияв у конкретних життєвих ситуаціях. Такий досвід виступає важливим інструментом морального та етичного виховання молоді [13].

Проведення інформаційних кампаній у школах, заняття з учнями класу, залучення однолітків до волонтерських ініціатив на користь дітей з інвалідністю сприяють розвитку культури толерантності й прийняття у шкільному колективі. У цьому контексті соціальний працівник виконує не лише корекційну, а й соціокультурну функцію, формуючи інклюзивне мислення у всіх учасників освітнього процесу [9].

У контексті розбудови інклюзивного освітнього простору особливо актуальною є необхідність підвищення професійних компетенцій щодо специфіки роботи з дітьми з ООП. Це вимагає розробки й упровадження програм післядипломної освіти, тренінгів, курсів підвищення кваліфікації, в яких би розглядалися питання нейропсихології, методів поведінкової терапії, прикладного аналізу поведінки, технологій тьюторського супроводу. Удосконалення професійних навичок та опанування нових знань сприятиме підвищенню якості надання соціальних послуг та зростанню рівня інклюзивної культури суспільства загалом. Разом з тим, основним завданням соціального працівника є надання рекомендацій щодо методів корекційної роботи з дітьми з ООП усім учасникам навчально-виховного процесу в інклюзивному середовищі.

Узагальнюючи вищевикладене, слід підкреслити, що соціальна робота в системі інклюзивної освіти є складним багаторівневим процесом, що поєднує в собі діагностику, корекцію, профілактику, адвокацію, партнерство та просвіту. Ефективність соціального працівника залежить не лише від його індивідуальної компетентності, а й від підтримки з боку держави, наявності відповідної інфраструктури, нормативного забезпечення та міжвідомчої взаємодії. Розвиток інклюзивного середовища як простору рівних можливостей є важливим кроком до гуманізації освіти та утвердження принципів соціальної справедливості.

Висновки і перспективи. Соціальна робота в умовах інклюзивної освіти виступає важливим чинником забезпечення сталого розвитку особистості дитини з особливими освітніми потребами. Її головною метою є створення умов, у яких дитина з ООП може розвиватися, навчатися й соціалізуватися на рівних з іншими. Корекційні методи, що використовуються у професійній діяльності соціального працівника, – зокрема арт-терапія, ігрові практики з елементами тренінгів – сприяють підвищенню емоційної стабільності, зменшенню адаптаційних бар'єрів, формуванню позитивної ідентичності дитини. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку мультидисциплінарних програм навчання фахівців соціальної сфери, розширення інструментарію корекційної роботи та вивчення довгострокових ефектів соціального супроводу в інклюзивному середовищі.

Список літератури:

1. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2013, 3(19), с. 90–94.
2. Вознесенська О. Л. Арт-терапія в Україні: стан та перспективи розвитку. *Львівсько-Ряшівські наукові зошити: Культура – Мистецтво – Освіта – Терапія в міждисциплінарній перспективі*, 2014, 2, с. 93–103.
3. Гаяш О. В. *Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, асистентів учителів, соціальних педагогів, батьків*. Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗПППО, 2016. 120 с.
4. Давидюк М. Практичні аспекти підготовки майбутнього педагога до роботи в інклюзивних класах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2023, 67, с. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2023-67-112-120>
5. Колупасва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / за заг. ред. Л. І. Даниленко*. Київ, 2007. 128 с.
6. Колупасва А. А., Таранченко О. М. *Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник*. Харків : Ранок, 2019. 224 с.
7. Компанець Н. М., Луценко І. В., Коваль Л. В. *Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навчально-методичний посібник*. Київ : Атопол, 2018. 156 с.
8. Кульбіда С. Інклюзивна освіта осіб з особливими освітніми потребами у європейському досвіді. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2024, 25. DOI: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.259>
9. Мальцева О. В., Неборак К. А. Соціальна підтримка дітей з ООП у закладах середньої освіти України. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціологія*, 2024. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320435>
10. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. 2025. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 10.08.2025).
11. Рібцун Ю. В. Змістові аспекти корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими мовленнєвими потребами. *Innovations in education and science in the context of European integration: Scientific monograph*. Т. 1. Рига : Baltija Publishing, 2025. С. 469–488.
12. Чайка І. Ю. Реалізація функцій соціальної роботи в системі інклюзивної освіти України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 2017, 3(2), с. 195–199. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/507495.pdf> (дата звернення: 10.08.2025).
13. Штефан А. К. Інклюзивне освітнє середовище в Запорізькій області: результати впровадження пілотного проєкту. *SOCIOPROSTIR: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*, 2021, 11, с. 7. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2021-11-07>
14. Ярмола Н., Коваль-Бардаш Л., Компанець Н., Квітка Н., Лапін А. *Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі : навчально-методичний посібник*. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 180 с.
15. Ярмола Н. А., Тороп К. С. Системоутворювальна роль компетентностей в організації навчального процесу для дітей з особливими потребами. *Вісник НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2021, 40, с. 99–106.
16. Arriaga P., Simões M. P., Marques S., Freitas R., Pinto H. D., Prior M. P., Candeias S., Rodrigues M. From art to insight: The role of a creative arts therapies group workshop on college students' well-being, self-awareness, and loneliness. *The Arts in Psychotherapy*, 2024, 90, Article 102188. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aip.2024.102188>
17. Florian L., Black-Hawkins K. Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 2011, 37(5), P. 813–828.
18. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. *Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom*. 2nd ed. Sydney : Allen & Unwin, 2011. 272 p.
19. Ротішук О. О., Rudenko T. P. Інклюзивна освіта як складова соціальної роботи. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2021, 1(6), с. 43–51. DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234128](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234128)
20. Slee R. *The Irregular School: Exclusion, Schooling and Inclusive Education*. London : Routledge, 2011. 224 p.
21. Yarmola N. A., Torop K. S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. *Y: Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends : collective monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2020, pp. 452–469. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-023-0-28>

References:

1. Vasylenko, O. A. (2013). Ihrova terapiia yak metod sotsialnoi roboty z ditmy shkilnoho viku [Play therapy as a method of social work with school-age children]. Kyiv: NTUU "KPI". 5 s. [in Ukrainian]
2. Voznesenska, O. L. (2014). Art-terapiia v Ukraini: stan ta perspektyvy rozvytku [Art therapy in Ukraine: Status and development prospects]. Lviv: Lvivsko-Riashivski naukovy zoshyty. 11 s. [in Ukrainian]
3. Haiash, O. V. (2016). Korektsiino-rozvyvalna robota z ditmy z osoblyvostiamy psykho-fizychnoho rozvytku [Corrective and developmental work with children with psychophysical disorders]. Uzhhorod: Informatsiino-vydavnychiy tsentr ZIPPO. 120 s. [in Ukrainian]
4. Davydiuk, M. (2023). Praktychni aspekty pidhotovky maibutnoho pedahoha do roboty v inkluzyvnykh klasakh [Practical aspects of preparing future teachers for work in inclusive classes]. Kyiv: Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia. 9 s. [in Ukrainian]

5. Kolupaieva, A. A., Sofii, N. Z., Naida, Yu. M., et al. (2007). *Inkluzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia* [Inclusive school: Features of organization and management]. Kyiv: [b. v.]. 128 s. [in Ukrainian]
6. Kolupaieva, A. A., & Taranchenko, O. M. (2019). *Navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimi potrebamy v inkluzyvnomu seredovyshchi* [Teaching children with special educational needs in an inclusive environment]. Kharkiv: Ranok. 224 s. [in Ukrainian]
7. Kompanets, N. M., Lutsenko, I. V., & Koval, L. V. (2018). *Orhanizatsiino-metodychnyi suprovid dytyny z osoblyvymy osvitnimi potrebamy v umovakh DNZ* [Organizational-methodical support of children with special educational needs in preschool institutions]. Kyiv: Atopol. 156 s. [in Ukrainian]
8. Kulbida, S. (2024). *Inkluzyvna osvita osib z osoblyvymy osvitnimi potrebamy u yevropeyskomu dosvidi* [Inclusive education of persons with special educational needs in the European experience]. Kyiv: Osvita osib z osoblyvymy potrebamy. 8 s. [in Ukrainian]
9. Maltseva, O. V., & Neborak, K. A. (2024). *Sotsialna pidtrymka ditei z OOP u zakladakh serednoi osvity Ukrainy* [Social support of children with SEN in secondary education institutions in Ukraine]. Mariupol: Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. 12 s. [in Ukrainian]
10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025). *Statystychni dany* [Statistical data]. Kyiv: MON Ukrainy. 5 s. [in Ukrainian]
11. Ribtsun, Yu. V. (2025). *Zmistovi aspekty korektsiino-rozvyvalnoi roboty z ditmy z osoblyvymy movlennievymy potrebamy* [Content aspects of corrective-developmental work with children with speech disorders]. *Innovations in education and science in the context of European integration: Scientific monograph* (Vol. 1, pp. 469–488). Riga, Latvia: Baltija Publishing. 20 s. [in Ukrainian]
12. Chaika, I. Yu. (2017). *Realizatsiia funktsii sotsialnoi roboty v systemi inkluzyvnoi osvity Ukrainy* [Implementation of social work functions in the inclusive education system of Ukraine]. Kherson: Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. 5 s. [in Ukrainian]
13. Shtefan, A. K. (2021). *Inkluzyvne osvitnie seredovyshche v Zaporizkii oblasti: rezultaty vprovadzhennia pilotnoho proektu* [Inclusive educational environment in Zaporizhzhia region: Results of a pilot project]. Zaporizhzhia: SOCIOPROSTIR. 6 s. [in Ukrainian]
14. Yarmola, N., Koval-Bardash, L., Kompanets, N., Kvitka, N., & Lapin, A. (2020). *Dity z osoblyvymy osvitnimi potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori* [Children with special educational needs in general educational space]. Kyiv: ISPP imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. 180 s. [in Ukrainian]
15. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2021). *Systemo-utvoriuvalna rol kompetentnostei v orhanizatsii navchalnoho protsesu dlia ditei z osoblyvymy potrebamy* [System-forming role of competencies in organizing the educational process for children with special needs]. Kyiv: Visnyk NPU im. M. P. Drahomanova. 8 s. [in Ukrainian]
16. Potishchuk, O. O., & Rudenko, T. P. (2021). *Inkluzyvna osvita yak skladova sotsialnoi roboty* [Inclusive education as a component of social work]. Kyiv: Sotsialna robota ta sotsialna osvita. 9 s. [in Ukrainian]
17. Arriaga, P., Simões, M. P., Marques, S., Freitas, R., Pinto, H. D., Prior, M. P., Candeias, S., & Rodrigues, M. (2024). From art to insight: The role of a creative arts therapies group workshop on college students' well-being, self-awareness, and loneliness. *The Arts in Psychotherapy*, 90, Article 102188. 11 s.
18. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37(5), 813–828. 16 s.
19. Loreman, T., Deppeler, J., & Harvey, D. (2011). *Inclusive education: Supporting diversity in the classroom* (2nd ed.). Sydney: Allen & Unwin. 272 s.
20. Slee, R. (2011). *The irregular school: Exclusion, schooling and inclusive education*. London: Routledge. 224 s.
21. Yarmola, N. A., & Torop, K. S. (2020). The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. In *Pedagogical and psychological sciences: Regularities and development trends: Collective monograph* (pp. 452–469). Riga: Baltija Publishing. 18 s.

Отримано: 03.09.2025

Рекомендовано: 21.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 005.8:364:004

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-11>

Синюк Наталія Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки,
Хмельницький національний університет
nvs100377@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6889-1351

Кравчук Ольга Аркадіївна

старший викладач кафедри вищої математики і комп'ютерних застосувань,
Хмельницький національний університет
kravchukoa2@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6937-5001

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ПРОЄКТАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Вступ. У статті досліджено особливості управління соціальними та інформаційно-технологічними (ІТ) проєктами в умовах сучасних викликів. Розкрито ключові відмінності між цими типами проєктів за цілями, ресурсами, підходами до реалізації та оцінки результатів. Акцентовано увагу на спільних аспектах управління, зокрема на ролі зацікавлених сторін, управлінні ризиками та важливості комунікації. Розглянуто сучасні тенденції, серед яких – цифровізація соціальної сфери, використання Agile-методологій та зростання популярності гібридних моделей управління. Запропоновано напрями інтеграції управлінських практик для досягнення більшої ефективності та соціального впливу. Отримані результати можуть бути корисними для проєктних менеджерів, дослідників, а також фахівців, залучених до реалізації соціально значущих ініціатив з використанням ІТ-рішень.

Мета роботи – огляд та аналіз особливостей управління соціальними та інформаційно-технологічними проєктами в умовах сучасних викликів.

Наукова новизна. Уперше досліджено особливості та встановлено взаємозв'язок щодо ефективного управління соціальними та інформаційно-технологічними проєктами в сучасних умовах. Запропоновано можливі напрями інтеграції управлінських стратегій для досягнення синергетичного ефекту та встановлено підхід, що дозволить створювати стійкі, масштабовані та суспільно корисні рішення.

Висновки. Незважаючи на відмінності у сфері застосування, соціальні та ІТ-проєкти мають спільні управлінські виклики – обмеженість ресурсів, потребу в гнучкості, необхідність чіткого управління ризиками та активної взаємодії із зацікавленими сторонами. Відповіддю на ці виклики може стати інтеграція управлінських підходів де поєднуються цінності соціальної відповідальності з ефективністю сучасних цифрових технологій. Для досягнення більшої ефективності та соціального впливу запропоновано напрями інтеграції управлінських практик та оновлення підходів до проєктного менеджменту і формування нової парадигми управління, що поєднує інноваційність, адаптивність, міжгалузеву взаємодію та соціальну чутливість.

Ключові слова: соціальний проєкт, інформаційно-технологічний проєкт, методологія управління проєктами, міждисциплінарна співпраця, цифровізація процесів управління, соціальна відповідальність, інтеграція управлінських практик.

Syniuk Nataliya Viktorivna

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Khmelnytskyi National University

Kravchuk Olga Arkadiivna

Senior Lecturer at the Department of Higher Mathematics
and Computer Science,
Khmelnytskyi National University

PECULIARITIES OF MANAGEMENT OF SOCIAL AND INFORMATION TECHNOLOGY PROJECTS IN MODERN CONDITIONS

Introduction. The article examines the peculiarities of managing social and information technology (IT) projects in the context of contemporary challenges. It highlights the key differences between these types of projects in terms of objectives, resources, implementation approaches, and outcome evaluation. Attention is drawn to common management aspects, particularly the role of stakeholders, risk management, and the importance of communication. Current trends are reviewed, including the digitalization of the social sphere, the use of Agile methodologies, and the growing popularity of hybrid management models. Directions for integrating management practices are proposed to achieve greater efficiency and social impact. The findings may be useful for project managers, researchers, and professionals involved in the implementation of socially significant initiatives using IT solutions.

© Синюк Н. В., Кравчук О. А., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Purpose. The purpose of the study is to review and analyze the peculiarities of managing social and information technology projects under modern challenges.

Scientific novelty. For the first time, the peculiarities and interrelations of effective management of social and information technology projects in modern conditions are investigated. Possible directions for integrating management strategies are proposed to achieve a synergistic effect, along with an approach that enables the creation of sustainable, scalable, and socially beneficial solutions.

Conclusions. Despite differences in their areas of application, social and IT projects share common management challenges – limited resources, the need for flexibility, clear risk management, and active stakeholder engagement. A response to these challenges may lie in the integration of management approaches that combine the values of social responsibility with the efficiency of modern digital technologies. To achieve greater efficiency and social impact, directions for integrating management practices are suggested, along with updating approaches to project management and forming a new management paradigm that combines innovation, adaptability, cross-sectoral collaboration, and social sensitivity.

Key words: *social project, information technology project, project management methodology, interdisciplinary collaboration, digitalization of management processes, social responsibility, integration of management practices.*

Вступ. У сучасну епоху глобальних трансформацій особливої актуальності набуває ефективне управління проєктами, спрямованими як на соціальний розвиток, так і на технологічні інновації. Соціальні та інформаційно-технологічні (ІТ) проєкти є невід'ємною частиною суспільного прогресу, адже саме вони формують інфраструктуру сучасного життя – від цифрових послуг і медичних платформ до соціальних ініціатив, спрямованих на підтримку вразливих верств населення.

Незважаючи на різний фокус, обидва типи проєктів мають спільну мету – покращення якості життя людей. При цьому, процеси планування, реалізації та контролю в соціальних та ІТ-проєктах мають суттєві відмінності, які зумовлені як природою завдань, так і специфікою ресурсів, зацікавлених сторін та очікуваних результатів. Однак, з огляду на цифровізацію суспільства, межі між цими проєктами поступово стираються, що створює потребу в інтегрованому управлінському підході.

У статті розглянуто ключові особливості управління соціальними та інформаційно-технологічними проєктами в умовах сучасних викликів. Проаналізовано спільні й відмінні риси цих напрямів, окреслено новітні тенденції у сфері проєктного менеджменту, а також запропоновано можливі напрями інтеграції управлінських стратегій для досягнення синергетичного ефекту.

Актуальність проблеми зумовлена кількома ключовими тенденціями: швидкі соціальні та технологічні зміни (суспільство та технології змінюються майже одночасно – зростає роль цифрових інструментів у вирішенні соціальних проблем); соціальні проєкти дедалі частіше вимагають технологічних рішень (платформи для донатів, е-участь, моніторинг впливу тощо); зростання міждисциплінарності (управління проєктами вже не ізольоване: воно вимагає одночасного розуміння соціального контексту, ІТ-процесів, фінансів, PR (Public Relations), HR (Human Resources) та соціальні ініціативи потребують agile-підходів, характерних для ІТ); потреба у прозорості та підзвітності (грантодавці, донори та інвестори вимагають чітких метрик успішності та управління соціальними й ІТ-проєктами має враховувати data-driven логіку прийняття рішень); ризики цифрової нерівності (технології доступні не всім: ефективне управління має враховувати інклюзію та

проєкти повинні забезпечувати етичне управління даними та рівність доступу до рішень); зростання потреб у гнучкості (пандемія, війна, економічні кризи – фактори, що впливають як на соціальні проєкти, так і на ІТ-стартапи та управління мають швидко адаптуватися до зовнішніх змін – гнучкі моделі стають нормою).

Таким чином, особливості управління цими двома видами проєктів потребують: адаптивного та інноваційного мислення, глибокої співпраці між фахівцями різних сфер, впровадження сучасних ІТ-інструментів навіть у традиційні соціальні ініціативи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо особливостей управління соціальними й ІТ-проєктами в сучасних умовах наступні.

У дослідженні Колодінської Я. [4] розглядається вплив впровадження штучного інтелекту, автоматизації та гнучких методологій управління проєктами (Agile, Scrum, Kanban) на ефективність ІТ-стартапів. Авторка акцентує увагу на тому, що саме інтеграція ШІ (штучного інтелекту) та Agile-підходів дозволяє: оптимізувати використання людських і матеріальних ресурсів; покращити управління ризиками; пришвидшити прийняття рішень та запуск продуктів.

Дослідження Глушка О. і Карого О. [3] встановило тісний взаємозв'язок між проєктним менеджментом і корпоративною соціальною відповідальністю: проаналізовані категорії, цілі й інструменти, що сприяють інтеграції КСВ у проєктні підходи.

У роботі Тілікіної Н. В. висвітлено основи управління соціальними проєктами, розглянуто процеси ідентифікації потреб, планування, реалізації та оцінки соціальних проєктів, а також використання ресурсів, залучення фінансування та взаємодії з донорами і спонсорами, приділено увагу специфіці управління проєктами у територіальних громадах, що стає все більш актуальним в умовах децентралізації [12].

Науковці Гвоздь М. Я. та Злидник Ю. О. проаналізували традиційні моделі управління та Agile-менеджмент, виокремили основні принципи Agile-менеджменту, а саме метод Scrum, що робить основний акцент на якісному контролі робочого процесу, безпосередньо поділяючи проєкт на спринти, а його розробка стає гнучкою і більш ефективною [2].

Науковці Ольховський Д., Ольховська О., Олексійчук Ю., Оріхівська О., Руденко Н. дослідили цифрові інструменти Jira, Miro, Figma для управління IT-проектами та зробили акцент на автоматизації, розподілі ресурсів, моніторингу продуктивності [9].

Рачинський А. П. дослідив зміст та особливості соціальної відповідальності як ключового елементу управління соціальними проектами, обґрунтував актуальність запровадження в практиці публічного управління методології управління проектами та проектного підходу як нової культури управлінської діяльності, акцентував увагу на міжнародному стандарті із соціальної відповідальності ISO 26000 [10].

Родашук Г. Ю., Концеба С. М., Ліщук Р. І., Скуртол С. Д. дослідили методи мережевого графіка, критичного шляху (Critical Path Method) та ресурсного вирівнювання [11].

Науковці Нечволода Л. В. та Пилипенко К. В. дослідили календарне планування, Gantt-діаграми, техніки управління часом в контексті підвищення точності розрахунку термінів у IT-проектах [8].

Результати дослідження Алексєнко І. І., Лелюк С. В., Полтініної О. П. дозволяють поєднати підходи до управління вартістю підприємства та проектами на основі використання сучасного інформаційно-комунікаційного програмного забезпечення, що відповідає вимогам сучасності та сучасної ринкової економіки [1].

Хелдман К. досліджував Work Breakdown Structure (WBS) – структуру розбиття робіт, що є одним з етапів для методу критичного шляху (Critical path method), Gantt-діаграму, як один з найбільш популярних інструментів управління проектами [17].

У наукових працях Кравчук О. А., Синюк Н. В., Кравчук А. Ю. та Кравчук Д. Ю. досліджували оцінку тривалості проекту, методи PERT та CPV, ресурсне планування, також було висвітлено ризик-менеджмент, проектні загрози та план реагування на ризики, можливості застосування SWOT-аналізу, особлива увага приділялася аналізу управління ризиками, що включав комплексний підхід до оцінки, стратегії та плану реагування на ризики [5; 6; 7].

Метою статті був огляд та аналіз особливостей управління соціальними та інформаційно-технологічними проектами в умовах сучасних викликів. Відповідно до мети були поставлені та вирішені такі

основні завдання: проаналізувати спільні й відмінні риси цих напрямів, окреслити новітні тенденції у сфері проектного менеджменту, а також запропонувати можливі напрями інтеграції управлінських стратегій для досягнення синергетичного ефекту.

Виклад основного матеріалу дослідження

Базові теорії щодо сутності соціальних та IT-проектів. Управління проектами, незалежно від сфери реалізації, передбачає цілеспрямовану діяльність із досягнення конкретного результату в межах визначених ресурсів, строків та стандартів якості. Водночас сутність соціальних та інформаційно-технологічних (IT) проектів значною мірою визначається їхніми цілями, очікуваними ефектами, а також контекстом функціонування.

Соціальні проекти мають на меті вирішення або пом'якшення суспільно значущих проблем. Їхній головний орієнтир – підвищення добробуту населення, зменшення соціальної нерівності, покращення доступу до базових послуг (освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо). Характерною ознакою таких проектів є некомерційна мотивація – очікуваний ефект має, передусім, якісну соціальну, а не фінансову природу. Соціальні проекти часто ініціюються громадськими організаціями, міжнародними фондами, державними установами або ж активістськими спільнотами. Їх реалізація базується на принципах залучення громадськості, партнерства, прозорості та сталості [12; 16].

IT-проекти передбачають створення або модернізацію цифрових продуктів і сервісів: програмного забезпечення, інформаційних систем, онлайн-платформ, мобільних додатків тощо. Основною ознакою таких проектів є високий ступінь технологічної інноваційності та динамічність середовища. IT-проекти реалізуються як у комерційному (корпоративному), так і в суспільному або освітньому контексті. На відміну від соціальних, IT-проекти здебільшого мають чіткі технічні параметри й кількісні критерії оцінки успішності: продуктивність, безпека, масштабованість, UX/UI (User Experience/User Interface створення зручних, функціональних та візуально привабливих інтерфейсів для цифрових продуктів) тощо. Процеси управління в IT-сфері часто здійснюються за допомогою гнучких методологій, таких як Scrum, Agile, Lean, що дозволяє адаптуватися до швидких змін вимог і умов [13; 14; 15; 21].

Наведемо порівняльну характеристику щодо соціальних та IT-проектів (таблиця 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика соціальних та IT-проектів

Параметр	Соціальні проекти	IT-проекти
Основна мета	Соціальний ефект, покращення якості життя	Створення цифрового продукту або сервісу
Джерела фінансування	Гранти, державні програми, донори	Капіталовкладення, прибуток, комерційні бюджети
Успішність проекту	Соціальний вплив, задоволення потреб	Виконання ТЗ, технологічна ефективність
Основні стейкхолдери	Громади, неурядові організації, державні органи	Замовники, користувачі, IT-команди
Методики управління	Логіко-структурний підхід, проектний менеджмент	Agile, Scrum, Kanban

Нижче представлена стовпчикова діаграма (рисунок 1), що порівнює соціальні та ІТ-проекти за чотирма ключовими критеріями: мета, фінансування, команда та результати. Вона візуально підкреслює різницю у фокусах та підходах цих типів проектів.

Додамо кругові діаграми (рисунок 2 і рисунок 3), які демонструють відмінності у фокусах соціальних та ІТ-проектів. Соціальні проекти більше зосереджені на соціальному впливі та командній роботі, тоді як ІТ-проекти – на технологічності та фінансовій сталості.

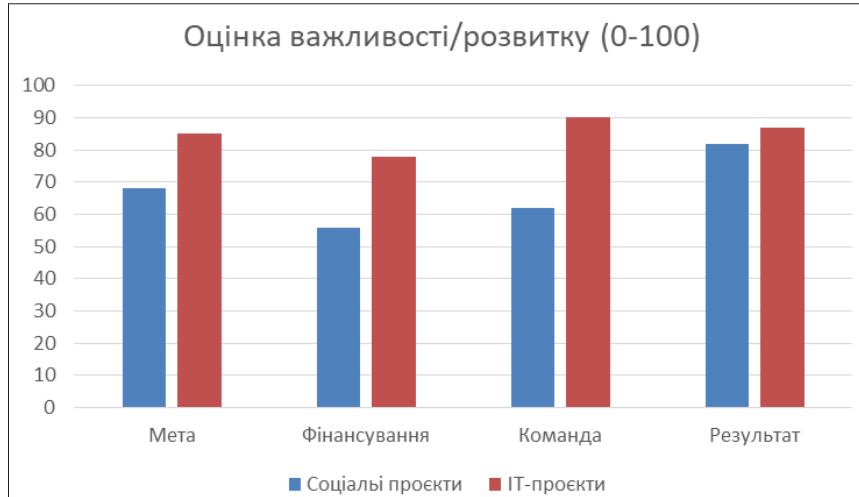

Рис. 1. Порівняння соціальних та ІТ-проектів

Рис. 2. Фокус соціальних проектів

Рис. 3. Фокус ІТ-проектів

У сучасних умовах дедалі частіше відбувається перетин соціальних та ІТ-проектів, особливо у сферах електронного врядування, телемедицини, онлайн-освіти та громадської участі. Це зумовлює потребу в міждисциплінарному підході до управління, який враховує як технологічні аспекти, так і соціальну чутливість.

Спільні виклики та можливості інтеграції соціальних та ІТ-проектів. Попри відмінності у сфері застосування, соціальні та ІТ-проекти стикаються з низкою спільних управлінських викликів. Розуміння цих проблем відкриває шлях до розробки ефективних інтегрованих моделей управління, які дозволяють поєднувати технологічні інструменти з орієнтацією на соціальні цінності. Проаналізуємо спільні виклики.

По-перше, це невизначеність зовнішнього середовища. Соціальні та ІТ-проекти реалізуються в умовах швидких змін – соціальних, економічних, політичних або технологічних. Це потребує високої адаптивності та гнучкого планування [14].

По-друге, обмеженість ресурсів. Як у соціальних, так і в ІТ-проектах часто спостерігається дефіцит фінансових, часових або людських ресурсів. Це змушує менеджерів шукати креативні підходи до використання наявних можливостей [13; 21].

По-третє, висока роль зацікавлених сторін (стейкхолдерів). Успішна реалізація обох типів проектів залежить від ефективної взаємодії з різними групами: користувачами, партнерами, інвесторами, громадами. Необхідність балансувати між їхніми інтересами є складним, але критично важливим завданням [14; 19; 21].

По-четверте, проблеми оцінки результатів. Обидва типи проектів часто мають труднощі з вимірюванням успішності. У соціальних проектах важко кількісно оцінити «соціальний ефект», тоді як ІТ-продукти можуть мати технічну досконалість, але не відповідати реальним потребам користувачів [16; 19].

По-п'яте, необхідність постійного вдосконалення. Динаміка сучасного суспільства змушує адаптувати проекти в реальному часі: змінювати

підходи, функціональність, канали комунікації тощо [13].

Аналіз можливостей інтеграції

По-перше, поєднання технологій і соціального впливу. ІТ-рішення здатні значно підвищити ефективність соціальних проектів. Наприклад, мобільні додатки можуть допомагати з координацією волонтерів, аналітика – з моніторингом результатів, а CRM-системи – з управлінням бенефіціарами.

По-друге, впровадження гнучких методологій (Agile) у соціальні ініціативи. Застосування адаптивних підходів дозволяє соціальним проектам швидко реагувати на зворотний зв'язок від цільової аудиторії, змінювати фокус та експериментувати з форматами реалізації.

По-третє, формування міждисциплінарних команд. Об'єднання фахівців із соціальної сфери, ІТ-розробників, менеджерів проектів та аналітиків створює умови для реалізації інноваційних і водночас соціально значущих ініціатив.

По-четверте, цифровізація процесів управління. Застосування цифрових платформ для планування, звітності, комунікації та залучення користувачів спрощує реалізацію проектів, підвищує їхню прозорість та підзвітність.

По-п'яте, міжсекторальне партнерство. Співпраця між ІТ-компаніями, державними органами, неурядовими організаціями та бізнесом сприяє об'єднанню ресурсів та посиленню впливу проектів.

На рисунку 4 представлена діаграма, яка порівнює основні виклики та можливості в інтеграції соціальних та ІТ-проектів. Вона показує, що попри труднощі з фінансуванням і регуляціями, існує великий потенціал у технологічних інноваціях, масштабованості та соціальному впливі.

Отже, соціальні та ІТ-проекти мають не лише спільні проблеми, але й великі перспективи для взаємного посилення. Інтеграція підходів до управління дозволяє не тільки підвищити ефективність окремих ініціатив, але й створювати стійкі інноваційні рішення, які змінюють суспільство на краще.

Сучасні тенденції в управлінні соціальними та ІТ-проектами. Управління соціальними та інфор-

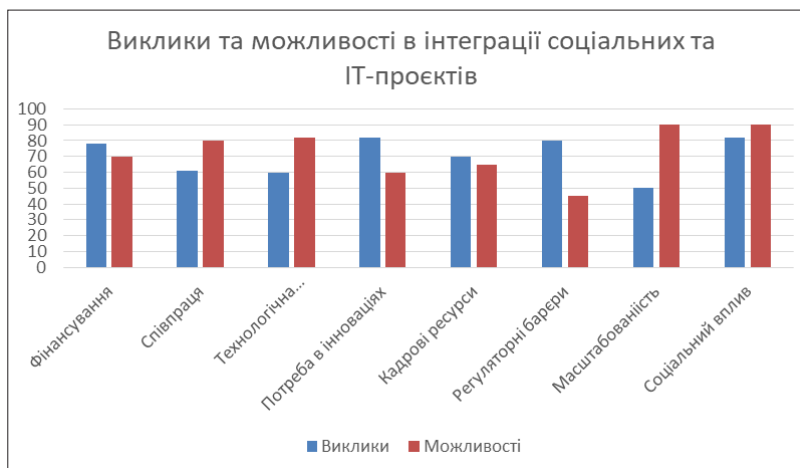

Рис. 4. Виклики та можливості в інтеграції соціальних та ІТ-проектів

маційно-технологічними проєктами активно змінюється під впливом глобальних трансформацій, цифровізації, суспільних очікувань і технологічного прогресу. У цьому контексті простежується низка ключових тенденцій, які визначають сучасні підходи до організації та реалізації проєктної діяльності, а саме: цифровізація соціальної сфери, поширення гнучких методологій управління, зростання ролі користувача, системне мислення та міждисциплінарність, екологічна та соціальна відповідальність, автоматизація процесів та використання штучного інтелекту (ШІ), глобалізація та віддалений формат співпраці, соціальні IT-стартапи та соціальне підприємництво. Проаналізуємо їх.

Цифровізація соціальної сфери. Інформаційні технології дедалі активніше інтегруються в соціальні проєкти. Цифрові платформи, мобільні застосунки, онлайн-кабінети, електронні бази даних – усе це використовується для підвищення доступності, прозорості та ефективності соціальних послуг. Зокрема, електронне врядування, онлайн-запис до лікаря чи участь у громадських ініціативах через інтернет стали звичними практиками [13; 16].

Поширення гнучких методологій управління (Agile, Scrum, Kanban). IT-сектор давно застосовує гнучкі моделі управління проєктами, але тепер ці підходи набувають поширення і в соціальній сфері. Гнучкість, адаптивність до змін, активна взаємодія з користувачами та швидкі ітерації стають необхідними в умовах нестабільності та постійної трансформації соціального середовища.

Зростання ролі користувача (людиноцентричний підхід). Сучасні проєкти – як IT, так і соціальні – все частіше будуються навколо потреб кінцевого користувача. Йдеться не лише про задоволення очікувань аудиторії, а й про залучення її до розробки рішень (ко-дизайн, краудсорсинг, тестування) [12; 14; 19; 20].

Системне мислення та міждисциплінарність. Розробка комплексних рішень потребує поєднання знань з різних галузей: соціальної роботи, соціології, IT, психології, економіки, управління. Звідси – популярність міждисциплінарних команд і підходів, що враховують ширший контекст проблеми.

Екологічна та соціальна відповідальність. У проєктному управлінні все більше уваги приділяється принципам сталого розвитку: зниженню негативного впливу на довкілля, соціальній справедливості, інклюзивності. Це відображається у розробці відповідальних IT-продуктів та соціальних ініціатив з фокусом на довгостроковий ефект.

Автоматизація процесів та використання ШІ. Інструменти штучного інтелекту, автоматизовані системи управління, чат-боти та аналітика великих даних (Big Data) активно впроваджуються як в IT-проєктах, так і у соціальних програмах. Це дозволяє знижувати навантаження на персонал, підвищувати точність аналізу та прогнозування, а також покращувати комунікацію з бенефіціарами.

Глобалізація та віддалений формат співпраці. Завдяки цифровим технологіям проєктні команди

можуть працювати з різних країн і регіонів. Це створює нові можливості для залучення експертів, волонтерів, партнерів, а також вимагає нових підходів до управління командою, зокрема – у сфері комунікацій та мотивації.

Соціальні IT-стартапи та соціальне підприємництво. Набуває популярності поєднання технологій з соціальною місією – створення IT-стартапів, які вирішують конкретні суспільні проблеми: від інклюзивної освіти до охорони здоров'я та екології. Такі ініціативи поєднують прибутковість з користю для суспільства.

Таким чином, управління соціальними та IT-проєктами сьогодні відбувається в умовах динамічного розвитку технологій, нових запитів суспільства та прагнення до інновацій. Це вимагає від фахівців нових компетенцій, здатності до адаптації, стратегічного бачення і ціннісного орієнтування.

Напрями інтеграції управлінських практик для досягнення більшої ефективності та соціального впливу. Інтеграція управлінських підходів із соціальної та IT-сфери відкриває нові можливості для посилення результативності проєктів, забезпечення їх стійкості та підвищення соціального ефекту. Нижче наведено ключові напрями такої інтеграції, які мають практичне застосування в сучасному проєктному менеджменті.

Впровадження гнучких методологій (Agile, Scrum) у соціальні проєкти. Гнучкі підходи до управління проєктами, які традиційно використовуються в IT-секторі, можуть бути адаптовані до соціальної сфери. Agile-методології дозволяють реалізовувати проєкти поетапно, з постійною оцінкою результатів та зворотним зв'язком від цільової аудиторії. Це підвищує адаптивність соціальних програм до змін у потребах громад. Прикладом може бути впровадження соціальної програми з підтримки внутрішньо переміщених осіб, у якій етапи реалізації коригуються на основі реальних потреб та фідбеку від бенефіціарів.

Використання цифрових інструментів для планування, моніторингу та оцінки. Інтеграція інформаційних систем та програмного забезпечення (наприклад, CRM-систем, дашбордів, аналітичних платформ) дозволяє підвищити прозорість, контрольованість і результативність як IT-, так і соціальних проєктів. Такі інструменти сприяють прийняттю рішень на основі даних (Data-Driven Management). Приклад: застосування цифрової платформи для управління діяльністю волонтерських ініціатив із аналітикою виконаних завдань і потреб громад [14; 18; 20].

Формування міждисциплінарних команд. Інтеграція управлінських практик можлива через створення команд, до складу яких входять спеціалісти з різних галузей – IT, соціальної роботи, соціології, економіки, управління, психології. Такий підхід забезпечує більш комплексне розуміння проблеми та створення ефективних рішень. Наведемо приклад: розробка мобільного додатку для людей з інвалідністю за участю програмістів, фахівців

із реабілітації, соціальних працівників і самих користувачів.

Соціальне підприємництво на основі технологій. Поєднання прибуткової моделі з вирішенням соціальної проблеми – ще один перспективний напрям інтеграції. Соціальні IT-стартапи здатні генерувати сталий дохід і водночас створювати значущий соціальний вплив. Приклад: онлайн-платформа для дистанційного навчання людей із сільської місцевості, що має як платний функціонал, так і безкоштовний доступ для соціально вразливих груп.

Використання штучного інтелекту та автоматизованих систем. Інструменти штучного інтелекту (ШІ) та автоматизації можуть значно покращити обробку даних, комунікацію з учасниками проєктів, а також виявлення потреб у режимі реального часу. Тут прикладом може бути чат-бот, що автоматично надає інформацію про доступні соціальні послуги або допомагає зареєструватися на прийом до спеціаліста [16].

На рисунку 5 представлена діаграма, що візуалізує основні напрями інтеграції управлінських практик. Вона показує, як методики Agile, ESG, дизайн-мислення, аналітика даних та інші елементи поєднуються для досягнення більшої ефективності й соціального впливу.

Інтеграція зазначених управлінських практик не лише сприяє підвищенню ефективності реалізації проєктів, але й забезпечує їхню адаптацію до умов сучасного цифрового суспільства, формуючи нову якість проєктного менеджменту з орієнтацією на людину та інновації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Управління соціальними та інформаційно-технологічними (IT) проєктами в сучасних умовах набуває нових ознак, що зумовлені динамікою сус-

пільного розвитку, цифровою трансформацією та зростанням очікувань з боку різних груп стейкхолдерів. Незважаючи на відмінності у сфері застосування, обидва типи проєктів мають спільні управлінські виклики – обмеженість ресурсів, потребу в гнучкості, необхідність чіткого управління ризиками та активної взаємодії із зацікавленими сторонами. Соціальні проєкти орієнтовані на досягнення соціального ефекту та зміну якості життя певних груп населення. IT-проєкти, своєю чергою, мають на меті створення технологічних рішень і сервісів, проте все частіше стають інструментом вирішення соціально значущих проблем. Саме тому зростає потреба в інтеграції управлінських підходів, де поєднуються цінності соціальної відповідальності з ефективністю сучасних цифрових технологій.

Запропоновано напрями інтеграції управлінських практик для досягнення більшої ефективності та соціального впливу. Зокрема, це: впровадження Agile-підходів у соціальні ініціативи для гнучкого реагування на зміну потреб громад (наприклад, адаптивне планування програм соціальної допомоги); використання цифрових платформ для координації діяльності волонтерів і надання послуг онлайн (як-от системи електронного запису на прийом у соціальні служби); застосування аналітики даних (Data-Driven Management) у процесі прийняття управлінських рішень (наприклад, моніторинг ефективності програм інклюзії через цифрові дашборди); створення міждисциплінарних команд, де об'єднуються IT-фахівці, соціальні працівники, аналітики, психологи для реалізації комплексних соціотехнологічних проєктів.

Серед актуальних тенденцій вирізняються: цифровізація соціальної сфери, зростання ролі користувачів у формуванні рішень, розвиток міждисциплі-

Рис. 5. Інтеграція управлінських практик

нарних команд, поширення соціальних ІТ-стартапів. Ці процеси вимагають оновлення підходів до проєктного менеджменту та формування нової парадигми управління, що поєднує інноваційність, адаптивність і соціальну чутливість.

Таким чином, ефективне управління соціальними та ІТ-проєктами в сучасних умовах

передбачає не лише технічну компетентність і стратегічне планування, але й глибоке розуміння соціального контексту, здатність до міждисциплінарної взаємодії та відкритість до інновацій. Такий підхід дозволить створювати стійкі, масштабовані та суспільно корисні рішення, здатні відповідати на ключові виклики нашого століття.

Список літератури:

1. Алексєєнко І.І., Лелюк С.В., Полтініна О.П. Інформаційно-комунікаційне забезпечення процесів управління проєктами та вартістю підприємства. *Development Management (Управління розвитком)*. 2020. № 18 (3), С. 1–13. DOI:10.21511/dm.18(3).2020.01.
2. Гвоздь М. Я., Злидник Ю. О. AGILE – нова методологія менеджменту: теоретичні аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 230–234.
3. Глушко О. В., Карий О. Управління проєктами та корпоративна соціальна відповідальність: основні категорії, цілі та сфера застосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління*. 2025. Вип. 9, № 1. С. 190–202. DOI: 10.23939/semi2025.01.190.
4. Колодінська Я. Сучасні підходи до управління ІТ-проєктами та стартапами в умовах цифрової економіки. *Modeling the development of the economic systems*. 2025. № 1. С. 322–331. DOI:10.31891/mdes/2025-15-42.
5. Кравчук О. А. Модель впровадження CI/CD для оптимізації управління ІТ-проєктами. *Measuring and computing devices in technological processes*. 2023. № 3. С. 73–82.
6. Кравчук О. А., Кравчук Д. Ю. Аналіз та метод застосування найкращих практик для успішного управління ризиками в ІТ-проєктах. *Measuring and computing devices in technological processes*. 2023. № 4. С. 160–164.
7. Кравчук О. А., Синюк Н. В., Кравчук А. Ю. Удосконалення методів трудомісткості та термінів розробки ІТ-проєктів. *Measuring and computing devices in technological processes*. 2024. № 1. С. 265–268.
8. Нечволода Л. В., Пилипенко К. В. Удосконалення календарного планування виконання ІТпроєкту. *Економічний вісник Донбасу*. 2024. № 1(51). С. 87–91.
9. Ольховський Д., Ольховська О., Олексійчук Ю., Оріхівська О., Руденко Н. Управління проєктами в ІТсфері: можливості та аналіз програмного забезпечення. *Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security*. 2023. № 3. DOI:10.32782/IT/202337.
10. Рачинський А. П. Соціальна відповідальність як ключовий елемент управління соціальними проєктами. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 12 DOI:10.32702/2307-2156.2022.12.1
11. Родащук Г. Ю., Концеба С. М., Ліщук Р. І., Скуртол С. Д. Мережеве планування в управлінні ІТ-проєктами. *Таврійський науковий вісник. Серія: Технічні науки*. 2023. № 1. С. 42–56. DOI:10.32851/tnv-tech.2023.1.5
12. Тілікіна Н. В. Управління соціальними проєктами : навч. посіб. Київ : ФОП Мороз А. Т., 2024. 352 с.
13. Campbell A. C., Campbell M. The New One-Page Project Manager: Communicate and Manage Any Project With A Single Sheet of Paper. 2nd ed. Hoboken, NJ : Wiley, 2013. 256 p.
14. Dinsmore P. C., Cabanis-Brewin J. The AMA Handbook of Project Management. 5th ed. New York : AMACOM, 2018. 610 p.
15. English for Project Managers: What You Need to Know. URL: <https://greenforest.com.ua/en/journal/read/english-for-project-managers-what-you-need-to-know> (дата звернення: 11.07.2025).
16. EU4Recovery (ПРООН), ГО «Соціальна синергія» та Мінсоцполітики. Проєкт «навчальні соціальні квартири» – модель підтримки вразливих груп у громадах . *Вісник співпраці ЄСУкраїна*. Січень 2025. EU for Ukraine+1Мінсоцполітики України+1 (дата звернення: 11.07.2025).
17. Heldman K. Project Management JumpStart. 4th ed. Hoboken, NJ : Wiley, 2019. 384 p.
18. Kanban Guide: Demand Scheduling for Lean Manufacturing, Compiled by Nilesh R Arora. Add Value Consulting Inc., India 2001, 11 p.
19. Kerzner H. R. Project Management – Best Practices: Achieving Global Excellence. 3rd ed. Hoboken, NJ : Wiley, 2014. 792 p.
20. Munns A. K., Bjeirmi B. F. The Role of Project Management in Achieving Project Success. *International Journal of Project Management*. 1996. Vol. 14(2). P. 81–87.
21. Stackpole, C. S. A Project Manager's Book of Forms: A Companion to the PMBOK Guide, 2nd Edition. March 2013. 240 p.

References:

1. Alekseenko, I. I., Lelyuk, S. V., & Poltinina, O. P. (2020). Informatsiino-komunikatsiine zabezpechennia protsesiv upravlinnia proektamy ta vartistiu pidpriemstva [Information and communication support of project management processes and enterprise value]. *Development Management (Upravlinnia rozvytkom)*, 18(3), 1–13. [https://doi.org/10.21511/dm.18\(3\).2020.01](https://doi.org/10.21511/dm.18(3).2020.01) [in Ukrainian].
2. Gvozdz, M. Ya., & Zlydnyk, Yu. O. (2018). AGILE – nova metodolohiia menedzhmentu: teoretychni aspekty [Agile – a new management methodology: Theoretical aspects]. *Infrastruktura rynku*, 25, 230–234 [in Ukrainian].
3. Hlushko, O. V., & Karyi, O. (2025). Upravlinnia proiektamy ta korporatyvna sotsialna vidpovidalnist: osnovni katehorii, tsili ta sfera zastosuvannia [Project management and corporate social responsibility: Main categories, goals and

scope]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, 9(1), 190–202. <https://doi.org/10.23939/semi2025.01.190> [in Ukrainian].

4. Kolodinska, Ya. (2025). Suchasni pidkhody do upravlinnia IT-proektamy ta startapamy v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Modern approaches to IT project and startup management in the digital economy]. *Modeling the Development of the Economic Systems*, 1, 322–331. <https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-42> [in Ukrainian].

5. Kravchuk, O. A. (2023). Model vprovadzhennia CI/CD dlia optymizatsii upravlinnia IT-proektamy [Model of CI/CD implementation for IT project management optimization]. *Measuring and Computing Devices in Technological Processes*, 3, 73–82 [in Ukrainian].

6. Kravchuk, O. A., & Kravchuk, D. Yu. (2023). Analiz ta metod zastosuvannia naikrashchykh praktyk dlia uspishnoho upravlinnia ryzykamy v IT-proektakh [Analysis and method of applying best practices for successful IT project risk management]. *Measuring and Computing Devices in Technological Processes*, 4, 160–164 [in Ukrainian].

7. Kravchuk, O. A., Syniuk, N. V., & Kravchuk, A. Yu. (2024). Udoshkonalennia metodiv trudomistkosti ta terminiv rozrobky IT-proektiv [Improving methods of labor intensity and development timelines for IT projects]. *Measuring and Computing Devices in Technological Processes*, 1, 265–268 [in Ukrainian].

8. Nechvoloda, L. V., & Pylypenko, K. V. (2024). Udoshkonalennia kalendarnoho planuvannia vykonannia IT-proektu [Improving calendar planning of IT project execution]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 1(51), 87–91 [in Ukrainian].

9. Olkhovskiy, D., Olkhovska, O., Oleksiychuk, Yu., Orikhivska, O., & Rudenko, N. (2023). Upravlinnia proiektamy v IT sferi: mozhyvosti ta analiz prohramnoho zabezpechennia [Project management in the IT field: Opportunities and software analysis]. *Information Technology: Computer Science, Software Engineering and Cyber Security*, 3. <https://doi.org/10.32782/IT/2023-3-7> [in Ukrainian].

10. Rachynskiy, A. P. (2022). Sotsialna vidpovidalnist yak kliuchovyi element upravlinnia sotsialnymy proektamy [Social responsibility as a key element of social project management]. *Derzhavne upravlinnia: udoshkonalennia ta rozvytok*, 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.12.1> [in Ukrainian].

11. Rodashchuk, H. Yu., Kontseba, S. M., Lishchuk, R. I., & Skurtol, S. D. (2023). Merezheve planuvannia v upravlinni IT-proektamy [Network planning in IT project management]. *Tavriiskiyi naukoviy visnyk. Seriya: Tekhnichni nauky*, 1, 42–56. <https://doi.org/10.32851/tnv-tech.2023.1.5> [in Ukrainian].

12. Tilikina, N. V. (2024). *Upravlinnia sotsialnymy proektamy* [Management of social projects]. Kyiv: FOP Moroz A. T. [in Ukrainian].

13. Campbell, A. C., & Campbell, M. (2013). The new one-page project manager: *Communicate and manage any project with a single sheet of paper* (2nd ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

14. Dinsmore, P. C., & Cabanis-Brewin, J. (2018). *The AMA handbook of project management* (5th ed.). New York: AMACOM.

15. English for project managers: What you need to know. (n.d.). Green Forest. Retrieved July 11, 2025, from <https://greenforest.com.ua/en/journal/read/english-for-project-managers-what-you-need-to-know>

16. EU4Recovery (UNDP), NGO “Sotsialna synerhiia”, & Ministry of Social Policy of Ukraine. (2025, January). Proiekt “navchalni sotsialni kvartyry” – model pidtrymky vrazlyvykh hrup u hromadakh [Project “Educational social apartments” – A model of support for vulnerable groups in communities]. *Visnyk spivpratsi YeS–Ukraina*. Retrieved July 11, 2025, from EU for Ukraine + Ministry of Social Policy [in Ukrainian].

17. Heldman, K. (2019). *Project management jumpstart* (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

18. Arora, N. R. (Ed.). (2001). *Kanban guide: Demand scheduling for lean manufacturing*. India: Add Value Consulting Inc.

19. Kerzner, H. R. (2014). *Project management – Best practices: Achieving global excellence* (3rd ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

20. Munns, A. K., & Bjeirmi, B. F. (1996). The role of project management in achieving project success. *International Journal of Project Management*, 14(2), 81–87.

21. Stackpole, C. S. (2013). *A project manager's book of forms: A companion to the PMBOK guide* (2nd ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

Отримано: 11.09.2025

Рекомендовано: 29.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364.62-785.4:[7.02+316.77]:012

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-12>

Приймак Олег Миколайович

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
olegpriimak75@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0896-1431

Широбокова Ольга Олександрівна

кандидат філософських наук, доцент
доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
Запорізький національний університет
mollyshirobokova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8041-0944

ОСВІТНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СОЦІАЛЬНОГО ПРОЄКТУВАННЯ У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Вступ. У статті розглядається інтеграція соціального підприємництва в освітній процес закладів вищої освіти України як інструмент формування практичних навичок соціального проєктування у майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження – визначити ефективні освітні підходи до формування компетентностей у сфері соціального підприємництва та соціального проєктування, спираючись на вітчизняний і міжнародний досвід.

Новизна дослідження зумовлена необхідністю розширення можливостей професійної підготовки фахівців соціальної сфери в умовах сучасних економічних та соціальних викликів, особливо у контексті післявоєнного відновлення України. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення освітніх програм у закладах вищої освіти України для підготовки фахівців, здатних ініціювати та реалізовувати соціальні проєкти, спрямовані на довготривалі зміни в суспільстві.

Методи дослідження включають порівняльний аналіз міжнародних освітніх моделей, контент-аналіз наукових праць і законодавчих актів, а також кейс-метод, заснований на аналізі ініціатив соціального підприємництва в Україні.

Висновки. Найбільш ефективними моделями навчання є університетські бізнес-інкубатори, дуальна освіта, менторські програми та онлайн-навчання.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне проєктування, освіта, бізнес-інкубатори, професійна підготовка, соціальний працівник.

Pryimak Oleh Mykolaiovych

Doctor of History, Professor,
Professor at the Department of Philosophy, Public Management and Social Work,
Zaporizhzhia National University

Shirobokova Olha Oleksandrivna

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy, Public Administration and Social Work,
Zaporizhzhia National University

EDUCATIONAL APPROACHES TO DEVELOPING SOCIAL PROJECT DESIGN SKILLS IN FUTURE SOCIAL WORKERS: FROM THEORY TO PRACTICE

Introduction. The article examines the integration of social entrepreneurship into the educational process of higher education institutions in Ukraine as a tool for developing practical skills in social project design among future social workers.

Objective of the Study. To determine effective educational approaches to fostering competences in the fields of social entrepreneurship and social project design, drawing on both national and international experience.

Scientific Novelty. The study addresses the need to expand professional training opportunities for specialists in the social sphere in response to contemporary economic and social challenges, particularly in the context of Ukraine's post-war recovery. Recommendations are proposed for improving educational programmes in Ukrainian higher education institutions in order to prepare professionals capable of initiating and implementing social projects aimed at delivering sustainable, long-term change within society.

Research Methods. The methodology includes a comparative analysis of international educational models, content analysis of scholarly works and legislative acts, as well as the case study method based on the examination of social entrepreneurship initiatives in Ukraine.

Conclusions. The most effective learning models are university-based business incubators, dual education programmes, mentoring schemes, and online learning.

Key words: social entrepreneurship, social project design, education, business incubators, professional training, social worker.

Вступ. Сучасний світ характеризується стрімкими соціальними змінами, що зумовлюють необхідність пошуку нових підходів до вирішення суспільних проблем. У цьому контексті соціальне проєктування виступає ефективним інструментом організації соціальних ініціатив, що дозволяє не лише реагувати на актуальні виклики, а й забезпечувати їх довготривале вирішення.

В умовах війни та повоєнної відбудови України питання підготовки соціальних працівників із навичками соціального проєктування набуває особливої актуальності. Виклики, з якими стикається країна, вимагають не просто фахівців, які здійснюють соціальний супровід населення, а професіоналів, здатних ініціювати, розробляти та реалізовувати соціальні проєкти, що сприятимуть зміцненню соціальної згуртованості та економічної стабільності громад.

Соціальне підприємництво є важливим компонентом підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки воно поєднує соціальну місію з економічною стійкістю. Впровадження соціального підприємництва у навчальні програми сприятиме формуванню активної громадянської позиції у студентів, навичок проєктного менеджменту, фінансового планування та міжсекторальної співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У міжнародних дослідженнях соціальне підприємництво та соціальне проєктування розглядаються як ефективні механізми розвитку громадянського суспільства. Зокрема, С. Алворд, Г. Діз, Б. Дрейтон аналізують методи інтеграції соціального підприємництва у вищу освіту та наголошують на важливості менторських програм у цьому процесі [4; 5; 9].

Українські науковці приділяють значну увагу проблемам соціального підприємництва та соціального проєктування.

Як зазначає І. Мазур, соціальне проєктування є інструментом впорядкування соціальних процесів, що базується на принципах стратегічного управління [3, с. 138].

А. Мокій робить акцент на тому, що ефективність соціального проєктування залежить від інституційного середовища, у якому воно реалізується. Науковець наголошує на необхідності розробки спеціальних правових та організаційних механізмів, які б сприяли імплементації соціальних ініціатив [5, с. 27].

Натомість М. Наумов аналізує соціальне підприємництво як один із фінансових механізмів забезпечення сталості соціальних проєктів, наголошуючи на тому, що традиційні моделі фінансування (гранти, державне замовлення) мають доповнюватися інструментами самофінансування [4, с. 64].

Інший підхід пропонує І. Салій, яка досліджує європейський досвід розвитку соціального підприємництва. Вона стверджує, що одним із ключових елементів успішності соціальних ініціатив є університетські інкубатори, що поєднують освітній процес із практичним бізнес-навчанням [6, с. 43].

На цьому тлі важливими є напрацювання З. Свереди, який аналізує історичні передумови розвитку соціального підприємництва в Україні, акцентуючи увагу на традиціях кооперативного руху та меценатства [7, с.54].

Ми солідаризуємося з позицією І. Салія та А. Мокія щодо важливості університетських платформ для підтримки соціального підприємництва. Разом з тим, підхід М. Наумова, який робить акцент переважно на фінансових аспектах, потребує доповнення, оскільки соціальне підприємництво має насамперед вирішувати соціальні проблеми.

Спираючись на зазначені підходи, можна зробити висновок, що соціальне підприємництво та соціальне проєктування є взаємопов'язаними процесами, які потребують інтегрованого підходу в освітній підготовці соціальних працівників.

Мета дослідження. Метою статті є визначення оптимальних освітніх підходів до формування навичок соціального проєктування у майбутніх соціальних працівників, з урахуванням міжнародного досвіду та українських реалій. Проблема дослідження полягає у відсутності системного підходу до навчання соціальному підприємництву та проєктному менеджменту у закладах вищої освіти України, що ускладнює ефективну реалізацію соціальних ініціатив та обмежує можливості випускників у сфері соціальної роботи. Гіпотеза дослідження: інтеграція соціального підприємництва в систему освіти через університетські бізнес-інкубатори, менторські програми та адаптовані навчальні курси сприятиме розвитку компетентностей майбутніх соціальних працівників та забезпечить довготривалий соціальний ефект.

Дослідження ґрунтувалося на:

- порівняльному аналізі – зіставленні міжнародного та українського досвіду соціального підприємництва для визначення можливостей адаптації європейських моделей;
- контент-аналізі – вивченні наукових праць, законодавчих актів та звітів щодо соціального підприємництва та освітніх підходів;
- кейс-методі – аналізі реальних прикладів соціальних ініціатив в Україні, зокрема діяльності громадських організацій та університетських бізнес-інкубаторів а Запорізькому регіоні;
- системному підході – розгляді соціального підприємництва як комплексного явища, що поєднує освітні, економічні та соціальні аспекти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне проєктування та соціальне підприємництво часто розглядаються як окремі явища, проте в сучасних умовах вони формують єдиний підхід до вирішення соціальних проблем, де соціальне проєктування є важливим стартовим етапом для соціального підприємництва, адже дозволяє виявити проблему, протестувати рішення, залучити зацікавлених сторін. В свою чергу соціальне підприємництво дозволяє «продовжити життя» соціальним проєктам, які часто залежать від зовнішнього

фінансування, спрямувати на самодостатність та сталість соціальних ініціатив.

Соціальне підприємництво – це діяльність, що поєднує соціальну місію з економічною доцільністю, створюючи фінансово сталий механізм вирішення суспільних проблем [10].

Тож, в контексті розглянутого, ми сприймаємо соціальне проектування як процес розробки, впровадження та оцінки ініціатив, спрямованих на вирішення соціальних проблем шляхом раціонального використання ресурсів і залучення зацікавлених сторін. Соціальне підприємництво ж як логічний наступний крок – діяльність, спрямовану на створення економічної вартості через вирішення соціальних проблем, що забезпечує фінансову сталість, моніторинг та довготривалий позитивний ефект від соціальних проектів для суспільства.

Станом на 2020 рік, в Україні налічувалося щонайменше 1000 соціальних підприємств. Однак, за іншими джерелами, на кінець 2023 року ця цифра становила приблизно 600 підприємств. Ці розбіжності можуть бути пов'язані з відсутністю єдиного реєстру та чіткого правового визначення соціального підприємництва в Україні.

Наразі в Україні відсутній спеціальний закон, який би регулював діяльність соціальних підприємств. У 2015 році був зареєстрований проект Закону України «Про соціальні підприємства» (№ 2710), який мав на меті визначити поняття, організаційні форми та правові засади діяльності соціальних підприємств, а також заходи їх державної підтримки. Проте цей законопроект не був ухвалений.

Відсутність чіткого правового регулювання створює перешкоди для розвитку соціального підприємництва в Україні, оскільки немає визначених критеріїв, за якими підприємство може бути визнане соціальним, а також відсутні механізми державної підтримки таких ініціатив.

Таким чином, для сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні необхідно розробити та прийняти відповідне законодавство, яке б забезпечило чітке визначення, правовий статус та механізми підтримки соціальних підприємств.

Основні виклики, з якими стикаються соціальні підприємства в Україні:

- відсутність законодавчого регулювання;
- фінансові труднощі: соціальні підприємства часто стикаються з обмеженим доступом до фінансування та інвестицій, що ускладнює їх розвиток та масштабування;
- низька обізнаність суспільства: брак розуміння серед населення щодо сутності та значення соціального підприємництва призводить до недостатньої підтримки таких ініціатив;
- обмежений доступ до ринків збуту: Соціальні підприємства можуть мати труднощі з виходом на ринок та конкуренцією з традиційними бізнесами.

Запропоноване визначення акцентує увагу на самодостатності соціальних ініціатив, що відрізняє соціальне підприємництво від традиційної благо-

дійності. Благодійні організації та традиційні соціальні ініціативи зазвичай залежать від зовнішнього фінансування: грантів, пожертвувань, бюджетних субсидій. Це створює значні ризики, зокрема:

- нестабільність фінансування – у разі припинення грантової підтримки або зменшення бюджетних надходжень соціальна ініціатива може припинити існування. Наприклад, USAID фінансує численні соціальні ініціативи в Україні, однак ці програми залежать від політичних рішень та пріоритетів міжнародної допомоги. Якщо через зміну зовнішньополітичного курсу або бюджетні обмеження фінансування припиняється, багато соціальних проектів змушені згорти свою діяльність, оскільки не мають власних джерел доходу;

- обмежена довготривалість проектів – багато благодійних програм реалізуються протягом обмеженого часу, що ускладнює стратегічне планування їхнього впливу.

На відміну від цього, соціальне підприємництво базується на принципах економічної самодостатності, тобто підприємство генерує власний прибуток, який використовується для забезпечення сталої діяльності. Це не просто «допомога» вразливим категоріям населення – це створення робочих місць, інфраструктури, послуг та продуктів, що забезпечують довготривалий соціальний ефект.

До прикладу пропонуємо дві різні моделі. Благодійність: фонд роздає продуктові набори малозабезпеченим сім'ям. Програма залежить від спонсорів і завершується, коли фінансування вичерпується. Соціальне підприємництво: організація навчає малозабезпечених громадян навичкам крафтового виробництва (шиття, деревообробка, гончарство) на базі університету та відкриває підприємство, яке продає їхні вироби. Прибуток реінвестується у навчання нових працівників, і таким чином програма стає самоокупною.

Потрібен новий стратегічний підхід до вирішення соціальних проблем. Благодійність, навіть коли вона ефективна, найчастіше усуває лише наслідки соціальної проблеми, а не її причини. Соціальне підприємництво, навпаки, працює на рівні глибинних змін у суспільстві, пропонуючи системні рішення, які:

- включають цільову аудиторію у процес створення рішень (наприклад, ветерани не просто отримують фінансову допомогу, а стають частиною бізнесу, який допомагає адаптуватися до цивільного життя);
- створюють мультиплікаційний ефект – соціальні підприємства не просто працюють із однією групою населення, а розширюють сферу свого впливу (наприклад, освітні ініціативи для жінок-переселенок створюють можливості для розвитку цілих громад).

До прикладу, пропонуємо дві різні моделі боротьби з безробіттям. Благодійний підхід: надання соціальної допомоги безробітним, що дозволяє тимчасово покрити базові потреби, але не змінює їхню життєву ситуацію. Соціальне підпри-

емництво: навчання безробітних сучасним професіям та їх подальше працевлаштування у соціальних підприємствах або допомога у створенні власного бізнесу. Безумовно, в Україні подібні програми реалізуються в обласних Центрах зайнятості населення, які включають професійне навчання, виплати допомоги по безробіттю та грантові ініціативи для започаткування бізнесу. Однак їх ефективність залишається обмеженою через низку системних проблем.

Центри зайнятості пропонують навчальні курси та програми перекваліфікації, але часто без врахування реального попиту на ринку праці. Наприклад, навчаючи безробітних стандартних професій (швачка, слюсар, перукар), система не враховує динамічні зміни в економіці та потребу у високотехнологічних професіях.

Програми підтримки підприємництва, як-от «Робота» чи одноразова виплата допомоги по безробіттю для відкриття власної справи, мають занадто складні бюрократичні вимоги та обмежене фінансування. Гранти на відкриття бізнесу через Центри зайнятості часто потребують детального бізнес-плану та фінансових гарантій, які важко надати безробітним або внутрішньо переміщеним особам (ВПО), що тільки починають будувати своє життя заново. Навіть якщо безробітний отримує фінансування на бізнес, бракує менторства та супроводу у перші роки роботи. В Європі та США державні програми включають коучинг, консультації з маркетингу, фінансового менеджменту та розвитку бізнесу, а в Україні такі послуги майже відсутні. Учасники програм грантової підтримки часто стикаються з труднощами при веденні бізнесу (податкове навантаження, нестача клієнтів), що змушує їх закрити бізнес протягом першого року.

Більшість послуг Центрів зайнятості надається в традиційній бюрократичній формі – із заповненням паперових документів та особистими відвідуваннями. Це ускладнює доступ до програм для зайнятих осіб, які хотіли б змінити професію, або для внутрішньо переміщених осіб. У той час як у країнах ЄС багато послуг зайнятості доступні онлайн (наприклад, платформи для дистанційного навчання), в Україні подача заявки на допомогу по безробіттю чи гранти часто потребує фізичної присутності у відділенні Центру зайнятості, що є суттєвою перешкодою.

Багато людей, особливо у воєнний час, не можуть працювати за стандартним 40-годинним робочим тижнем, але Центри зайнятості майже не пропонують підтримки для фрилансерів, консультантів, ремісників, фермерів чи креативного бізнесу.

Соціальне підприємництво ж діє за моделлю, де прибуток, отриманий у результаті комерційної діяльності, спрямовується не на збагачення власників, а на досягнення соціальних цілей. Це означає, що соціальні підприємства не потребують постійних зовнішніх впливів, адже їхня економічна модель дозволяє їм функціонувати на ринкових засадах і здатні масштабувати свої іні-

ціативи – збільшувати кількість працівників, розширювати географію діяльності, запускати нові соціальні програми.

Однією з головних причин, чому соціальне підприємництво є більш ефективним, ніж традиційна благодійність, є його здатність вписуватися в концепцію сталого розвитку.

Глобальні тренди – у світі соціальне підприємництво визнано частиною стратегії ООН щодо сталого розвитку.

Розвиток соціально відповідального бізнесу – міжнародні компанії все більше звертають увагу на соціальну місію своїх проєктів, що відкриває можливості для партнерства із соціальними підприємствами.

Державна підтримка – у країнах ЄС соціальні підприємства отримують законодавче визнання та фінансове стимулювання.

В умовах війни та післявоєнної відбудови України соціальне підприємництво може стати одним із найважливіших інструментів економічної реабілітації та підтримки вразливих груп населення.

Після війни буде велика кількість ветеранів, переселенців, людей, що втратили роботу та дім – соціальні підприємства можуть створювати для них робочі місця та освітні програми.

Українці вже демонструють високий рівень соціальної згуртованості – ініціативи, що виникли у воєнний час (волонтерство, підтримка армії), можна перетворити на реальні соціальні підприємства.

Запорізька область, як прифронтовий регіон, має унікальні можливості для реалізації соціального підприємництва, оскільки поєднує високий рівень мобілізації населення та необхідність економічного відновлення.

Університети можуть стати ключовими платформами для розвитку соціального підприємництва, оскільки вони:

- формують нове покоління фахівців – підготовка студентів із навичками соціального підприємництва створює потенціал для довготривалих змін;
- забезпечують експертну підтримку – дослідження, аналітика та оцінка ефективності соціальних проєктів сприяють їх успішному розвитку;
- сприяють міжсекторальній співпраці – університети можуть об'єднувати бізнес, державні інституції та громадський сектор для реалізації спільних ініціатив.

Міжнародний досвід розвитку соціального підприємництва демонструє, що його успішне функціонування можливе за умови поєднання законодавчої підтримки, освітніх ініціатив та фінансових механізмів сприяння. У різних країнах застосовуються різні моделі підтримки соціального підприємництва, які можуть бути адаптовані для України.

Велика Британія є одним із лідерів у сфері соціального підприємництва. Однією з найуспішніших моделей є університетські бізнес-інкубатори, які надають підтримку студентам у створенні та розвитку соціальних підприємств.

Ключові особливості:

- фінансова підтримка – стартапи отримують початкове фінансування від університетів та приватних інвесторів;
- менторська підтримка – студенти працюють із наставниками, які допомагають адаптувати бізнес-моделі під соціальні ініціативи;
- співпраця з місцевими громадами – університети створюють програми соціального впливу, які фінансуються місцевим бізнесом.

Висновок для України: необхідно створювати університетські бізнес-інкубатори із залученням громадських організацій, підприємців та міжнародних донорів.

У Німеччині соціальне підприємництво відіграє важливу роль у підтримці біженців, осіб із інвалідністю та малозахищених верств населення. Держава стимулює розвиток соціальних підприємств шляхом податкових пільг, державних субсидій та навчальних програм.

Ключові елементи:

- законодавча підтримка – соціальні підприємства отримують спеціальний статус, що передбачає податкові пільги та грантове фінансування;
- інтеграція соціально вразливих груп – державні програми сприяють створенню соціальних підприємств, які працевлаштовують людей, що перебувають у складних життєвих обставинах;
- модель державно-приватного партнерства – підприємства, що вирішують соціальні проблеми, отримують пільгове фінансування.

Висновок для України: українські програми підтримки ВПО можуть інтегрувати модель соціальних підприємств із залученням інвесторів та державних субсидій.

Франція застосовує кооперативну модель соціального підприємництва, де громади, університети та громадські організації спільно розвивають соціальні проекти. Особливо ефективною є практика соціальних підприємств для підтримки військових ветеранів.

Приклади успішних ініціатив:

- навчально-виробничі кооперативи – надають професійне навчання та подальше працевлаштування для ветеранів;
- фінансова підтримка від уряду та бізнесу – підприємства, що залучають ветеранів до роботи, отримують податкові пільги;
- громадська підтримка – організація соціальних майстерень та підприємств на рівні місцевих громад.

Висновок для України: українські ініціативи на кшталт «Коханий, я живу!» можуть використовувати модель навчальних майстерень та соціальних кооперативів.

Фінські університети активно співпрацюють із бізнесом у сфері соціального підприємництва, створюючи спільні освітньо-виробничі підприємства.

Ключові аспекти:

- дуальна освіта – студенти працюють у соціальних підприємствах під час навчання;

– навчальні соціальні підприємства – студентські проекти отримують реальне фінансування та можливість стати незалежними підприємствами після завершення навчання;

– співпраця з бізнесом – компанії стають інвесторами та партнерами університетських соціальних підприємств.

Висновок для України: модель дуальної освіти може бути застосована в українських університетах, що підготує студентів до реальної роботи у сфері соціального підприємництва.

Запорізька область, з огляду на її прифронтовий статус, потребує особливих механізмів економічної реабілітації та соціальної інтеграції. На тлі запорізьких університетів вже існують бізнес-інкубатори, які, хоч і орієнтовані переважно на класичне підприємництво, мають потенціал стати осередками розвитку соціальних підприємств.

Академічний бізнес-інкубатор для ветеранів АТО/ООС при Запорізькому національному університеті

Переваги:

- орієнтація на підтримку ветеранів, що сприяє їхній реінтеграції через підприємництво;
- менторська підтримка та доступ до університетських ресурсів.

Недоліки:

- обмежене фінансування та ризик втрати підтримки після завершення навчання;
- вузька цільова аудиторія, що обмежує масштаб проекту.

Бізнес-інкубатор економічного факультету Запорізького національного університету [13].

Переваги:

- надання студентам реальних можливостей для створення власного бізнесу;
- використання університетських ресурсів для навчання та розвитку підприємницьких навичок.

Недоліки:

- відсутність чіткої спеціалізації на соціальних проектах;
- недостатня підтримка у масштабуванні бізнесів після випуску.

Бізнес-інкубатор НУ «Запорізька політехніка».

Переваги:

- можливість створення технічно орієнтованих стартапів у співпраці з промисловими підприємствами регіону;
- розвинена інфраструктура для інноваційних ініціатив.

Недоліки:

- фокус на класичному підприємстві, що може не враховувати соціальні аспекти;
- брак механізмів інтеграції студентів соціальних спеціальностей у проекти.

Тож, інтеграція менторських програм, співпраця з бізнесом та фінансові стимули для соціальних стартапів допоможуть зробити університетські бізнес-інкубатори в Україні реальною платформою для розвитку соціального підприємництва.

Соціальні ініціативи громадських організацій, що діють на території Запоріжжя, що можуть бути дотичними до соціального підприємництва:

1. ГО «НАШІ МРІЇ» забезпечує освітньо-адаптаційну підтримку ветеранів, що сприяє їхній інтеграції у професійне життя після служби. Організація надає консультаційну та інформаційну допомогу, а також створює сталі механізми соціальної реінтеграції через підтримку при вступі до ЗВО, адаптаційні освітні програми та залучення бізнесу до створення робочих місць для військових.

2 «Зміцнення соціальної згуртованості» (Карітас Запоріжжя) – ця ініціатива спрямована на економічну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Основна мета – створення можливостей для працевлаштування через навчання, мікрогранти та психологічну підтримку. Проект має великий потенціал для розвитку соціальних кооперативів із працевлаштування ВПО [12].

3. «Коханий, я живу!» – ініціатива підтримки дружин загиблих військових, що включає психологічну допомогу, освітні програми та заходи з розвитку особистісного потенціалу. Проект може розширитися до навчально-виробничих майстерень для жінок, які втратили близьких через війну.

4. «Спільно. Соціальні послуги» – спрямований на надання соціальних послуг родинам із дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. Цей проект можна трансформувати у платформу соціального підприємництва, якщо залучити приватний сектор для підтримки та створення фінансово сталих програм, а на базі університетів започаткувати створення освітніх програм для соціальних працівників, які працюють із вразливими категоріями населення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На наш погляд наступні освітні моделі є найбільш ефективними для інтеграції соціального підприємництва у ЗВО України.

1. Двоетапна система навчання: теоретична підготовка та практичний досвід у соціальних підприємствах:

- введення дисциплін з соціального підприємництва у бакалаврські та магістерські програми;

- співпраця з реальними соціальними підприємствами та ГО, де студенти проходять практику або стажування. У Німеччині соціальні підприємства отримують державні пільги за залучення студентів до стажувань у соціальному секторі. Наприклад, ГО «Наші Мрії» вже впроваджує подібну практику, але потрібна систематизація на рівні навчальних програм.

2. Розвиток і розширення університетських бізнес-інкубаторів (що, як правило, діють скоріше як ініціативи певних факультетів). з акцентом на соціальні проекти:

- створення на базі ЗВО платформ для розробки, тестування та реалізації соціальних стартапів студентами;

- включення менторської підтримки з боку підприємств, ГО та представників місцевих орга-

нів влади. Oxford Social Ventures (Оксфордський університет), що підтримує соціальні стартапи студентів через консультації, мікрофінансування та партнерство з великим бізнесом. Наприклад, бізнес-інкубатори при Запорізькому національному університеті та НУ «Запорізька політехніка» вже працюють, але їм бракує соціальної спрямованості.

3. Модель дуальної освіти: спільні програми університетів та соціальних підприємств:

- поєднання академічного навчання з практичною діяльністю у соціальному бізнесі чи НУО;

- можливість отримання подвійних дипломів (наприклад, спеціальність «Соціальна робота» + «Менеджмент соціальних інновацій»). У Фінляндії студенти проходять практику в соціальних підприємствах, що фінансуються державою. Ця модель поки що не реалізована в Україні, але може бути впроваджена через меморандуми про співпрацю між ЗВО та соціальними підприємствами.

4. Інтеграція соціального підприємництва в міждисциплінарні програми:

- запровадження модулів із соціального підприємництва у спеціальності «Економіка», «Соціальна робота», «Менеджмент», «Публічне управління»;

- навчальні проекти, які поєднують різні спеціальності для вирішення реальних соціальних проблем. Університет Гронінгена (Нідерланди) розробив міждисциплінарну програму, де соціальне підприємство є обов'язковим компонентом для всіх гуманітарних спеціальностей. Таку модель можна реалізувати на рівні факультетів, створюючи спільні курси для студентів різних спеціальностей.

5. Онлайн-курси та відкриті освітні ресурси з соціального підприємництва:

- створення навчальних курсів на платформах Coursera, Prometheus, Open University Ukraine;

- впровадження онлайн-моделей наставництва та реєт-то-реєт навчання. Європейські університети співпрацюють із онлайн-платформами для створення курсів із соціального підприємництва, доступних для всіх охочих. Ця практика вже є в українських університетах, але вона масштабуватися.

Метою подальших наукових розвідок в цій темі може стати дослідження ефективності існуючих освітніх програм із соціального підприємництва в Україні, розробка більш конкретних алгоритмів співпраці між університетами, громадськими організаціями та бізнесом у рамках бізнес-інкубаторів та розробка методичних рекомендацій для університетів щодо інтеграції соціального підприємництва у реабілітаційні та адаптаційні програми для ветеранів за допомогою державного сектору, ГО та соціально відповідального бізнесу, що вже працює у соціальній сфері.

Соціальне підприємництво має потенціал стати ключовим елементом соціальної та економічної реабілітації України. Інтеграція його у систему освіти дозволить сформувати нове покоління соціальних працівників, здатних не лише реагувати на виклики, а й ініціювати довготривалі зміни.

Список літератури:

1. Запорізька міська рада. У Запоріжжі обговорили перспективи і проблеми соціального підприємництва. 2019. URL: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/4843/u-zaporizhzhzhi-obgovorili-perspektivi-i-problemi-socialnogo-pidpriemnictva>
2. Ковальчук К. В. Соціальне підприємництво в Україні: аналіз нормативно-правової бази та перспективи розвитку. *Economy and Society*. 2023. (48). С. 1–10.
3. Мазур І. Соціальне проєктування: теоретичні засади та практичне застосування. Київ : Видавництво НАН України, 2020. 240 с.
4. Наумов М. Джерела фінансування соціального підприємництва: проблеми та перспективи. *Економічний вісник*. 2021. № 4. С. 55–73.
5. Мокій А. Державна підтримка соціального підприємництва в Україні: аналітичний огляд. *Соціальна політика*. 2022. № 3. С. 17–32.
6. Салій І. Європейський досвід розвитку соціального підприємництва: перспективи для України. *Науковий журнал «Суспільні трансформації»*. 2021. № 5. С. 88–101.
7. Свєрєда З. Кооперативний рух як історичний аспект соціального підприємництва в Україні. *Український соціологічний журнал*. 2020. № 2. С. 44–61.
8. Bornstein D. How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas. Oxford: Oxford University Press, 2018. 280 p.
9. Dees G. Social Entrepreneurship: A New Approach to Solving Social Problems. New York : Harvard Business Review, 2019. 310 p.
10. European Commission. Social Enterprises and the Social Economy Going Forward. Brussels : European Union, 2021. 200 p.
11. Nicholls A. The Oxford Handbook of Social Entrepreneurship. Oxford: Oxford University Press, 2019. 450 p.
12. Social Enterprise UK. The Future of Social Enterprise. London: SEUK, 2020. 150 p.
13. UNFPA Україна. У Запоріжжі запрацювало соціальне підприємництво «Нове життя». 2021. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/y-zaporizhzhzhi-zapratsiuvalo-socialne-pidpriemnictvo-nove-zhyttia>

References:

1. Zaporizka miska rada. (2019). U Zaporizhzhzhi obhovoryly perspektyvy i problemy sotsialnoho pidpriemnytstva [Prospects and problems of social entrepreneurship discussed in Zaporizhia]. Retrieved from <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/4843/u-zaporizhzhzhi-obgovorili-perspektivi-i-problemi-socialnogo-pidpriemnictva> [in Ukrainian]
2. Kovalchuk, K. V. (2023). Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: analiz normatyvno-pravovoi bazy ta perspektyvy rozvytku [Social entrepreneurship in Ukraine: analysis of the regulatory framework and development prospects]. *Economy and Society*, (48), 1–10. [in Ukrainian]
3. Mazur, I. (2020). Sotsialne proiektuvannia: teoretychni zasady ta praktychne zastosuvannia [Social Design: Theoretical Principles and Practical Application]. Kyiv: Vydavnytstvo NAN Ukrainy, 240 s. [in Ukrainian]
4. Naumov, M. (2021). Dzhherela finansuvannia sotsialnoho pidpriemnytstva: problemy ta perspektyvy [Sources of financing for social entrepreneurship: problems and prospects]. *Ekonomichnyi visnyk*, 4, 55–73. [in Ukrainian]
5. Mokii, A. (2022). Derzhavna pidtrymka sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini: analitychnyi ohliad [State support for social entrepreneurship in Ukraine: an analytical review]. *Sotsialna polityka*, 3, 17–32.
6. Salii, I. (2021). Yevropeyskyi dosvid rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva: perspektyvy dlia Ukrainy [European experience in the development of social entrepreneurship: prospects for Ukraine]. *Naukovyi zhurnal «Suspilni transformatsii»*, 5, 88–101.
7. Svereda, Z. (2020). Kooperativnyi rukh yak istorychnyi aspekt sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini [Cooperative movement as a historical aspect of social entrepreneurship in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, 2, 44–61.
8. Bornstein, D. (2018). How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas. Oxford: Oxford University Press, 280 p.
9. Dees, G. Social Entrepreneurship: A New Approach to Solving Social Problems. New York: Harvard Business Review, 2019. 310 p.
10. European Commission. Social Enterprises and the Social Economy Going Forward. (2021). Brussels : European Union, 200 p.
11. Nicholls, A. (2019). The Oxford Handbook of Social Entrepreneurship. Oxford: Oxford University Press, 450 p.
12. Social Enterprise UK. The Future of Social Enterprise. London: SEUK, 2020. 150 p.
13. UNFPA Ukraina. (2021). U Zaporizhzhzhi zapratsiuvalo sotsialne pidpriemnytstvo “Nove zhyttia”. [Social entrepreneurship “New Life” launched in Zaporizhia]. Retrieved from: <https://ukraine.unfpa.org/uk/news/u-zaporizhzhzhi-zapratsiuvalo-sotsialne-pidpriemnytstvo-nove-zhyttia>

Отримано: 14.08.2025

Рекомендовано: 01.09.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 36.01:37.091:364

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-13>

Юрків Ярослава Ігорівна

доктор педагогічних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
yurkiv.yara@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9890-7855

Товстуха Олеся Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
aleksa.lnu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7998-1208

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

Вступ. У статті розглядається актуальна проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності з вразливими категоріями населення. Розглянуто історичні витoki волонтерства, починаючи з діяльності А. Дюнан та створення Червоного Хреста до виокремлення сучасних підходів до організації волонтерських ініціатив. Особливу увагу приділено правовому та етичному регулюванню волонтерської діяльності в Україні та її міжнародному трактуванню. Проаналізовано специфіку підготовки здобувачів вищої освіти до організації та участі у волонтерських проєктах.

Наукова розвідка підкреслює роль волонтерства у формуванні професійних компетентностей, комунікаційних навичок, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції майбутніх соціальних працівників.

Мета статті. Популяризація досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності.

Наукова новизна. У науковій розвідці вперше висвітлено процес підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності з вразливими категоріями населення на прикладі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Виявлено специфіку інтеграції волонтерських практик у навчальний процес, а також ключові чинники, що впливають на формування професійних компетентностей, соціальної відповідальності та активної громадянської позиції здобувачів вищої освіти. Систематизація історичних, правових та методичних аспектів волонтерства, опис ефективних підходів до практичної підготовки майбутніх соціальних працівників, дозволяє створити основу для розробки освітніх (освітньо-професійних програм) та рекомендацій щодо організації волонтерських ініціатив у закладах вищої освіти.

Висновки. У результаті дослідження здійснено аналіз сучасних підходів до організації волонтерської діяльності та підготовки майбутніх соціальних працівників. Встановлено, що участь у волонтерських проєктах сприяє формуванню професійних компетентностей здобувачів. Виявлено ключові фактори, які сприяють успішній реалізації волонтерських практик: системна інтеграція волонтерської діяльності у навчальний процес, активна участь здобувачів вищої освіти у соціально-важливих проєктах, наявність підтримки з боку університету та наставництва викладачів.

Ключові слова: підготовка, волонтерська діяльність, соціальні працівники, вразливі категорії населення, громадянська позиція, волонтерські ініціативи.

Yurkiv Yaroslava Ihorivna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work,
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"

Tovstukha Olesya Mykolayivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at Department of Psychology,
State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"

PREPARATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR ORGANIZING VOLUNTEER ACTIVITIES WITH VULNERABLE POPULATIONS

Introduction. This article addresses the current issue of preparing future social workers to organize volunteer activities with vulnerable population groups. The historical origins of volunteering are examined, beginning with the activities of A. Dunant and the establishment of the Red Cross, up to the identification of modern approaches to organizing volunteer initiatives. Special attention is paid to the legal and ethical regulation of volunteer activities in Ukraine and its international interpretation. The study also analyzes the specifics of preparing higher education students to organize and participate in volunteer projects. The research emphasizes the role of volunteering in developing professional competencies, communication skills, social responsibility, and an active civic stance among future social workers.

© Юрків Я. І., Товстуха О. М., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Objective of the article. To popularize the experience of preparing future social workers to organize volunteer activities.

Scientific Novelty. This study is the first to highlight the process of preparing future social workers to organize volunteer activities with vulnerable population groups, using the example of the State Higher Educational Institution “Luhansk Taras Shevchenko National University”. It identifies the specifics of integrating volunteer practices into the educational process, as well as the key factors influencing the development of professional competencies, social responsibility, and an active civic position among higher education students. The systematization of historical, legal, and methodological aspects of volunteering, along with the description of effective approaches to practical training of future social workers, provides a foundation for developing educational programs (educational-professional curricula) and recommendations for organizing volunteer initiatives in higher education institutions.

Results. The study analyzed contemporary approaches to organizing volunteer activities and preparing future social workers. It was established that participation in volunteer projects contributes to the development of students’ professional competencies. Key factors facilitating the successful implementation of volunteer practices were identified: systematic integration of volunteer activities into the educational process, active participation of higher education students in socially significant projects, support from the university, and faculty mentorship.

Key words: *preparation, volunteer activities, social workers, vulnerable populations, civic engagement, volunteer initiatives.*

Вступ. Історично українська нація формувалася в умовах боротьби за свободу, незалежність, право на самовизначення, збереження культурної, освітньої та мовної незалежності. У цих процесах завжди була присутня взаємодопомога, традиція гуртуватися у складні часи, підтримувати одне одного й діяти спільно заради спільної мети закладена у глибокому культурному коді українського народу.

Особливо яскраво ця риса проявилася у новітній історії. Події Революції Гідності, початок російсько-української війни у 2014 році, а особливо повномасштабне вторгнення 2022 року стали каталізатором неймовірного розвитку волонтерського руху. Мільйони людей різного віку, професій і соціального статусу долучилися до підтримки армії, допомоги внутрішньо переміщеним особам, лікування поранених, забезпечення гуманітарними вантажами. Українське волонтерство стало безпрецедентним явищем у світовій практиці – настільки масштабним, організованим і водночас щирим.

Саме цей суспільний досвід актуалізує потребу у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності. Адже соціальний працівник сьогодні – не лише фахівець із надання допомоги вразливим категоріям населення, а це координатор соціальних ініціатив, ресурсний менеджер, мотиватор та фасилітатор громадських процесів. У сучасних умовах він має вміти не лише залучати людей до волонтерських практик, а й організовувати їх діяльність, забезпечувати ефективну взаємодію між волонтерами, державними структурами та громадськими організаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні закономірності соціальної взаємодії, а також детермінуючий вплив соціального середовища на процес становлення особистості та формування індивіда розкрито у працях філософів, соціологів, психологів і педагогів, серед яких І. Бех, М. Головатий, М. Ліфарєва, С. Максименко, В. Моляко, М. Смульсон, Ю. Трофімов та ін.

Вагомий внесок у дослідження проблем підготовки та професійного становлення фахівців у сфері соціальної роботи зробили вітчизняні науковці, серед яких О. Безпалько, О. Василенко, І. Галатир, Ю. Мацкевич, І. Пеша, О. Протас, Н. Сайко, І. Сидорук, С. Чернета, М. Ярошко та ін.

Питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів та соціальних працівників до організації волонтерської діяльності розкриті в наукових розвідках Т. Волковницької, В. Жукова, Р. Калениченка, О. Карпенко, Р. Короткової, А. Котелевець, В. Лютого, Т. Лях, Ж. Петрович, В. Поліщук та ін.

Метою статті є популяризація досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія волонтерської діяльності бере свій початок ще у 1859 році. Саме тоді французький письменник і журналіст А. Дюнан, глибоко вражений жахливими картинами битви під Сольферіно, висунув ідею створення Червоного Хреста – організації, що діяла б на засадах добровільності та надавала першу медичну допомогу пораненим воїнам. Принципи, сформульовані А. Дюнаном, і сьогодні залишаються основоположними для багатьох міжнародних волонтерських структур [9].

До XIX століття волонтерство здебільшого асоціювалося з військовою справою: волонтерами вважали романтичних юнаків, які з власної ініціативи вирушали воювати за свободу інших народів, найчастіше у далеких країнах. Починаючи ж із XIX століття, волонтерський рух набуває нового – соціального змісту, його починають розглядати як добровільну й безоплатну діяльність, здійснювану у вільний від основної праці час, спрямовану на підтримку та допомогу тим, хто цього потребує.

Етимологічний аналіз поняття «волонтер» свідчить, що воно походить від латинського слова *voluntarius* – «воля», «бажання», а також від англійського терміна *voluntary* – «добровільний», «добровольець», «той, хто діє за власним бажанням». У сучасному розумінні «волонтер» – це людина, яка свідомо та без примусу обирає шлях допомоги іншим, керуючись власними цінностями й внутрішньою потребою діяти на благо суспільства [1, с. 244].

В українському правовому полі сутність волонтерської діяльності закріплена на законодавчому рівні. Зокрема, у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 року № 3236-VI, волонтерська діяльність визначена, як «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом

надання волонтерської допомоги» [7]. Міжнародні документи подають ширше трактування феномена волонтерства, у матеріалах ООН воно визначається як внесок людини у розвиток добробуту своїх сусідів та суспільства в цілому, здійснений поза межами професійної чи кар'єрної діяльності, на засадах безкорисливості та безоплатності [10, с. 2].

Волонтерська діяльність як соціальний феномен, привертає увагу й науковців. Так, В. Гапон визначає її як діяльність, до якої людина долучається на безоплатних засадах з метою вплинути на трансформацію сучасного їй суспільства та зробити його кращим [2, с. 252]; О. Валуйко – добровільна діяльність громадян або громадських об'єднань в Україні, прямо чи опосередковано пов'язана з допомогою постраждалим від воєнних дій, тимчасового переміщенням особам та військовим [1, с. 244]; Ю. Кривенко – добровільна, безоплатна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями [3, с. 44].

У межах нашого дослідження найбільш релевантним є визначення волонтерської діяльності, запропоноване І. Зверевою, яка розглядає її, як добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції; активну участь громадянина в суспільному житті, що виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій, сприяє покращенню якості життя, особистому процвітання та поглибленню солідарності, реалізації основних потреб на шляху утвердження більш справедливого й мирного суспільства, більш збалансованому економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і професій, а також як національну ідею – ідею милосердя та доброчинності [8, с. 62].

Волонтерська діяльність характеризується низкою специфічних *особливостей*: волонтери працюють без матеріальної винагороди, керуючись альтруїстичними мотивами та соціальною відповідальністю; діяльність може охоплювати допомогу вразливим групам населення, екологічні ініціативи, освітні програми, надання медичної та психологічної підтримки тощо; волонтерська діяльність може здійснюватися через формальні організації (фонди, громадські об'єднання) або мати неформальний характер (самоорганізовані ініціативи); волонтери часто співпрацюють із державними органами, міжнародними фондами та іншими неурядовими організаціями [4; 5].

Таким чином, волонтерська діяльність як різновид соціальної активності поєднує добровільність, різноманітність напрямів, гнучкість організаційної форми та взаємодію з державними й міжнародними структурами. Саме ці особливості створюють сприятливі умови для ефективного залучення волонтерів до соціальної підтримки вразливих категорій населення.

У цьому контексті підготовка майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності стає надзвичайно актуальною. Адже сучас-

ний соціальний працівник – це не лише фахівець із надання допомоги окремим категоріям населення, це активний учасник громадського життя, здатний організовувати волонтерські ініціативи, мотивувати волонтерів, планувати та координувати соціальні проекти, залучати різні верстви населення до участі у суспільно важливих справах, забезпечувати взаємодію між волонтерськими організаціями, державними установами та громадськими об'єднаннями. Досягти цього можна шляхом комплексної професійної підготовки, яка передбачає набуття здобувачами вищої освіти, як теоретичних знань про соціальні потреби різних груп населення, так і практичних навичок організації добровільних ініціатив.

Особливо актуальним є формування у майбутніх соціальних працівників готовності не лише організовувати волонтерську діяльність, а й брати в ній активну участь. На щастя, у сучасних умовах спостерігається позитивна тенденція, усе більше здобувачів вищої освіти розпочинають залучатися до волонтерської діяльності вже на початкових етапах свого навчання в університетах. Університети, зі свого боку, дедалі більше приділяють увагу розвитку соціальної активності здобувачів вищої освіти через волонтерство, інтегруючи відповідні практики в освітні програми та створюючи спеціальні волонтерські центри, загону та ініціативи [5].

Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» стоїть саме на цих постулатах, не залишаючись осторонь подій в країні, активно допомагаючи не тільки вразливим категоріям здобувачів вищої освіти (військовослужбовцям, члени сімей загиблих військовослужбовців, внутрішньо переміщені особи, діти, позбавлені батьківського піклування тощо), але й іншим представникам громади. Досвід переміщення 2014 та 2022 років яскраво продемонстрував надзвичайну важливість своєчасної та системної допомоги, заснованої на принципах добровільності, безкорисливості, солідарності, стабільності та послідовності.

Далі буде представлено *досвід реалізації* підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності в межах діяльності освітньої програми «Соціальна робота та консультування. Психосоціальні послуги» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю І10 «Соціальна робота та консультування» (до 01.09.2025 р. – освітні програми «Соціальна робота» та «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія»).

1. Під час опанування освітніх компонентів «Соціальна політика і соціальна робота в Україні», «Соціальне проектування», «Технології соціальної роботи», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів в громаді», «Соціальна робота з особами, що потрапили у складні життєві обставини», «Соціальне партнерство та посередництво в соціальній роботі» здобувачів вищої освіти знайомляться з історією становлення волонтерського руху, його місцем у системі соціальної політики держави,

правовими та етичними аспектами волонтерської діяльності; опановують методи аналізу соціальних потреб населення; вчать розробляти та реалізовувати соціальні проекти, у тому числі волонтерські ініціативи; засвоюють методи оцінювання ефективності соціальних програм та їхнього впливу на громаду; розвивають здатність до побудови партнерських відносин з державними, громадськими, міжнародними організаціями, інформаційними платформами, корпоративним сектором тощо.

2. Гордістю та особливістю освітньої програми є варіативність практичної підготовки, яка охоплює широкий спектр із восьми видів практик, які дозволяють здобувачам вищої освіти познайомитись із базовими принципами соціальної роботи, організаційною структурою закладів соціальної сфери, сформувати здатність організовувати освітні та виховні заходи для вразливих категорій клієнтів, здобути досвід у запобіганні соціальним ризикам; розвинути навички надання фахових консультацій та соціально-психологічного супроводу клієнтів у громаді; освоїти методи планування, організації та оцінювання соціальних проектів.

Чинне місце займає волонтерська практика, яка дає можливість безпосередньо сформувати уміння та навички організації волонтерської діяльності, засвоївши її основні цінності (альтруїзм, милосердя, благодійництво); навчитися працювати з різними категоріями населення; розвинути навички комунікації й співпраці; набутти практичного досвіду організації та проведення соціальних акцій; удосконалити здатність до командної роботи; опанувати методами розв'язання конфліктних ситуацій; розвинути стресостійкість та вміння діяти в кризових умовах; сформувати почуття громадянської відповідальності й активної соціальної позиції.

3. Здобувачі освітньої програми активно долучаються до діяльності волонтерського загону «Сова», який було створено в університеті на початку 2000-х років. Новий етап розвитку загону розпочався у грудні 2020 року, коли студентсько-викладацький колектив отримав грант від Всеукраїнського громадського центру «Волонтер» та ПРО-ООН. Сенсоутворюючим орієнтиром діяльності загону стало гасло «Візьми своє серце! Запали його сміливо! Віддай його людям, щоб вічно горіло!».

До основних напрямів діяльності волонтерського загону належать: допомога родинам загиблих та поранених військовослужбовців, ветеранів війни; проведення збору коштів, одягу, іграшок, канцтоварів, засобів гігієни для внутрішньо переміщених осіб, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей із сімей у складних життєвих обставинах, дітей загиблих військовослужбовців; організація та проведення просвітницьких заходів, інформаційних кампаній, тренінгів, семінарів, флешмобів, соціальних акцій, благодійних ярмарків, культурно-мистецьких ініціатив, спрямованих на підвищення соціальної обізнаності населення формування цінностей милосердя, толерантності, активної громадянської позиції; участь в екологічних ініціативах,

акціях із прибирання та благоустрою територій, озеленення громадських просторів, сортування та утилізації відходів, популяризації екологічної культури серед населення громади; підтримка людей похилого віку, допомога у побуті, організація культурних та дозвіллевих заходів, проведення благодійних акцій; участь у програмах соціального партнерства, налагодження міжсекторної взаємодії, залучення додаткових ресурсів для розвитку волонтерського руху; популяризація добровільної діяльності серед здобувачів, з використанням можливостей медіа, соціальних мереж, університетських платформ.

4. Потужною передумовою підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності є залучення здобувачів вищої освіти до роботи Центру ветеранського розвитку, який функціонує на базі університету з 2024 року. Метою діяльності Центру – є створення сприятливих умов для професійної, соціальної, психологічної, фізкультурно-оздоровчої підтримки та реінтеграції в суспільне життя військовослужбовців (мобілізованих осіб), звільнених з військової служби, зокрема ветеранів війни, та членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України; підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб [6].

5. Значним елементом підготовки майбутніх соціальних працівників є участь у різноманітних соціально-волонтерських та просвітницьких заходах, що проводяться на базі університету. До таких заходів належать святкування Міжнародного дня волонтера, організація та проведення едвайзерських годин («Значення волонтерства для розвитку громади та особистісного зростання»), «Соціальний працівник, як ініціатор соціальних змін», «Толерантність у сучасному світі», «Милосердя та прийняття Іншого – ключові компоненти особистості фахівця соціальної сфери»), участь у тематичних волонтерських проектах, зокрема у проекті «Червона стрічка», присвяченому Всесвітньому дню боротьби зі СНІДом.

Крім того, здобувачі активно проходять онлайн-курси «Волонтерство від А до Я» (освітня платформа «Зрозуміло»); онлайн-курс «Основи волонтерства» (ГО «Українська Волонтерська Служба»); дистанційний курс «Волонтерські команди: мрія чи реальність?» (платформа ВУМ-онлайн) та отримують відповідні сертифікати, що підтверджують засвоєння базових компетентностей у сфері волонтерської діяльності.

Участь у цих ініціативах дозволяє здобувачам вищої освіти не лише брати активну участь у соціально значущих акціях, а й підвищувати власні професійні компетентності соціального працівника. Зокрема, вони здобувають практичні навички організації та координації волонтерських програм, розвивають комунікативні та організаційні здібності, вчать планувати та реалізовувати соціальні та просвітницькі заходи, працювати з різними категоріями населення, враховуючи специфіку потреб

кожної групи. Завдяки цьому здобувачі набувають цінного практичного досвіду, який є важливою складовою їхньої професійної підготовки та формування готовності до організації волонтерської діяльності в різних соціальних контекстах.

Наостанок слід зазначити, що в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності, попри свою значущість та багатогранність, університет стикається з низкою проблем: обмежені ресурси та матеріально-технічне забезпечення; низький рівень мотивації здобувачів вищої освіти до діяльності на безкорисливих засадах; вплив зовнішніх соціальних та економічних факторів. Ці труднощі потребують системного підходу та комплексних рішень у процесі формування компетентностей майбутніх фахівців соціальної сфери для ефективної організації волонтерської діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Волонтерська діяльність у сучасному суспільстві є важливим соціальним феноменом, вона сприяє зміцненню соціальної солідарності та розвитку взаємопідтримки у громадах. Підготовка майбутніх соціальних працівників до організації

волонтерської діяльності має важливе значення, адже сучасний соціальний працівник повинен бути не лише фахівцем із надання допомоги, а й активним організатором соціальних ініціатив, здатним координувати волонтерські програми, залучати громадські ресурси, мотивувати волонтерів, ефективно взаємодіяти з державними, міжнародними та громадськими структурами.

Досвід ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» з підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності охоплює накопичення теоретичних знань про соціальні потреби різних груп населення; формування практичних навичок організації добровільних ініціатив; розуміння етичних цінностей, навичок командної роботи; розвиток здатності до ефективної взаємодії з різними соціальними інститутами.

Подальші дослідження у цій сфері мають зосереджуватися на оцінці того, як участь майбутніх соціальних працівників у волонтерських ініціативах сприяє розвитку їхніх професійних компетентностей, соціальної відповідальності, етичних цінностей, комунікаційних та організаційних навичок.

Список літератури:

1. Волуйко О. М., Микитюк О. М. Волонтерська діяльність як чинник реалізації заходів правового режиму воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 243–247. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/58>
2. Гапон В. О. Принципи адміністративно-правового регулювання волонтерської діяльності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 4. С. 250–256. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.41>
3. Кривенко Ю. В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. *Часопис цивілістики*. 2015. Випуск 18. С. 41–44.
4. Лапка О. Особливості волонтерської діяльності: організаційні та психологічні проблеми. Психологічні особливості волонтерської діяльності : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 31 берез. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 29–32
5. Лях Т., Лютий В., Жуков В. Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 68–76. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.3.10>
6. Положення про Центр ветеранського розвитку Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». URL: https://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/cvd_polojennya.pdf (дата звернення: 22.09.2025).
7. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. *Відомості Верховної Ради України*. № 42. 2011. 11 жовтня. С. 435
8. Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник за ред. І. Д. Звереві. К.: Центр навчальної літератури. 2006. 316 с.
9. Тимченко С. С., Шмаріна А. В. Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні. Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 17–18 квіт. 2015 р. Харків, 2015. С. 51–154.
10. Anheier H., Salamon L. Volunteering in Cross-National Perspective: Initial Comparisons. Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 2001. № 10. 20 p.

References:

1. Voluyko, O. M., & Mykytiuk, O. M. (2024). Volonterska diialnist yak chynnyk realizatsii zakhodiv pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini [Volunteer activity as a factor in implementing measures of the legal regime of martial law in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektroni zhurnal*, (2), 243–247. [in Ukrainian].
2. Hapon, V. O. (2023). Pryntsypy administratyvno-pravovoho rehuliuвання volonterskoi diialnosti [Principles of administrative and legal regulation of volunteer activity]. *Elektronne naukovye vydannia «Analichno-porivnialne pravoznavstvo»*, 4, 250–256. [in Ukrainian].
3. Kryvenko, Y. V. (2015). Volonterska diialnist: poniattia ta oznaky [Volunteer activity: Concept and features]. *Chasopys tsyvilistyky*, 18, 41–44. [in Ukrainian].
4. Lapka, O. (2025). Osoblyvosti volonterskoi diialnosti: orhanizatsiini ta psykhologo-pravovi problemy [Features of volunteer activity: Organizational and psychological issues]. *Psykhologichni osoblyvosti volonterskoi diialnosti, materialy nauk.-prakt. kruloho stolu*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs. [in Ukrainian].

5. Liakh, T., Liutyi, V., & Zhukov, V. (2024). Volonterska diialnist studentiv yak shliakh do yikhnoi aktyvnoi uchasti u suspilnomu zhytti hromady [Student volunteering as a way to active participation in community life]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 68–76. [in Ukrainian].
6. Polozhennia pro Tsentri veteranskoho rozvytku Derzhavnoho zakladu «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka» [Regulations on the Center for Veteran Development Luhansk National University Taras Shevchenko]. Retrieved from: luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/cvd_polojennya.pdf. [in Ukrainian].
7. Law of Ukraine «On Volunteer Activity» from April 19, 2011, N. 3236-VI (2011, October 11). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 4), 435. [in Ukrainian].
8. Zviereva, I. D. (Ed.). (2006). Sotsialna pedahohika: teoriia i tekhnolohii [Social pedagogy: Theory and technologies]. Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
9. Tymchenko, S. S., & Shmarina, A. V. (2015). Istoriia volonterskoi diialnosti u sviti ta v Ukraini [History of volunteer activity in the world and in Ukraine]. *Volonterskyi rukh: istoriia, suchasnist, perspektyvy*, materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kharkiv. [in Ukrainian].
10. Anheier, H., & Salamon, L. (2001). Volunteering in cross-national perspective: Initial comparisons. Baltimore: Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Отримано: 03.10.2025

Рекомендовано: 15.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 364:316.42:303.725(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-2-14>

Коломієць Олена Германівна

докторка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
kolomietsolena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1343-4268

Демиденко Тетяна Миколаївна

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри освітнього менеджменту,
артменеджменту і соціальної роботи,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
demydenkota@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4864-1512

ПРОГНОЗУВАННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вступ. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, посиленими наслідками повномасштабної війни, яка стала каталізатором структурних змін у всіх сферах суспільного життя. В умовах підвищеної нестабільності та зростання вразливості значної частини населення особливої уваги набуває прогнозування соціальних процесів, передбачення наслідків подій з метою формування адаптивної та далекоглядної соціальної політики державного, локального рівнів та готовності інституцій соціальної роботи до надання ефективної підтримки населенню, впровадження практичних інструментів соціальної роботи задля забезпечення сталого розвитку громади та суспільства.

Метою та завданням статті є теоретичне осмислення соціального прогнозування як стратегічного інструмента соціальної роботи в умовах трансформаційного розвитку українського суспільства, з акцентом на його значущість для формування адаптивної соціальної політики в умовах війни та постконфліктного відновлення.

Результати дослідження засвідчили, що інтеграція соціального прогнозування в практику соціальної політики та соціальної роботи є ключовим чинником формування адаптивних стратегій, здатних забезпечити стійкий розвиток українського суспільства в умовах війни та постконфліктного відновлення. Встановлено, що ефективність прогнозування соціальних змін безпосередньо залежить від урахування рівня свідомості, активності громадян, їхньої здатності до опанування нових соціальних ролей, а також від гнучкості соціальних інституцій до впровадження інновацій. Доведено, що саме ці чинники формують трансформаційний потенціал, який визначає динаміку суспільного розвитку та напрям державної політики. Обґрунтовано, що соціальне прогнозування є стратегічним інструментом адаптивної соціальної політики та соціальної роботи в умовах трансформаційного розвитку українського суспільства під час війни та постконфліктного відновлення.

Прогнозування визнано стратегічним елементом соціальної сфери, що має бути інтегрованим в управлінські процеси та освітні програми підготовки фахівців соціальної роботи. Розвинена прогностична компетентність дозволяє фахівцю не лише оперативно реагувати на виклики, а й передбачати потреби, ефективно розподіляти ресурси та планувати діяльність, орієнтовану на досягнення бажаного майбутнього.

Новизна дослідження. Трансформаційний потенціал суспільства в кризових умовах характеризується вищою активністю та оперативністю реагування індивідів на соціальні виклики у порівнянні з державними інституціями. Розвиток свідомості громадян, здатність їх до самоорганізації, солідарність, національна єдність та ідентичність яскраво проявились в Україні через утворення міцних горизонтальних зв'язків, взаємну підтримку та чітке усвідомлення спільної мети через впровадження новаторських соціальних практик, спрямованих на своєчасне розв'язання життєво важливих проблем. Якість соціальних прогнозів в умовах невизначеності та на етапах інтенсивних змін залежить від врахування трансформаційного потенціалу суспільства.

Ключові слова: соціальне прогнозування, трансформації, соціальна робота, соціальна політика.

Kolomiets Olena Hermaniyna

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Educational Management,
Art Management and Social Work,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

Demydenko Tetyana Mykolaivna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor Department of Educational Management,
Art Management and Social Work
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

FORECASTING AS A STRATEGIC INSTRUMENT OF SOCIAL WORK IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATIONAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETY

Introduction. The current stage of Ukraine's societal development is marked by profound socio-economic transformations, intensified by the consequences of the full-scale war, which has acted as a catalyst for structural changes across all spheres of social life. Amid heightened instability and increased vulnerability among a significant portion of the population, the forecasting of social processes and anticipation of potential outcomes have become particularly important for shaping adaptive and forward-looking social policies at both national and local levels. In this context, it is crucial to ensure that social work institutions are prepared to provide effective support to the population by implementing practical tools of social work aimed at fostering sustainable development of communities and society as a whole.

The purpose and objectives of the article is to provide a theoretical reflection on social forecasting as a strategic tool of social work in the context of the transformational development of Ukrainian society, with an emphasis on its significance for shaping adaptive social policy in conditions of war and post-conflict recovery.

Research results have demonstrated that the integration of social forecasting into the practice of social policy and social work is a key factor in forming adaptive strategies capable of ensuring the sustainable development of Ukrainian society under conditions of war and post-conflict recovery. It has been established that the effectiveness of forecasting social change directly depends on accounting for the level of civic awareness, individual activity, the ability to master new social roles, as well as the flexibility of social institutions in implementing innovations. It has been proven that these very factors constitute the transformational potential that determines the dynamics of societal development and the direction of state policy. It has been substantiated that social forecasting serves as a strategic tool for adaptive social policy and social work in the context of the transformational development of Ukrainian society during wartime and post-conflict recovery. Forecasting is recognized as a strategic element of the social sphere, which must be integrated into management processes and educational programs for training social work professionals. Well-developed forecasting competence enables a specialist not only to respond promptly to challenges but also to anticipate needs, effectively allocate resources, and plan activities oriented toward achieving a desired future.

Research novelty. The transformational potential of society under crisis conditions is characterized by a higher level of individual responsiveness and proactive engagement in addressing social challenges compared to state institutions. The development of civic consciousness, the ability for self-organization, solidarity, national unity, and identity have vividly manifested in Ukraine through the formation of strong horizontal networks, mutual support, and a clear awareness of a shared purpose. These processes are reflected in the implementation of innovative social practices aimed at timely resolution of critical societal issues. The quality of social forecasting under conditions of uncertainty and during periods of intensive change depends significantly on the consideration of society's transformational potential.

Key words: *social forecasting, transformations, social work, social policy.*

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними трансформаціями, посиленими наслідками повномасштабної війни, внутрішньою та зовнішньою міграцією, зростанням рівня бідності та маргіналізації окремих верств населення. Ці процеси супроводжуються підвищеним соціальним напруженням та появою нових форм вразливості.

Важливим завданням соціальної роботи є попередження негативних наслідків або, своєчасне та ефективно реагування на нові виклики, мінімізація їх впливу на вразливі верстви населення. У зв'язку з цим, сфера соціальної роботи сьогодні має бути орієнтованою не лише на реагування на існуючі соціальні проблеми, а й на їх передбачення, враховувати можливі наслідки подій, що відбуваються як у державі, так і в світі, вміти прогнозувати поширення соціальних ризиків в умовах війни та

післявоєнного відновлення. Отже, прогнозування є обов'язковою складовою соціальної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні українське суспільство зосереджене на досягненні Перемоги, мобілізації міжнародної підтримки суверенітету України та утвердженні демократичних цінностей. У науковій літературі останніх років простежується окреслення тенденцій розвитку країни та здійснюється аналітичне осмислення можливих сценаріїв її подальшого суспільного поступу. Так, П. Гнатенком та Е. Скибою (2020) досліджено взаємозв'язок соціального прогнозування з особливостями розвитку національної ідентичності, що є необхідною умовою для формування сучасної картини світу.

О. Суший (2022) окреслено потенціал партисипативного прогнозування у повоєнному відновленні України, що передбачає інституціоналізацію партисипативних практик, створення партисипативного

середовища – залучення широкого кола зацікавлених сторін (фахівців і нефаківців), представників різних соціальних груп і прошарків до формування спільного бачення бажаного сталого майбутнього. Авторкою (2023) охарактеризовано принципи соціально-психологічного забезпечення соціального прогнозування.

Особливості прогнозування соціально-психологічної резиліентності в ситуації тривалого травматичного стресу висвітлено О. Кухарук (2023). М. Лепським (2023) розглянуто три сценарії майбутнього: відцентрований (збереження державності, заперечення «війни без кінця» та «замороження конфлікту»), доцентровий (європейський вибір, прагнення входження у НАТО, фреймований (боротьба політичних гравців, задля прийняття рішень щодо свого варіанту майбутнього).

Прогностичну модель розвитку суспільства представлено В. Жовтянською (2024). Авторка застерігає про можливість використання ідеологічного ресурсу сучасними авторитарними режимами для протистояння ліберальним тенденціям, що може призвести до укорінення тоталітарного режиму. І. Федорович, А. Грегоращук (2024) визначено ключові загрози соціальної сфери в умовах воєнного стану та здійснено прогнозування впливу на неї наслідків російської агресії в Україні, акцентовано увагу на необхідності оцінки поточних і потенційних соціальних ризиків з метою стратегічного планування та зміцнення національної стійкості країни. Н. Головою (2024) розкрито роль моніторингу актуальних проблем суспільства в розробці соціальних прогнозів. Емпіричну модель соціально-психологічного прогнозування адаптованості населення України до стресогенних факторів війни запропоновано В. Стадником (2024). 22 травня 2025 року відбувся круглий стіл Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Травмована українська ідентичність: шляхи зцілення і розвитку», проведений спільно з Львівським національним університетом імені Івана Франка. Захід дав змогу осмислити процеси, що відбуваються в українській спільноті внаслідок повномасштабної війни, а також окреслити шляхи зцілення та пошуку ресурсів.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень із соціального прогнозування, залишається актуальним осмислення ролі прогнозування в соціальній роботі, як важливого інструменту соціальної політики, що забезпечує завчасне виявлення соціальних ризиків, формування обґрунтованих рішень та сприяє стійкому розвитку суспільства.

Метою дослідження є теоретичне осмислення соціального прогнозування як стратегічного інструмента соціальної роботи в умовах трансформаційного розвитку українського суспільства, з акцентом на його значущість для формування адаптивної соціальної політики в умовах війни та постконфліктного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне суспільство перебуває у стані постійного розвитку та трансформації, що зумовлює появу

нових соціальних викликів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває завдання своєчасного виявлення потенційних загроз із метою запобігання їх негативному впливу, а також забезпечення готовності соціальних інституцій до надання ефективної підтримки населенню в умовах змін. Тому прогнозуванню належить особлива роль в забезпеченні науково обґрунтованого передбачення соціальних змін, виявленні потенційних ризиків і потреб населення з метою своєчасного планування та прийняття ефективних управлінських рішень. Воно дає можливість підвищити адаптивність установ соціальної сфери до динаміки суспільних процесів, забезпечуючи їх готовність до підтримки вразливих груп у кризових та трансформаційних умовах.

Дослідження соціальних трансформацій в умовах війни посідає важливе місце у розвитку українського суспільства, оскільки дозволяє не лише описувати його глибинні зміни а й прогнозувати їх можливі наслідки.

Однією з ключових концепцій, що пояснює механізми соціальних змін і трансформацій є теорія структуризації (structuration theory), розроблена Ентоні Гідденсом (1984). Е. Гідденс розглядає соціальні трансформації як результат взаємодії соціальних структур (норм, правил, інститутів) та індивідуальних дій (здатність індивідів коригувати поведінку спираючись на аналіз власних дій та наслідків, свідомо здійснювати рефлексивний вибір). Він наголошує, що сучасні суспільства, з одного боку, трансформуються під впливом глобалізаційних процесів, які породжують глобальні ризики, що виходять за межі окремої країни (пандемія COVID-19, кібератаки, війни тощо) та сприяють переосмисленню соціальних норм і цінностей, а з іншого – зазнають змін під впливом соціальних практик індивідів, які через повсякденну діяльність відтворюють або трансформують усталені соціальні структури [2].

Цей підхід має особливу прогностичну цінність в умовах повномасштабної війни в Україні. Самоорганізація населення на початку вторгнення російської федерації на територію України, розвиток волонтерської допомоги, нових форм соціальної підтримки (вимушено переміщених осіб, військових, людей з інвалідністю ін.) поступово трансформували інституційні структури соціальної політики. Практики, які сформувались під час адаптації соціальних ролей індивідів, як реакція на виклики війни, вплинули на зміну моделей взаємодії в суспільстві.

Аналіз змін дозволяє передбачити напрям подальшого розвитку соціальної роботи в Україні, зокрема інституціоналізацію інноваційних практик, які виникли в даних кризових умовах.

Важливим для розуміння соціальних процесів, прогнозування майбутніх змін є концепція AGIL (адаптація, досягнення цілей, інтеграція, латентність) Т.Парсонса. Він розглядає суспільство як систему, що прагне до стабільності та рівноваги, проте змушена постійно адаптуватися до змін.

Адаптація є однією з ключових функцій соціальної системи. Саме здатність соціальних інститутів до гнучкої адаптації визначає їх життєздатність та ефективність. Так, в умовах війни соціальні системи України перебувають в постійному процесі адаптації до зовнішніх викликів (субвенції місцевим бюджетам на розвиток ветеранських просторів, реорганізація центральних органів виконавчої влади: Міністерство соціальної політики в Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності (Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 р. № 904) тощо).

Функція *досягнення цілей* є важливими для існування та розвитку системи. Пріоритетом сьогодні для України є підтримка боєздатності армії та вразливих категорій населення. Досягнення цілей – підвищення військового збору, розширення соціальних послуг, впровадження грантових програм тощо.

Інтеграція виявляється у зміцненні горизонтальних зв'язків, узгодженість та координація між різними частинами системи. Сьогодні активно співпрацюють громадський та державний сектори щодо вирішення соціальних проблем спричинених війною.

Латентна функція це функція яка офіційно не заявлена, вона демонструє прихований вплив на систему, який не визначений цілю соціальних інститутів, а є «побічними» наслідками запланованої діяльності. Парсонс наголошував, що латентна функція виконується через інститути сім'ї, освіти, релігії, культури та засобів масової інформації, які передають суспільно значущі цінності. Саме завдяки цій функції суспільство зберігає свою цілісність, навіть за умов кризових змін [5].

Сьогодні в українському суспільстві спостерігається зростання солідарності між різними верствами населення, посилення національної єдності та патріотизму, а також активний розвиток національної ідентичності, що свідчить про ефективне функціонування латентної функції у розумінні Т. Парсонса. Саме підтримка та відтворення базових цінностей, патріотичних норм і культурних зразків забезпечує збереження соціальної цілісності та стійкість суспільства в умовах війни, формуючи основу для його подальшої адаптації та розвитку.

Застосування парсонівської моделі дозволяє виявляти вразливі елементи соціальної системи та прогнозувати ризики: недостатня адаптація може призвести до зростання соціальної напруги, слабка інтеграція – до конфліктів, а послаблення латентної функції – до ерозії соціальної довіри. Таким чином, концепція Парсонса є корисною для побудови прогнозних моделей соціальної роботи, спрямованих на зміцнення стійкості українського суспільства в умовах війни.

Корисною для прогнозування соціальних процесів в Україні в умовах війни є також модель дифузії інновацій Еверетта Роджерса (Rogers, 1962), яка пояснює механізми поширення нових соціальних практик та інституційних змін у суспільстві. Згідно з цією моделлю, процес впровадження інновацій

відбувається поетапно та залежить від активності різних соціальних груп: новаторів, ранніх послідовників, ранньої та пізньої більшості, а також запізнілих. В українських реаліях новаторами на початку війни стали сотні волонтерів які об'єднувались задля конкретної мети (купівля військової амуніції, збір продуктів, медикаментів, теплого одягу для захисників і захисниць, надання харчування та притулку біженцям, допомога в евакуації людей з інвалідністю, тощо); також до них можна віднести волонтерські, громадські організації, які першими розробили і впровадили програми допомоги внутрішньо переміщеним особам та соціально-психологічної реабілітації військових ін.

Ранні послідовники, це місцеві громади та окремі соціальні служби, що перейняли дані ініціативи та інтегрували їх у власну практику. Державні структури, що репрезентують ранню більшість, поступово масштабували інновації, запровадили їх на національному рівні (створення електронних реєстрів соціальної допомоги). *Пізня більшість та запізнілі* включають громади та консервативні інституції, які адаптуються до нововведень після доведення їх ефективності та під тиском вимог суспільства.

Таким чином, використання моделі Роджерса дозволяє прогнозувати швидкість та специфіку поширення інноваційних соціальних програм у різних регіонах, визначати групи, що потребують додаткових ресурсів чи навчання, а також планувати комунікаційні стратегії, орієнтуючись на лідерів думок як ключових агентів соціальних змін [6].

Є.Головаха зауважує, що будь-яка соціальна трансформація не має наперед заданої мети і є результатом вимушених неочікуваних змін. Успішність трансформацій в Україні він вбачав (2016 рік) в зміні суспільної свідомості – формування національно-громадянської ідентичності, зміні системи цінностей створення атмосфери соціальної довіри, подолання масової соціальної відчуженості [3].

Отже, у процесі соціального прогнозування ключову роль відіграє врахування розвитку суспільної свідомості, оскільки саме трансформації у системі цінностей, переконань, установок і соціальних уявлень громадян формують підґрунтя для передбачення поведінкових реакцій різних груп населення на соціальні зміни. Прогностичний аналіз, що ігнорує еволюцію суспільної свідомості, ризикує втратити точність та релевантність щодо динаміки соціальних процесів.

Також, прогнозування соціальних процесів безпосередньо корелює з динамікою суспільних змін: чим повільніше відбуваються трансформації у суспільстві, тим вищою є ймовірність точного передбачення подальших тенденцій. Низька динаміка змін створює стабільне аналітичне середовище, в якому легше виявити сталі закономірності, моделювати сценарії розвитку та формулювати прогнози, наближені до реальності. Натомість стрімкі та непередбачувані зміни значно ускладнюють процес про-

гнозування, вимагаючи більш гнучких і чутливих аналітичних підходів.

Так, В. Жовтянська (2024) наголошує, що під час здійснення прогнозування необхідно враховувати, до яких бажаних соціальних орієнтирів та станів тяжіють різні частини суспільства, рівень їх суспільної свідомості, а також ресурси, якими вони володіють (психологічні й непсихологічні) для досягнення цих цілей. Практично значущою, на наш погляд, є запропонована авторкою «п'ятифакторна прогностична модель суспільного розвитку», що дозволяє прогнозувати тенденції соціального розвитку, внутрішні конфлікти та потенціал їх ескалації [4].

Безперервність наукового прогнозування виступає важливим інструментом підтримання стабільного розвитку соціальних систем, оскільки забезпечують гнучкість у реагуванні на зміни та можливість своєчасної корекції помилкових прогнозів. Завдяки цьому зростає ймовірність обрання найбільш реалістичного сценарію майбутнього та мінімізуються ризики системних криз [7].

О. Суший (2025) акцентує увагу на тому, що в умовах війни соціально-психологічний стан колективної свідомості може стати інструментом маніпуляцій і радикалізації суспільства, що в майбутньому сприятиме підвищенню соціальної напруги та розпалюванню ворожнечі. Впровадження систематичних соціально-психологічних моніторингових досліджень є необхідною умовою аналізу динаміки змін у суспільній свідомості на різних рівнях, від індивідуального до великих соціальних груп та спільнот. На думку авторки, саме партисипативне прогнозування завдяки своєму терапевтичному ефекту дає можливість здійснювати м'яке корегування соціально-психологічних станів для досягнення бажаного майбутнього. В дослідженні визначено значний потенціал партисипативних досліджень майбутнього, реалізації яких можлива через два взаємодоповнюючі підходи: по-перше, через «експертний діалог», що орієнтований на міждисциплінарну взаємодію та інтеграцію розрізненого наукового знання; по-друге, через «соціальний діалог», спрямований на залучення зацікавлених сторін до публічного обговорення в межах дорадчого процесу [8].

Так, як прогнозування є обов'язковим компонентом соціальної роботи, що здійснюється як багаторівнева система та охоплює різні рівні: державний, рівень регіону/громади та індивідуальний рівні то на макрорівні прогнозування дозволяє визначати стратегічні пріоритети держави, моделювати наслідки соціальних змін і формувати соціальну політику, здатну попереджати соціальні ризики. Соціальна політика повинна враховувати динаміку розвитку суспільної свідомості, що є ключовим фактором у процесі соціального прогнозування та прийняття стратегічних рішень. Оскільки трансформації у системі цінностей, переконань, соціальних уявлень та очікувань громадян безпосередньо впливають на поведінкові моделі різних соціальних

груп, державна політика має спиратися не лише на структурні показники, а й на глибинне розуміння соціально-психологічних тенденцій населення.

Особливої уваги заслуговує розробка прогнозних сценаріїв на рівні громад. (мезорівень). В умовах війни громади стикаються з унікальними викликами, що зумовлюють специфіку їхніх соціальних потреб. І планування діяльності з орієнтацією на майбутні зміни соціального середовища забезпечує своєчасність та ефективність соціальної роботи. Такий підхід дозволяє адаптувати соціальні інтервенції до нових викликів, мінімізувати соціальні ризики та формувати проактивну модель реагування на потреби мешканців громади, що є особливо важливим в умовах нестабільності. Розуміння майбутніх викликів та ймовірних сценаріїв розвитку подій дозволяє завчасно забезпечити необхідні ресурси, фінансування та інфраструктуру для задоволення потреб населення у майбутньому.

Аналіз досвіду накопиченого громадами в умовах війни виступає ефективним інструментом для подолання негативних явищ сьогодення та їх прогнозування в майбутньому.

В умовах нестабільності пов'язаних з війною при прогнозуванні необхідно враховувати:

- розташування територій громади відповідно близькості бойових дій та активних шахедо/ракетно-бомбових ударів);
- динаміку змін у структурі населення громади (внутрішнє переміщення населення, повернення демобілізованих військовослужбовців, втрата працездатного населення тощо);
- втрату інфраструктури (руйнування установ медичної, соціально-психологічної, правової сфер, об'єктів критичної інфраструктури, втрата житла);
- зміни психоемоційного стану населення (потреба у психосоціальній підтримці дітей, сімей загиблих, ветеранів ін.);
- економічну вразливість громад (закриття підприємств, втрата робочих місць, бюджетного ресурсу);
- ризики соціальної дезінтеграції (загострення соціальних конфліктів, недовіра до державних інституцій, зростання маргіналізації тощо);
- наявність ресурсів для реагування на виклики (кадрових, матеріальних, інституційних).

Сьогодні ключовими загрозами соціальної стабільності країни, за визначенням І. Федоровича, А. Грегоращук (2024), є як поточні, так і прогнозовані соціальні ризики зокрема: дефіцит державного бюджету, низький рівень доходів населення порівняно з розвинутими країнами світу, зниження довіри до влади та судової системи, високий ступінь урядового контролю над засобами масової інформації, нестача критично важливих ресурсів для оперативного відновлення територій, погіршення соціально-економічного становища вразливих груп населення, а також втрата потенціалу зайнятості [9].

Таким чином, прогнозування має не лише відображати реальні умови та потреби громад,

а й передбачати варіанти розвитку подій для формування гнучких стратегій реагування, адаптації соціальних послуг до локального контексту, потреб мешканців та особливостей соціальної інфраструктури. Це дозволяє спрямовувати ресурси туди, де вони будуть найбільш ефективними, забезпечувати соціальну стійкість мешканців та підвищувати їх благополуччя.

Вивчення успішних практичних кейсів соціальної роботи з підтримки та захисту вразливих категорій клієнтів створює підґрунтя для передбачення потенційного впливу цих підходів при їх масштабуванні на інші громади чи регіони. Аналіз ефективності вже реалізованих моделей дозволяє не лише адаптувати їх до нових умов, а й підвищити результативність соціальної роботи в умовах швидких соціальних змін. Такий підхід сприяє формуванню системного прогнозування ефективності інтервенцій на рівні політики, практики та інфраструктурного забезпечення.

На мікрорівні прогнозування допомагає передбачити індивідуальні траєкторії розвитку конкретної особи/сім'ї, оцінити потенційні наслідки соціального втручання та забезпечити цілеспрямовану їх підтримку, орієнтовану на сталий позитивний результат.

Як зазначає Т. Веретенко прогностична компетентність дозволяє передбачити способи розв'язання проблеми клієнта шляхом його безпосереднього залучення до спеціально організованої діяльності та оцінити перспективи його особистісного розвитку. Прогностичні вміння фахівця соціальної сфери забезпечують визначення мети та завдань діяльності, добір оптимальних способів її реалізації відповідно до бажаного результату з урахуванням можливих відхилень [1].

Прогностична компетентність як складова професійної майстерності фахівця соціальної роботи передбачає здатність виявляти причинно-наслідкові зв'язки, ідентифікувати можливі загрози для конкретних груп населення (ветеранів, дітей, внутрішньо переміщених осіб тощо), розробляти сценарії реагування відповідно до змін обставин, моделювати розвиток подій і враховувати довгострокові наслідки соціального впливу.

Отже, удосконалення прогностичної компетентності соціальних працівників сприяє наданню якісних та адресних соціальних послуг, покращенню

рівня життєдіяльності вразливих верств населення та підвищенню ефективності реалізації соціальної політики.

Сьогодні особливо цінним є досвід соціальної роботи, напрацьований упродовж чотирьох років повномасштабної війни в Україні. Це створює передумови для ґрунтовного аналізу як успішних кейсів, так і виявлених недоліків у сфері соціальної роботи, що, у свою чергу, дозволяє розробити ефективні стратегії мінімізації ризиків відповідно до моделі бажаного майбутнього. Врахування регіональної специфіки соціальних станів забезпечує своєчасне реагування на потреби населення та формує бачення шляхів оптимального залучення ресурсів для гарантування доступу до якісних соціальних послуг у короткостроковій, а за умови стабільності соціальної системи і в довгостроковій перспективі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, інтеграція прогнозування в практику соціальної політики та соціальної роботи є необхідною умовою для формування адаптивних стратегій розвитку українського суспільства, підтримки вразливих верств населення та збереження соціальної цілісності в умовах війни та постконфліктного відновлення.

Наближеність прогнозу до реального майбутнього залежить від урахування рівня свідомості та активності членів суспільства, їх здатності до опанування нових соціальних ролей та швидкості реакції соціальних систем на впровадження інновацій, успішних кейсів соціальної роботи оскільки саме ці чинники формують потужний потенціал трансформацій, здатний суттєво впливати на динаміку соціальних змін і визначати напрями розвитку держави.

Так, як прогнозування є стратегічним компонентом розвитку соціальної сфери, що здатний забезпечити адаптацію суспільства до нових викликів та трансформацій, то в освітні програми й практику управління має бути інтегрована прогностична компетентність фахівців соціальної роботи, оскільки саме вона забезпечує перехід від реагування до передбачення, дозволяючи ефективно розподіляти ресурси, забезпечувати підтримку вразливих груп і формувати політику орієнтовану на бажане майбутнє. Перспективами подальших досліджень вбачаємо дослідження впровадження методів соціального прогнозування в діяльності фахівців соціальної роботи.

Список літератури:

1. Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних працівників під час навчання. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2012. Вип. 104. С. 60–62.
2. Гідденс Е. Наслідки модерності / пер. з англ.; наук. ред. В. Табачковський. Київ : Основи, 2000. 256 с.
3. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. Український соціологічний журнал. 2016. № 1–2. С. 26–30.
4. Жовтянська В. Технологія прогнозування напрямів суспільного розвитку на середньострокову перспективу. *Проблеми політичної психології*. 2024. №16(30). С. 24–35. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol16-Year2024-162>
5. Парсонс Т. Соціальні системи / пер. з англ. О. Антонова, наук. ред. В. Табачковський. Київ : Основи, 2000. 496 с.
6. Роджерс Е. М. Диффузія інновацій / пер. з англ. В. Старка. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 591 с.

7. Романенко О. Я. Футурологія та прогностика як способи інституціоналізації наукового прогнозування соціального майбутнього. Нова парадигма. 2014 Вип. 121. С. 32–43.
8. Суший О. Партиципативне прогнозування: адаптація європейського досвіду до завдань повоєнного відновлення України. *Проблеми політичної психології*. 2022. №11(25). С. 142–160. DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-91>
9. Федорович І. М., Грегоращук А. Л. Соціальні ризики в умовах нестабільності: прогнозування, попередження та механізми мінімізації. *Ефективна економіка*. 2024. № 10. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.60>

References:

1. Veretenko, T. H. (2012). Formuvannia kompetentnostei maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv pid chas navchannia [Development of competencies of future social workers during training]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*, 104, 60–62. [in Ukrainian].
2. Giddens, A. (2000). Naslidky modernosti [The consequences of modernity] (V. Tabachkovskyi, Ed. & Trans.). Kyiv: Osnovy. 256 s. [in Ukrainian].
3. Holovakha, Ye. (2016). Ukrainske suspilstvo: shliakhy transformatsii [Ukrainian society: paths of transformation]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal*, 1–2, 26–30. [in Ukrainian].
4. Zhovtianska, V. (2024). Tekhnolohiia prohnozuvannia napriamiv suspilnoho rozvytku na seredniostrokovu perspektyvu [Forecasting technology for the medium-term directions of social development]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 16(30), 24–35. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol16-Year2024-162> [in Ukrainian].
5. Parsons, T. (2000). Sotsialni systemy [The social systems] (O. Antonova, Trans.; V. Tabachkovskyi, Ed.). Kyiv: Osnovy. 496 s. [in Ukrainian].
6. Rogers, E. M. (2009). Dyfuziia innovatsii [Diffusion of innovations] (V. Stark, Trans.). Kyiv: Vydavnychiy dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. 591 s. [in Ukrainian].
7. Romanenko, O. Ya. (2014). Futurologiia ta prohnostyka yak sposoby instytutsionalizatsii naukovooho prohnozuvannia sotsialnoho maibutnoho [Futurology and prognostics as ways of institutionalizing scientific forecasting of the social future]. *Nova paradyhma*, 121, 32–43. [in Ukrainian].
8. Sushyi, O. (2022). Partysypatyvne prohnozuvannia: adaptatsiia yevropeiskoho dosvidu do zavdan povoyennoho vidnovlennia Ukrainy [Participatory forecasting: adapting European experience to the tasks of Ukraine’s post-war recovery]. *Problemy politychnoi psykholohii*, 11(25), 142–160. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol25-Year2022-91> [in Ukrainian].
9. Fedorovych, I. M., & Hrehorashchuk, A. L. (2024). Sotsialni ryzyky v umovakh nestabilnosti: prohnozuvannia, poperedzhennia ta mekhanizmy minimalizatsii [Social risks in conditions of instability: forecasting, prevention and minimization mechanisms]. *Efektivna ekonomika*, 10. <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.10.60> [in Ukrainian].

Отримано: 05.10.2025

Рекомендовано: 15.10.2025

Опубліковано: 30.12.2025

Наукове видання

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ПСИХОЛОГІЯ: ОСВІТА І НАУКА

Випуск 2

Коректура • *Ірина Чудеснова*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Фесенко*

Підписано до друку 30.12.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 10,70. Зам. № 1225/981
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.